

Biznes-Эксперт

№ 10, 2018

ХУСУСИЙЛАШТИРИШ

МОЛИЯ

ҚИММАТЛИ ҚОЗОЗЛАР

ИЛМИЙ АМАЛИЁТ

УШБУ СОН МАВЗУСИ:

**Ҳудудларга хорижий
инвестицияларни жалб қилиш –
миллий иқтисодиёт
барқарорлигини таъминлашнинг
асосий омили**



ТЕМА НОМЕРА:

**Финансовый инструментарий
привлечения иностранных
инвестиций**

87

ПРИВАТИЗАЦИЯ

ФИНАНСЫ

ЦЕННЫЕ БУМАГИ

НАУЧНАЯ ПРАКТИКА

ДИҚҚАТ!

“Бизнес-Daily Медиа” ноширлик уйи МЧЖ ва EBSCO Publishing, Inc. (АҚШ) ўртасида 2017 йил 8 августда тузилган лицензия шартномасига асосан, “Biznes-эксперт” журнали жаҳоннинг энг йирик академик нашрлар электрон тизими ҳисобланган EBSCOhost маълумотлар базасига киритилган ва шу тизим орқали дунё бўйлаб тарқалмоқда.

ВНИМАНИЕ!

Согласно постановлению Президиума Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан №201/3 от 30 декабря 2013 года, журнал «Biznes-Эксперт» внесен в реестр научных изданий Высшей аттестационной комиссии для докторских диссертаций.

Мундарижа

Иқтисодиёт

Дилшод МАМАДЖОНОВ. Ўзбекистон Республикасида саноат тармоғини ривожлантиришнинг асосий омиллари

3

Инвестиция

Актам БУРХАНОВ. Ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш – миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашнинг асосий омил

7

Нуқтаи назар

Раимжон АЛИМОВ, Умид ОТАЖАНОВ. Минтақалар ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг баҳолаш методологияси

14

Акциядорлик жамияти

Нурбек РИЗАЕВ. Акциядорлик жамиятларида интеллектуал мулк объектлари

17

Молия

Даврон РУСТАМОВ, Зафаржон БЕКНАЗАРОВ. Бюджетдан ташқари пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишни такомиллаштириш

23

Солиқ

Самад ЮЛДАШЕВ, Феруза АЗИМОВА. Корхоналар иқтисодий салоҳиятини оширишда солиқ юкини камайтиришнинг аҳамияти

29

Тараққиёт

Равшан ИСАЕВ, Мадина СОБИТОВА. Саноат корхонаси молиявий ҳолатини баллар ёрдамида баҳолаш орқали иқтисодий салоҳиятини ошириш имкониятлари

33

Инновация

Бахтиёр БАЙМИРЗАЕВ. Иқтисодиётни либераллаштириш шароитида саноат корхоналарида инновацион жараёнлар ривожланишининг хусусиятлари

36

Аудит

Алишер САТТОРОВ. Аудиторлик фаолияти ва аудит ривожланишининг назарий асослари

39

Назария ва амалиёт

Нуриддин РАСУЛОВ. Инновацион сиёсатни такомиллаштиришда молиялаштириш механизмининг аҳамияти

42

Тадқиқот

Сурайё ҲИКМАТОВА. Ўзбекистонда иқтисодиётни инновацион ривожлантириш йўналишлари

46

Тадбиркорлик

Зафар УМАРОВ, Шаҳризода ТОШПЎЛАТОВА. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни мамлакатимиз иқтисодиётидаги ўрни ва уни

ривожлантиришда банк кредитларининг аҳамияти

49

Хориж тажрибаси

Дилдора АБДУСАТТОВА. Корхоналар фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантириш: хориж тажрибаси

53

Маркетинг

Азизбек СОБИРОВ. Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналар рақобатбардошлигини оширишнинг маркетинг стратегиялари

57

Тажриба ва самара

Диёра УСМОНОВА. Маркетинг инновацияларини шакллантиришнинг методологик жиҳатлари

61

Жараён

Дилдора МУРАДОВА, Нилуфар АЛЛАБЕРГАНОВА. Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишнинг молиявий манбалари, уларни мустаҳкамлаш масалалари

65

Меҳнат бозори

Ғайбулла ҚУЧҚОРОВ. Аҳолини иш билан таъминлашнинг долзарб муаммолари

68

Бандлик

Дианур АЪЗАМОВ, Шоҳруҳ ҲАСАНОВ. Тошкент шаҳри меҳнат бозорида аҳоли бандлигига кўмаклашувчи нодавлат бандлик хизматлари (рекрутинг)дан фойдаланиш имкониятлари

71

Кун нафаси

Бозорбой БЕРКИНОВ, Гўзал ШАКИРОВА, Ёкутой АБДУРАХИМОВА. Маҳаллада оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун кластер механизмини жорий этиш

76

Бугуннинг гапи

Норим РАҲМОНОВ. Минтақаларда мактабгача таълим тизими шаклланиши ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари

80

Сугурта

Хайрулла ҲАСАНОВ, Динора БАРАТОВА. Ҳаёт сугуртасини ривожлантиришда ходимлар малакасини оширишнинг ўрни

84

Содержание

Финансы

Гулбахор КАРИМОВА. Финансовый инструментарий привлечения иностранных инвестиций

87

Бухгалтерия

Маърифат ЯРКУЛОВА, Ирина ТЕН. Совершенствование ведения бухгалтерского учета на предприятиях нефтегазовой промышленности (АО «Узнефтепродукт»)

93

ТАҲРИР КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

ТАҲРИР КЕНГАШИ РАИСИ | ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Қаландар АБДУРАҲМОНОВ

ЎзР ФА академиги, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
академик АН РУз., доктор экономических наук, профессор

ТАҲРИР КЕНГАШИ АЪЗОЛАРИ | ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Нагмет АИМБЕТОВ

ЎзР ФА академиги, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
академик АН РУз., доктор экономических наук, профессор

Баҳодир ХОДИЕВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
доктор экономических наук, профессор

Юрий ОДЕГОВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор (Россия)
доктор экономических наук, профессор (Россия)

Адҳам БЕКМУРОДОВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
доктор экономических наук, профессор

Муҳиддин ПЎЛАТОВ

иқтисодиёт фанлари доктори
доктор экономических наук

Z. Kliment LAZARASHVILI (Климент ЛАЗАРАШВИЛИ), MBA, JD, PhD.

Georgian international University президенти (АҚШ)

Президент Georgian international University (США)

Gerhard MAXIMILAN (Герхард ФЕЛДМАЙЕР)

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор (Германия)
доктор экономических наук, профессор (Германия)

Дурбек АХМЕДОВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
доктор экономических наук, профессор

Бахтиёр ИСЛОМОВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
доктор экономических наук, профессор

Баҳодир УМУРЗАКОВ

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
доктор экономических наук, профессор

Masato HIWATARI (Масато ХИВАТАРИ)

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор (Япония)
доктор экономических наук, профессор (Япония)

Sung Dong KI (Сунг Донг КИ)

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор (Корея Республикаси)
доктор экономических наук, профессор (Республика Корея)

Ўзбекистон Республикасида саноат тармоғини ривожлантиришнинг асосий омиллари

Дилшод МАМАДЖОНОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти
ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси
мустақил изланувчиси.

Саноат республикаимиз иқтисодиётининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади. Чунки, саноат ўзининг қўшимча қиймат яратиши, аҳоли эҳтиёжини қондиришдаги ўрни ва юқори даражага эга бўлган ишлаб чиқариш локомотиви билан бошқа соҳа ва тармоқлардан тубдан фарқ қилади. Саноат тармоғининг ривожланиши миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатлар билан ривожланишига олиб келади. Саноат соҳасида қазиб олинган, экиб ўстирилган барча ресурсларни қайта ишлаш, улардан янгидан-янги маҳсулотлар ишлаб чиқариш, ассортимент ва номенклатуранинг кўпайиши ҳисобига диверсификациялашув жараёнлари такомиллашади.

Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистон саноат тармоғининг миллий иқтисодиётда тутган ўрни, унинг барқарор ривожланиши, тармоқнинг инновацион фаолияти ҳамда бошқаруви самарадорлиги масалалари ёритиб берилган.

В статье освещены вопросы стабильного развития промышленного сектора в национальной экономике Узбекистана, инновационная деятельность отрасли, а также эффективность управления.

The article highlights the role of Industrial sector in the national economy of Uzbekistan, the innovation activities of the industry, as well as the management efficiencies.

Саноатни ривожлантиришнинг долзарблиги ва иқтисодиётни такомиллаштиришда тутган ўриннинг ниҳоят даражада кенглиги билан доимий равишда тадқиқотчи олимларнинг диққат марказида бўлган. Хусусан, А.Ортиқов “Ўзбекистонда саноатни ривожлантиришнинг қатор имкониятлари, географик ва иқтисодий омиллари”га [4], М.Нарзикулов “Саноатни ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш жараёнида асосий эътибор таркибий ўзгаришларга қаратилганлиги”га [5], Э.Махмудов “Саноат тармоқлари ривожланишига шароит яратиш-

нинг стратегик йўналишлари, биринчи навбатда бюджет, солиқ, пул кредит, нарх ва валюта сиёсати каби воситаларни қамраб олган қулай макроиқтисодий муҳитни яратиш”га [6], боғлиқликларига алоҳида тўхталиб ўтишган.

Таҳлиллар натижаларига кўра, 2017 йилда ялпи ички маҳсулот таркибида саноатнинг (қурилишни қўшган ҳолда) улуши 33,5 фоизни ташкил этгани [8] ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида бу ҳақида тўхталиб [2], “... ҳисобот йилида

Калит сўзлар: саноат, инновацион бошқарув, самарадорлик, таркибий ўзгаришлар, технология, модернизациялаш, диверсификация, инновацион ривожланиш, бюджет, солиқ, пул кредит, нарх, инвестиция, таҳлил.

ҳам мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларида мутаносибликка эришилгани, модернизация ҳамда диверсификация туфайли юқори суръатлар таъминланганини алоҳида қайд этгани бунинг яққол тасдиғидир.

Ўзбекистон иқтисодиётининг локомотивларидан бири бўлган Муборак газни қайта ишлаш заводида келгуси йили қўшимча равишда 6 миллиард куб метр табиий газни олтингугуртдан тозалайдиган блоклар тўлиқ фаолият бошлайди. Шулар қаторида “Ўзагротех-саноатхолдинг” акциядорлик жамиятида янги йилда 5 мингдан кўпроқ замонавий тракторлар, мингдан зиёд пахта териш машинаси ва 2 мингдан ортиқ прицеплар ишлаб чиқариш йўлга қўйилади” [2].

Бундай юқори кўрсаткичлар чуқур ўйланган ва пухта таҳлиллар асосида ишлаб чиқилган, бир-бири билан узвий боғлиқ стратегик дастурлар ижросининг самарасидир. Айтиш мумкинки, 2017-2021 йилларда саноатни юксак даражада ривожлантириш дастури ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир тармоқ дастурларининг изчил ижроси барча тармоқлар фаолиятида қўшимча қийматга эга рақобатбардош маҳсулотларни тайёрлашда янги саҳифалар очмоқда. Аини вақтда саноат маҳсулотларининг қарийб 80 фоизи уларнинг ҳиссасига тўғри келаётгани бунга асос бўлади [1].

Саноат тармоғини диверсификациялаш, модер-

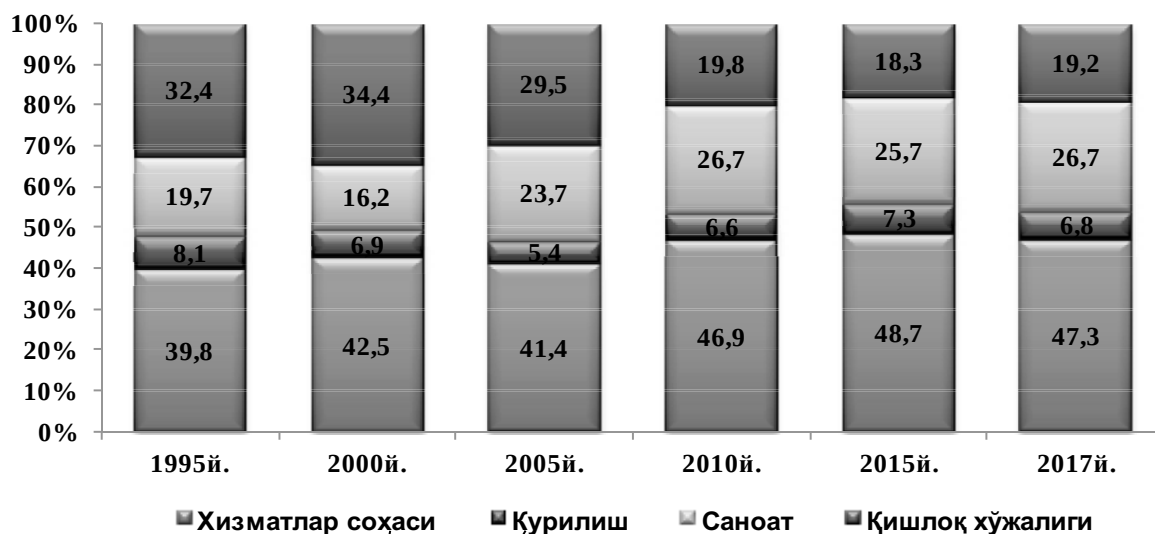
низациялаш, техник ва технологик янгилаш бўйича чора-тадбирларнинг қабул қилиниши натижасида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш умумий ҳажмининг ўсиши ва ЯИМ таркибида саноатнинг (қурилишни қўшган ҳолда) улуши 1995 йилдаги 27,8 фоиздан 2017 йилда 33,5 фоизгача ошиши таъминланди (1-чизма).

Юқорида берилган маълумотларни расм кўринишда тасвирлайдиган бўлсак қуйидагига эга бўламиз:

Таъкидлаш лозимки, айрим йилларда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ) суръатларига нисбатан ялпи саноат маҳсулоти (ЯСМ) суръатларининг юқорилиги ҳам кўзга ташланади. Иккинчи томондан, саноат тармоғида яратилаётган қўшилган қиймат (СЯҚҚ) суръатларининг мамлакат ЯИМ суръатидан паст бўлиши иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида яратилаётган қўшилган қиймат суръатларининг саноат ишлаб чиқаришдагига нисбатан юқорилиги билан изоҳланади.

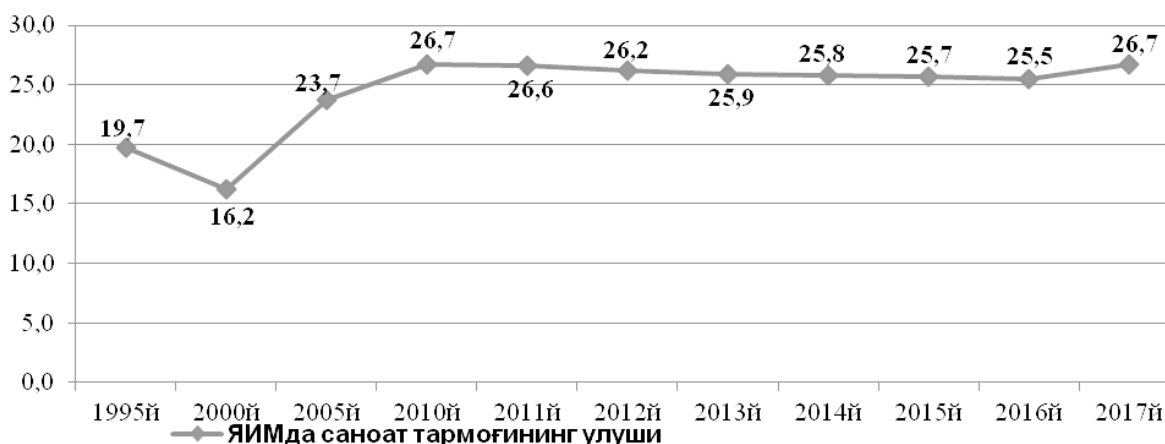
Саноатда ялпи қўшилган қийматни ташкил этган саноат тармоқларининг улушини таҳлил қилиш асосида тармоқларда самарадорлик даражасини янада тўлиқроқ ўрганиш зарурати вужудга келади.

Мамлакатимиз ЯСМ ва саноат ишлаб чиқаришида яратилган ялпи қўшилган қиймат таркибида тармоқлар улушининг солиштирма таҳлили шуни кўрсатадики, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда амалга оширилган таркибий ўзгаришлар,



1-чизма. ЯИМ таркибининг ўзгариш динамикаси, фоизда.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси.



2-чизма. ЯИИ таркибидаги саноат тармоғининг ўзгариш динамикаси, фоизда.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

бевосита саноатда ялпи қўшилган қиймат таркибидаги силжишларга олиб келган.

Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш тузила-сига эътиборни қаратсак, мустақилликнинг ўтган даврида ёқилғи-энергетика, металлургия, машина-созлик ва металлни қайта ишлаш тармоқлари юқо-ри суръатлар билан ўсаятганини кўришимиз мум-кин [7].

Машинасозлик, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш саноати ҳамда енгил саноатнинг йирик тармоқлари: ип йигирув ва тўқимачилик саноати сезиларли даражада, доимий юқори кўрсаткичлар-да ривожланишини таъминлашга қаратилган бо-зор ислохотларини тизимли равишда кенгайти-риш, келгуси давр саноат мажмуидаги таркибий ўзгаришларнинг муҳим устувор йўналишлари ҳи-собланади.

Саноатдаги таркибий ўзгаришлар қуйидаги йўналишларни босқичма-босқич амалга оширишни талаб этади:

- давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусий-лаштириш орқали чинакам мулкдорлар синфини янада кўпайтириш;
- аввалдан шакланган, хом ашё етказиб бериш-га ихтисослашган тармоқлардан воз кечиш, улар-нинг ўрнида тайёр маҳсулот тайёрловчи қувватлар-ни барпо этиш;
- моддий (ер, капитал) ва шахсий инсоний (меҳнат, тадбиркорлик) ресурслардан самарали фойдаланиш, шу орқали ишлаб чиқаришни иннова-цион йўл билан ривожлантириш;
- саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи субъектлар эркин фаолият юритиши учун давлат

томонидан ҳам ижтимоий-иқтисодий, ҳам ҳуқуқий кафолатлар бериш;

– жаҳон бозорига Ўзбекистон саноат маҳсу-лотлари кириб бориши учун замонавий хорижий фирмалар тажрибаси ва техника-технологиялари-ни мамлакат саноатига жорий этиш, бунинг учун қулай инвестицион муҳит яратиш;

– мавжуд ишлаб чиқариш тажрибалари, малака-ли кадрлар салоҳияти ва барча интеллектуал мулк-ни босқичма-босқич ривожлантириш;

– ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтириш учун молиявий қўллаб-қувватлаш манбалари томо-нидан имтиёзлар яратиш, молиявий маблағларни мақсадли йўналишларга жалб этиш.

Ўзбекистон саноат мажмуида қайта ишлаш тар-моқларини ривожлантириш мақсадида кичик ва ху-сусий тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги улушини ошириш учун ишлаб чиқилган дастурлар самара-си ҳамда жаҳон бозорида саноат маҳсулотларига, жумладан, озиқ-овқат, енгил ва машинасозлик са-ноатлари маҳсулотларига бўлган талабнинг ошиши пировард – натижада саноат ишлаб чиқаришининг қўшимча ўсишига олиб келди.

Бугунги кунда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари қуйидагилар бўлиши кўзда тутил-моқда:

- қурилиш материаллари индустриясини ривожлантириш;
- саноатни ривожлантиришда банк кредитлари таъсирчанлигини ошириш;
- саноатни ривожлантиришда қўшма корхона-ларнинг улушини ошириш;
- маҳаллий хом-ашёни қайта ишлаш;

– маҳаллийлаштириш дастури ва Халқаро саноат ярмаркаси ва кооперация биржаси доирасида яратилган имтиёз ва преференциялардан кенг фойдаланиш;

– ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспорти кўламини кенгайтириш, кичик корхоналар маҳсулотларини экспортга йўналтиришга кўмаклашиш.

Келгусида мамлакат саноати ривожланишини таъминловчи қуйидаги йўналишларни таклиф этамиз:

– инвестицион ишлаб чиқаришни ривожлантириш, кенг кўламли эҳтиёжларни қондиришга қаратилган, илмий асосланган лойиҳалар ишлаб чиқиш;

– корхоналарда инновацион салоҳиятни такомиллаштириш, илм ва юқори технология талаб қиладиган янги корхоналар ташкил этиш ва импорт маҳсулотлари билан рақобатлаша оладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш;

– саноатда хусусий тармоқ ва кичик тадбиркорлик улушини ошириш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, республикада амалга оширилган ва оширилаётган ислохотларнинг барчаси мамлакат макроиқтисодий барқарорлигининг ошиши билан бирга, аҳоли турмуш фаровонлигига ижобий таъсир этмоқда ва уларнинг давом эттирилишини даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонининг 1-илоvasи “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”. Lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Халқ сўзи. 23 декабрь 2017 й. №258 (6952).
3. Социально-экономическое положение Республики Узбекистан за 2017 год. Ташкент. 2018 г. с.17.
4. А.Ортиқов. Саноат иқтисоди. Дарслик. Тошкент, ТДИУ, 2009. 236-б.
5. Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы 1-го Форума экономистов / отв.ред. М.П. Нарзикулов. Ташкент. 2012. с. 8.
6. Э.Х.Махмудов, А.Ортиқов, Ф.Каримов. Корхона – иқтисодиётнинг асосий бўғини. /Ҳамкор. 2010 йил 7 февраль.
7. И.Т.Абдукаримов ва бошқалар. Корхона иқтисодий салоҳияти таҳлили. –Т.: Иқтисодиёт ва ҳудуд дунёси, 2003, - 256-б.
8. www.stat.uz.

УЎТ:330.3(575.1)

Худудларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш – миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашнинг асосий омили

Актам БУРХАНОВ,
ТДИУ профессори, и.ф.д.

Аннотация

Мақолада худудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг илмий-назарий жиҳатлари тадқиқ қилинган. Шунингдек, худудларга хорижий инвестициялар ва кредитларни жалб этишнинг ҳозирги ҳолати ўрганилган, муаммолари аниқланган ҳамда уларни бартараф этишга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

В статье исследованы научно-теоретические аспекты привлечения зарубежных инвестиций в регионах. Также проанализировано состояние привлечения зарубежных инвестиций в регионах, определены проблемы и выработаны рекомендации по решению этих проблем.

This article deals with the issues of attracting foreign investments in the regions. Also, the article analyzes dynamics and problems as well as the recommendations for attracting foreign investments in regions of Republic of Uzbekistan.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдики, хорижий инвестициялар миллий иқтисодиёт ва унинг худудларини барқарор ривожланишига, иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш ва диверсификациялаш ҳамда инновацион ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди.

Хусусан, айрим иқтисодчи олимларнинг таъкидлашича, мамлакатимиз ва унинг алоҳида худудлари иқтисодиёти самарадорлиги бевосита инвестиция сиёсати миқёсларига боғлиқ. Инвестициялар, аynиқса, хорижий инвестициялар республикаимиз ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги худудий тафовутлар ва номутаносибликларни қисқартиришнинг муҳим воситаси бўлиб, улардан мақсадли фойдаланиш худудларда мавжуд табиий иқтисодий ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишга ва шу орқали иқтисодиётнинг худудий таркибини такомиллаштиришга имкон беради [1].

Дарҳақиқат, агар хорижий инвестициялар фақат иқтисодий ривожланган худудларга жалб қилинса,

мамлакатнинг бошқа худудларида тафовут ва номутаносиблик ҳосил бўлиши мумкин. Шу сабабли, хорижий инвестицияларни йўналтиришда худудларнинг табиий, иқтисодий ва меҳнат ресурсларини инобатга олиш мақсадга мувофиқ.

Шуни унутмаслик лозимки, хорижий инвестициялар ишлаб чиқаришни рағбатлантиради, қўшимча иш жойлари яратади, ишлаб чиқариш ва илмий-техникавий кооперация туфайли мамлакат иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувига ёрдам беради [2].

Бошқа тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, хорижий инвестициялар худудларга қуйидаги имкониятларни беради [3]:

Калит сўзлар: хорижий инвестиция, кредит, хорижий корхона, инвестицион муҳит, инвестицион жозибadorлик, жамғарма.

- иқтисодий ва технологик тараққиётни жадаллаштириш;
- бошқаришнинг янги шакллари жорий этиш;
- ишлаб чиқариш аппаратини модернизациялаш ва янгилаш;
- рақобатни фаоллаштириш;
- кичик бизнес фаолиятини ривожлантириш;
- бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрлаш;
- ҳудудни экспорт салоҳиятини кенгайтириш;
- импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришни кенгайтириш;
- янги иш ўринларини яратиш, аҳоли бандлигини таъминлаш;
- маҳаллий ишлаб чиқариш рақобатбардошлигини ошириш;
- иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича муаммоларни бартараф этиш.

Кўриниб турибдики, хорижий инвестициялар мамлакат ва унинг ҳудудларини иқтисодий ривожланиши учун муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикасида кейинги йилларда ҳудудлар инвестицион фаоллигини ошириш асосан ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва инновацион технологияларни кенг жорий этиш бўйича лойиҳаларни реализация қилишга қаратилмоқда. Бундай шароитда юқори технологияларга асосланган хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш сиёсатини янада жадаллаштириш устувор аҳамият касб этади.

1-жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, миллий валюта эквивалентида 2013 йилда рес-

публика бўйича асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитлар 5532719,2 млн. сўм бўлган. Ушбу кўрсаткич 2017 йилгача ўсиш тенденциясини сақлаб, 16308985,3 млн. сўмни ташкил этган. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсатида 2017 йилда Бухоро вилояти (8256942,5 млн. сўм), Тошкент шаҳри (2162197,8 млн. сўм), Қашқадарё (1950872,5), Наманган (1088389,5), Тошкент (781808,3 млн. сўм) вилоятлари етакчилик қилган.

Самарқанд вилоятида ушбу тенденция бўйича хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсатида фаоллик паст даражада бўлган. Хусусан, 2013 йилда 86107,2 млн. сўмлик хорижий инвестициялар жалб қилинган бўлса, 2017 йилга келиб ушбу кўрсаткич 114451,1 млн. сўмни ташкил этган.

Шунингдек, жалб қилинган хорижий инвестицияларнинг номинал мазмунидан кўришимиз мумкинки, барча ҳудудларда ҳам хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича фаоллик таъминланаётгани йўқ.

Хорижий инвестицияларни номинал миқдори бўйича энг паст кўрсаткич Сирдарё вилоятида бўлган.

Ўзбекистон ўз ҳудудига улкан хорижий инвестициялар жалб этаётган мамлакатлар гуруҳига кириш учун барча шарт-шароитларга ва қатор афзалликларга эга. Зеро, юртимиз ўзининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси, дунё харитасидаги географик ўрни, табиий ресурсларининг таркиби ва захираси, ҳукумат олиб бораётган иқтисодий сиёсат ва бошқалар билан бу талабга бемалол жавоб беради.

1-жадвал.

Ҳудудлар кесимида асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитлар, млн. сўм.

Ҳудудлар	Йиллар				
	2013	2014	2015	2016	2017
Ўзбекистон Республикаси	5532719,2	6980062,5	8309522,1	10611381,4	16308985,3
Қорақалпоғистон Республикаси	736578,7	1892412,3	2899745,3	1683392,7	268607,6
Андижон вилояти	75657,9	101490,6	86011,9	108025,7	197336,9
Бухоро вилояти	1516939,9	1615687,6	1463196,7	3101157,6	8256942,5
Жиззах вилояти	31937,7	71333,8	38010,4	106310,3	125216,2
Қашқадарё вилояти	838027,2	918956,6	1037674	2006063,7	1950872,5
Навоий вилояти	384490,3	180667,5	54888,4	152469,1	384980,7
Наманган вилояти	81954,8	295711,2	488831,5	639144,5	1088389,5
Самарқанд вилояти	86107,2	85799,5	128027,6	81455,5	114451,1
Сурхондарё вилояти	164202,4	183469,4	191515,6	209083,4	512814,9
Сирдарё вилояти	81663,6	94991,8	116698,8	102329,3	76081,3
Тошкент вилояти	343229,8	437671,5	677578,1	580325,7	781808,3
Фарғона вилояти	251093,3	198933,3	193576,2	235360,5	191835,4
Хоразм вилояти	60818,7	119967,6	40789,8	90399,3	197450,6
Тошкент шаҳри	880017,7	782969,7	892977,9	1515864,1	2162197,8

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

2-жадвал.

Худудлар кесимида асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитлар (ҳар йил охирининг 31 декабрига Марказий банкнинг расмий курсига нисбатан млн. АҚШ долларида)

Худудлар	Йиллар				
	2013	2014	2015	2016	2017
Ўзбекистон Республикаси	2512,5	2881,5	2957,2	3298,0	2008,5
Қорақалпоғистон Республикаси	334,5	781,2	1032,0	523,2	33,1
Андижон вилояти	34,4	41,9	30,6	33,6	24,3
Бухоро вилояти	688,9	667,0	520,7	963,8	1016,9
Жиззах вилояти	14,5	29,4	13,5	33,0	15,4
Қашқадарё вилояти	380,6	379,4	369,3	623,5	240,3
Навоий вилояти	174,6	74,6	19,5	47,4	47,4
Наманган вилояти	37,2	122,1	174,0	198,6	134,0
Самарқанд вилояти	39,1	35,4	45,6	25,3	14,1
Сурхондарё вилояти	74,6	75,7	68,2	65,0	63,2
Сирдарё вилояти	37,1	39,2	41,5	31,8	9,4
Тошкент вилояти	155,9	180,7	241,1	180,4	96,3
Фарғона вилояти	114,0	82,1	68,9	73,2	23,6
Хоразм вилояти	27,6	49,5	14,5	28,1	24,3
Тошкент шаҳри	399,6	323,2	317,8	471,1	266,3

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

2-жадвалда худудларга киритилган инвестициялар АҚШ доллари эквивалентида келтирилган. 2017 йилда республика бўйича жалб қилинган хорижий инвестицияларнинг номинал миқдоридаги пасайиш асосан хорижий валюталарга нисбатан Марказий банк валюта курсларини девальвация қилиши ҳисобига кузатилган. Умумий тенденцияда эса, хорижий инвестицияларни жалб қилиш суръатини ортиб борганлигини кўришимиз мумкин.

3-жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, республика бўйича асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитларнинг йил-

лик ўсиш суръати 2017 йилда 153,7 фоизни ташкил қилиб, кейинги 5 йил ичида юқори ўсиш суръати кузатилган. 2017 йилда Бухоро (266,3 фоиз), Навоий (252,5 фоиз), Сурхондарё (245,3 фоиз), Хоразм (218,4 5), Наманган (170,3 фоиз), Андижон (182,7 фоиз) вилоятларида республика бўйича ўртача кўрсаткичдан юқори кўрсаткич кузатилган. Демак, хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳудудий сиёсатида фаоллик юқорида тилга олинган вилоятларда кузатилган.

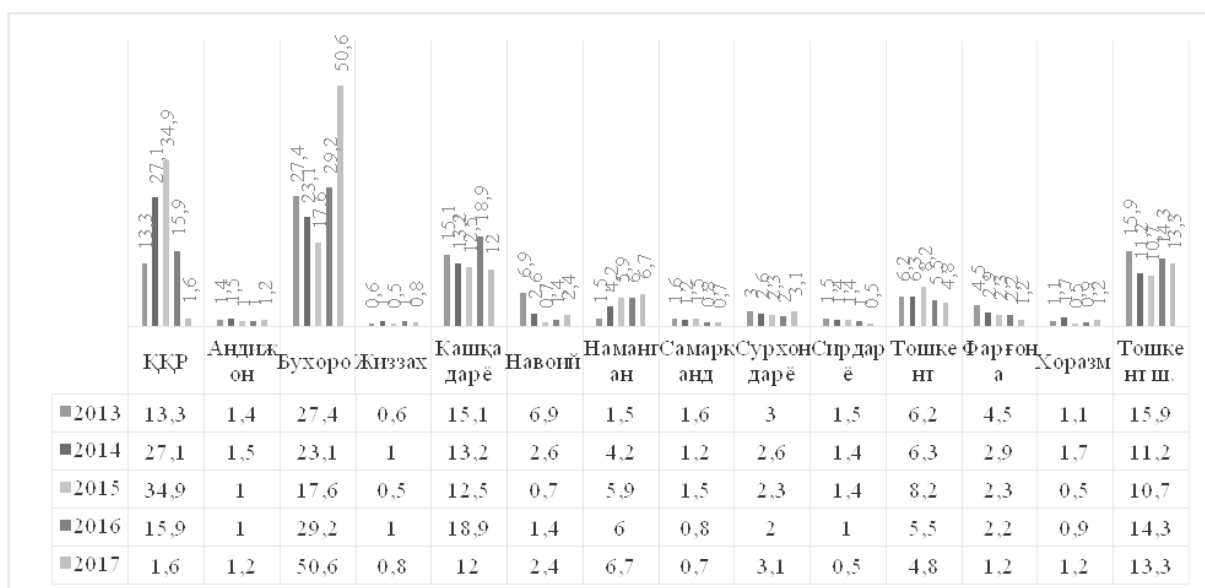
Худудлар асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитларда Самарқанд,

3-жадвал.

Худудлар кесимида асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитларнинг йиллик ўсиш суръати (ўтган йилга нисбатан фоизда)

Худудлар	Йиллар				
	2013	2014	2015	2016	2017
Ўзбекистон Республикаси	100	126,2	119,0	127,7	153,7
Қорақалпоғистон Республикаси	100	256,9	153,2	58,1	16,0
Андижон вилояти	100	134,1	84,7	125,6	182,7
Бухоро вилояти	100	106,5	90,6	211,9	266,3
Жиззах вилояти	100	223,4	53,3	279,7	117,8
Қашқадарё вилояти	100	109,7	112,9	193,3	97,2
Навоий вилояти	100	47,0	30,4	277,8	252,5
Наманган вилояти	100	360,8	165,3	130,7	170,3
Самарқанд вилояти	100	99,6	149,2	63,6	140,5
Сурхондарё вилояти	100	111,7	104,4	109,2	245,3
Сирдарё вилояти	100	116,3	122,9	87,7	74,3
Тошкент вилояти	100	127,5	154,8	85,6	134,7
Фарғона вилояти	100	79,2	97,3	121,6	81,5
Хоразм вилояти	100	197,3	34,0	221,6	218,4
Тошкент шаҳри	100	89,0	114,1	169,8	142,6

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.



1-чизма. Асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитларда ҳудудларнинг улуши (жамига нисбатан фоизда)

Манба: чизма Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

Сирдарё, Жиззах, Фарғона, Андижон ва Хоразм вилоятлари паст кўрсаткичга эга бўлмоқда. Хусусан, 2013 йилда ушбу кўрсаткич Самарқанд вилоятида 1,6 фоизни, Сирдарё вилоятида 1,5 фоизни, Андижон вилоятида 1,4 фоизни ва Жиззах вилоятида 0,6 фоизни ташкил қилган. 2017 йилга келиб нисбатан пасайиш Самарқанд (0,7 фоиз), Андижон (1,2 фоиз) ва Фарғона (1,2 фоиз) вилоятларида кўзга ташланган (1-чизма).

Демак, бундан хулоса қилиш мумкинки, ушбу вилоятларда асосий капиталга киритилган хорижий инвестициялар ва кредитларни ўзлаштириш биринчидан, республика бўйича паст кўрсаткични ташкил этмоқда. Иккинчидан, кейинги йилларда ушбу соҳадаги фаоллик пасайиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Фикримизча, асосий капиталга киритилган хорижий инвестицияларни номинал миқдори нуқтаи назардан ҳали ҳудудларда бу соҳада кенг ислохотлар олиб борилиши лозим. Хусусан, Самарқанд вилояти хорижий инвестицияларни жалб қилиш соҳасида нисбатан қулай инвестицион муҳит ва салоҳиятга эга ҳудудлардан ҳисобланади.

Ҳар бир ҳудудда асосий капиталга киритилган инвестицияларда хорижий инвестицияларнинг улушини ошириб бориш ва бунда асосан тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳажми ва қўламини кенгайтириш ҳар бир раҳбар-

нинг шахсий мажбурияти эканлиги давлатимиз раҳбари томонидан мунтазам таъкидлаб келинмоқда.

Шу нуқтаи назардан кўриб ўтадиган бўлсак, Самарқанд, Сирдарё, Жиззах, Фарғона, Андижон ва Хоразм вилоятларида бу борадаги ишларни яқин истиқболда кескин жонлаштириш зарур.

Маълумки, ҳар бир ҳудудга хос табиий, иқлим шарт-шароити, иқтисодий ресурсларнинг тақсимланиш хусусиятлари уларнинг молиявий-инвестицион салоҳиятига таъсир этади. Ушбу ҳудудларга хос хусусиятлар асосий капиталга киритилган инвестициялар ва хусусан, хорижий инвестицияларнинг тармоқ таркиби бўйича ҳам ҳудудий фарқланишларни келтириб чиқаради.

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳисобига ҳудудларда янги корхоналар барпо этилмоқда. Ўзбекистон ҳудудларида йил мобайнида янги ташкил этилган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар 2012 йилда 499 тани ташкил этган бўлса, шундан 19 таси Самарқанд вилоятига тўғри келади. Ушбу кўрсаткич 2017 йилда мос равишда 863 ва 56 тани ташкил этади. Хорижий инвестициялар иштирокида янги ташкил этиладиган корхоналар асосан Тошкент шаҳрида расмий рўйхатдан ўтиб, ишлаб келмоқда. Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарни ташкил қилишда ҳам ҳудудий тафовут юқори даражада қолмоқда (4-жадвал).

4-жадвал.

**Ўзбекистон ҳудудларида йил мобайнида янги ташкил этилган хорижий инвестициялар
иштирокидаги корхоналар сони тўғрисида маълумот**

Ҳудудлар номи	Йиллар					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Мамлакат бўйича, жами	499	519	433	494	503	863
Қорақалпоғистон Республикаси	8	7	2	8	10	14
Андижон вилояти	4	3	2	20	18	34
Бухоро вилояти	7	7	3	7	9	18
Жиззах вилояти	5	9	16	7	2	13
Кашқадарё вилояти	3	7	5	2	4	6
Навоий вилояти	3	7	7	3	3	3
Наманган вилояти	7	13	7	8	4	17
Самарқанд вилояти	19	29	16	23	19	56
Сурхондарё вилояти	3	5	7	11	7	9
Сирдарё вилояти	4	13	8	7	9	15
Тошкент вилояти	66	50	39	44	48	88
Фарғона вилояти	10	16	23	21	14	45
Хоразм вилояти	2	4	1	3	5	10
Тошкент шаҳри	358	349	297	330	351	535

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

Ушбу муаммога таъсир этувчи умумий омил ҳудудларда яратилаётган қулай инвестицион муҳит ҳисобланади. Бунга ҳудудлардаги инфратузилманинг ривожланганлик даражаси, хусусан, транспорт-коммуникация тизими, уй-жой, коммунал хизматлар тизими ва бошқаларни киритишимиз мумкин.

Фаолият юритаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар сонининг ҳудудлар бўйича тақсимланишида ҳам кучли концентрациялашув жараёни Тошкент шаҳрига тўғри келмоқда. Қуйидаги жадвалдан кўришимиз мумкинки, ушбу жараён ҳудудлар иқтисодий ривожланишида асси-

5-жадвал.

**Ўзбекистон ҳудудларида фаолият юритаётган хорижий инвестициялар
иштирокидаги корхоналар сони**

Ҳудудлар номи	Йиллар					2013 йилга нисбатан 2017 йилдаги ўсиш суръати
	2013	2014	2015	2016	2017	
Ўзбекистон Республикаси	4474	4429	4804	5008	5517	123,3
Қорақалпоғистон Республикаси	45	46	50	67	76	168,9
Андижон вилояти	73	75	121	154	172	235,6
Бухоро вилояти	67	67	79	81	91	135,8
Жиззах вилояти	50	61	69	70	82	164,0
Кашқадарё вилояти	51	45	44	46	54	105,9
Навоий вилояти	49	55	58	62	60	122,4
Наманган вилояти	72	75	82	87	103	143,1
Самарқанд вилояти	231	226	240	246	280	121,2
Сурхондарё вилояти	47	52	58	56	57	121,3
Сирдарё вилояти	54	59	63	68	85	157,4
Тошкент вилояти	482	488	516	538	583	121,0
Фарғона вилояти	105	124	145	154	199	189,5
Хоразм вилояти	27	28	29	36	51	188,9
Тошкент шаҳри	3121	3028	3250	3343	3624	116,1

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

метрик тафовутнинг кучайишига олиб келмоқда ва бошқа ишлаб чиқариш ресурсларининг ҳам ноте-кис тақсимланишига сабаб бўлмоқда.

2013 йилда жами фаолият юритаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар сони 4474 тани ташкил қилиб, уларнинг 3121 таси Тошкент шаҳрига, 482 таси эса Тошкент вилоятига тўғри келган. 2017 йилда фаолият юритаётган жами хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар сони 5517 та бўлиб, шундан 3621 таси Тошкент шаҳрида расман рўйхатдан ўтиб фаолият юритмоқда (5-жадвал).

2017 йилда Тошкент вилоятида фаолият юритаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар сони 583 тани ташкил қилган бўлса, Самарқанд вилоятида бу кўрсаткич 280 тага тенг бўлди.

Республика бўйича фаолият юритаётган жами корхоналар сонининг 2013 йилга нисбатан 2017 йилдаги ўсиш суръати 123,3 фоизни, Самарқанд вилоятида эса 121,2 фоизни ташкил этган.

Самарқанд шаҳрини республикаимизнинг Тошкент шаҳридан кейинги маъмурий-бизнес маркази деб ҳисоблайдиган бўлсак, ушбу кўрсаткич қониқарли эмас, деган хулосага келишимизга асос бор.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси ҳудудларига хорижий инвестицияларни жалб қилишда қуйидаги муаммолар мавжуд:

1. Ҳудудларда қулай инвестицион муҳитни шакллантириш билан боғлиқ муаммолар туфайли хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар асосан Тошкент шаҳрида расман рўйхатдан ўтган ҳолда фаолият юритмоқда.

2. Республикаимиз баъзи вилоятларида жалб қилинган хорижий инвестициялар кейинги йилларда коммунал хизмат тизими ва ахборот коммуникация соҳасига жалб қилинмоқда. Инвестицион салоҳиятдан оқилона фойдаланиш ҳисобига истиқболли тармоқлар кесимида хорижий инвестицияларни мувоzanатли жалб қилишга йўналтирилган фаолиятни кучайтириш лозим.

3. Айрим вилоятларда инвестиция фаолигини янада ошиб боришига қонунчиликдаги баъзи ноаниқликлар, инфратузилманинг етарлича ривожланмагани, маҳаллий ҳокимият органларининг инвестиция жараёнларини бошқаришдаги суст иштироки, инвестициялар ўзлаштиришнинг асосан стратегик тармоқлар билан чекланиб қолаёт-

ганлиги, аҳоли ва корхоналар бўш маблағларини ишлаб чиқаришга йўналтиришдаги сусткашликлар тўсиқ бўлмоқда.

Мазкур муаммоларни бартараф этиш учун эса қуйидаги йўналишларда кечиктириб бўлмас вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

1. Инвестиция фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий база ва қонунчиликни такомиллаштириш. Қонун ҳужжатларида “тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар (шунингдек, “портфел инвестициялар”)га аниқ тушунча берилиши лозим. Хорижий инвестицияли корхонанинг бир-бирига таркиби ва функцияси бўйича жуда яқин бўлган иккита шаклининг – “хорижий инвестицияли корхона” ва “чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар” параллел равишда мавжудлигига барҳам бериш зарур. Хорижий капитал иштирокидаги корхоналарни тузиш ва ёпишни тартибга солувчи меъёрларни такомиллаштириш, қонунчиликка маҳаллий ҳокимият органлари томонидан, ўз ҳудуди хусусиятларидан келиб чиқиб, мустақил ҳудудий инвестиция дастурларини ишлаб чиқиш ва юритиш масалаларини киритиш орқали ҳудудлар ўртасида рақобатни шакллантириш мақсадга мувофиқдир.

2. Инвестиция инфратузилмасини ривожлантириш. Корхоналар ҳамда аҳолида мавжуд бўлган молия ва бошқа инвестициявий ресурсларни самарали сафарбар этиш учун банк, сугурта корхоналари, жамғармалар, ломбардлар, рейтинг агентликалари, консалтинг марказлари, инжиниринг хизматлари кабиларни ўз ичига олган инвестиция инфратузилмасини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

3. Молиявий хизматларнинг янги турларини ривожлантириш. Дастлабки лойиҳалаш ҳужжатларини тайёрлашда вилоят туманларида инжиниринг (объект ёки лойиҳани шакллантиришда муҳандислик-маслаҳат бериш) хизматларини кенг ривожлантириш зарур. Салоҳиятли ҳудудлар бўш маблағлари ҳисобидан эса инвестиция ресурслари етишмаётган туманларда форфейтинг хизматларини (молиявий агент томонидан карздорнинг (сотиб олувчи, импортёр) тўлов мажбуриятини ўз зиммасига олиши) шакллантириш, франчайзинг (бир томоннинг иккинчи томонга тўлов эвазига муайян бизнес юритиш, товар белгиси ёки брендидан фойдаланиш ҳуқуқини бериши) орқали ушбу туман-

ларда бизнес юритиш усуллари такомиллаштириш мумкин.

4. Тадбиркорлар эркинлиги ва хусусий мулкни ҳимоя қилиш. Хусусий бизнес ва ҳоқимият ўртасида турли мунозарали масалаларни кенг муҳокама этувчи бевосита мулоқотни доимий асосда олиб боришни таъминлашда Савдо-саноат палатасининг тадбиркорлар билан боғланиш шакли бўлган бизнес-форумларни сифат ва кўлам жиҳатидан бутунлай янги даражага кўтариш лозим. Тадбиркорлар томонидан маҳаллий ҳоқимият органларига бўлган ишончни ошириш, хусусий бизнес билан ҳар тарафлама ҳамкорлик ўрнатиш ва текширувчи органларнинг қонунчиликка риоя қилиши назоратини кучайтириш орқали инвестициялар учун хавф-хатарларни камайитириш зарур.

5. Хорижий мутахассисларни жалб қилиш механизмини соддалаштириш. Хорижий сармоя иштирокидаги корхонанинг биринчи раҳбарлари одатда ишончли ва салоҳиятли таъсисчилардан иборат бўлганлиги боис, уларни ишга жалб қилишнинг марказлашган тизимидан озод қилиш зарур. Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг вилоят бошқармасига ҳужжат қабул қилишда кенг имкониятлар бериш ёки “ягона ойна” марказлари орқали ҳужжатларни қабул қилиш, Ташқи ишлар вазирлигига шахсан қатнамасдан ҳужжатларни

топширишнинг тўлиқ интерфаол усули, яъни www.evisa.mfa.uz интернет веб-сайти орқали жараёнларни амалга ошириш вилоятга хорижий мутахассисларни жалб қилишга ёрдам беради. Чет эл капитали иштирокидаги корхонада хорижий томон сифатида фақат юридик шахслар эмас, балки хорижлик жисмоний шахсларга ҳам имкониятлар яратиб бериш зарур.

6. Жаҳонда ва республикада вилоятнинг ижобий қиёфасини шакллантириш ва инвестициявий жозибадорлигини намойиш этиш. Туманларда бўш турган ва фойдаланилмаётган ишлаб чиқариш объектлари, мавжуд табиий заҳиралар, қишлоқ хўжалиги ва хомашё ресурслари ҳақида кенг ва батафсил маълумотларни ўз ичига олган тизимлаштирилган вилоят реестрини тузиш ва уни интернет орқали чет эллик инвесторлар эътиборига ҳавола этиш лозим.

7. Вилоятда хорижий компаниялар томонидан филиал ёки ваколатхоналар очиш механизмини соддалаштириш. Вилоятда филиал ташкил қилиш ва унинг фаолиятини аниқ тартибга солувчи низомлар ёки нормаларни тўлиқ шакллантириш зарур. Чунки, мазкур тизимнинг ривожланмаганлиги кўплаб хориж компанияларининг ҳудудларда ўз бўлинмаларини МЧЖ ёки ваколатхона шаклида очиш билан чекланиб қолишига сабаб бўлмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. А.Ш.Бекмуродов, Я.К.Карриева, И.У.Нематов, Д.Н.Набиев, Н.Т.Каттаев. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт, 2010. – 92 б.
2. Ҳ.Ҳ.Имомов. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш: Ўқув қўлланма. –Т.: - ТДИУ, 2010. – 115 б.
3. Бунич Г.А. Иностранные инвестиции: теория и практика: Монография / Г.А. Бунич, А.В. Бунич. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2015. - С. 54-55.
4. <https://stat.uz>

Минтақалар ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ривожланишининг баҳолаш методологияси

Раимжон АЛИМОВ,
ТДИУ профессори, и.ф.д.
Умид ОТАЖАНОВ,
ТДИУ докторанти, и.ф.н.

Республикаимиз ўз давлат мустақиллигига эришгандан кейинги жамиятда ва иқтисодиётнинг барча соҳаларида катта ўзгаришлар юз бермоқда. Жумладан, иқтисодиётни эркинлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуриш, бозор тизимини ва иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, мамлакат ҳудудларини барқарор ва мутаносиб ривожлантириш борасида кўплаб ишлар олиб борилмоқда.

Аннотация

Мақолада мураккаб жараён бўлган минтақаларнинг иқтисодий-ижтимоий ривожланиш ҳолати, аҳоли турмуш фаровонлиги ва шарт-шароитларини баҳолашда мутахассислар фикрларини умумлаштирган ҳолда муаллифлар ёндашувлари баён этилган.

В статье излагаются взгляды авторов, обобщающие мнения экспертов по социально-экономическому развитию регионов со сложными процессами, оценка благосостояния и уровня жизни населения.

The article outlines the authors' views summarizing the opinions of experts on the socio-economic development of the regions with complex processes, the assessment of the welfare and living standards of the population.

Мамлакатнинг ҳудудий иқтисодий ривожланишини барқарорлаштиришни янада такомиллаштириб бориш ўта муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун аниқ ва илмий жиҳатдан тўлиқ таҳлиллар ўтказиш, ҳулосалар қилиш ҳамда натижаларга асосланган ҳолда "...ўзимиз масъул бўлган соҳа ва тармоқда ишларнинг аҳволини танқидий баҳолаш асосида таҳлиллар ўтказиш талаб этилади"[1]. Шу боис, таҳлил ўтказиш жараёнида кенг қамровли умумий иқтисодий кўрсаткичларни танлаб олиш мақсадга мувофиқдир.

Умумий иқтисодий кўрсаткичларни таҳлил қилишнинг асосий вазифаси минтақанинг иқтисодий ҳолатини, мамлакатнинг миллий иқтисодий мажмуа-

даги ўрни, эришган иқтисодий тараққиёт даражаси ва тенденцияларини аниқлаш, минтақанинг ишлаб чиқариш кучларини иқтисодий ва табиий шароитлари ҳамда меҳнат ресурсларини жойлаштириш даражасини аниқлашдан иборат. Якуний таҳлилда минтақавий ривожлантиришнинг асосий вариантларини белгилаш зарур бўлиб, методик режада таҳлилга турли ёндашувлар мавжуд.

Тизимли ёндашув тамойилларини амалга ошириш иқтисодий комплекс сифатида мураккаб тадқиқот объектининг хатти-ҳаракатларига таъсир қилувчи барча омилларни эҳтиёткорлик билан ва ҳар томонлама кўриб чиқишни, тизимдаги барча ахборотни

Калит сўзлар: иқтисодий кўрсаткичлар, тараққиёт даражаси, тизимли ёндашув, молиявий барқарорлик, эҳтимолик.

ташқаридан қайта ишлашни талаб қилади. Бундан ташқари, тизимнинг бундай хусусиятларини тажриба асосида ўзгариши, ўзгарувчан ташқи муҳит шароитига мослашиши, унинг ҳуқуқий, сиёсий ва бошқа хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўз-ўзини ўрганиш қобилиятини ҳисобга олиш керак бўлади.

Бир-бири билан муносабатларда ва алоқада бўлган ҳамда муайян яхлитликни шакллантирган таҳлил қилишни тартибга солувчи элементларнинг тўплами сифатида тушунилан ягона “тизим” тушунчасини шакллантиради[2]. Бунда барча ҳолатларда “тизим” атамаси бир-бирига ўзаро таъсир қилувчи ва ўзаро боғлиқ бўлган қисмлардан иборат бўлиб, ушбу қисмларнинг тизимга боғлиқлигини ва аксинча, тизимнинг хусусиятлари унинг қисмлари хусусиятларига боғлиқлигини аниқлатади.

Тизимли ёндашув билан тизимнинг мавжудлиги ва вазифаси мавжуд бўлган муайян муҳитни таҳлил қилишни назарда тутати. Тизимли таҳлилни ўтказиш тизимни тузиш, ишлаш механизмларини ва унинг тўғри йўналишда таъсир қилиш йўллари аниқлашдан ҳамда тизимнинг бошланғич ҳолатини зарур натижаларга ўзгартиришга имкон берадиган назорат тадбирларини ишлаб чиқишдан иборат.

Ушбу тизимнинг бир қатор таснифлари мавжуд бўлиб, энг машҳурларидан бири Ст. Бира таснифидир. У, биринчидан, барча тизимларни (табиатда ва жамиятда), аввало, оддий, мураккаб ва жуда мураккаб, иккинчидан, детерминистик ва эҳтимоликларга ажратади[3]. Детерминистик – бу тизимли ёндашувнинг таркибий қисмлари (элементлар, қўйи тизимлар) олдиндан аниқ бир шаклда ўзаро таъсир қиладиган тизим: ахборотни қайта ишлаш дастурларини қўллаш билан маълум бўлган олдинги ҳолатига кўра, унинг кейинги ҳолатини хатосиз тахмин қилиш имконини беради.

Эҳтимолик тизимида аниқ, батафсил прогнозлар амалга оширилмайди. Бундай тизим доимо ноаниқ бўлиб қолади ва жараён ҳолатини тахмин қилиш эҳтимоли бўлмаган тоифалар чегарасидан чиқмайди.

Минтақавий иқтисодий тизимнинг фаолият кўрсатиши учун шарт-шароитларни баҳолаш, муайян вақт динамикасида кўриб чиқилган маълумотларни тўплашнинг тизим ҳамда принциплари тўғрисидаги ахборотни, масалан, тўлдириш учун ресурслардан фойдаланиш бўйича ташкилий чекловларни сифат кўрсаткичлари асосида баҳолаш имконини беради. Бундан ташқари, биринчидан, бу ижтимоий тизимлар ва ижтимоий соҳанинг ри-

вожланиш даражасини белгилловчи умумий иқтисодий кўрсаткичлар бўлиб, улар иқтисодий тизимнинг барқарорлигини аниқлайди.

Умумий иқтисодий кўрсаткичлар тизими ишлаб чиқариш ресурсларининг муайян турларидан: турғун меҳнат, асосий воситалар, моддий ресурслар ва капитал қўйилмалардан фойдаланиш самарадорлигини аниқлашга имкон беради.

Шундай қилиб, минтақавий иқтисодий тизимни таҳлил қилиш объекти сифатида “мавжуд табиий ва инсон ресурслари, техник билим даражаси, истеъмочиларнинг имтиёзлари табиатини (мавжуд замонавий интенсив тартибга солинган иқтисодиётда давлат органларини тартибга солишнинг афзалликларини ҳисобга олган ҳолда) ... муайян институтчионал тузилиш шароитида” қабул қилиш орқали тизимнинг амал қилиш шартлари аниқланади[4].

Шу билан бирга, кўплаб минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таҳлил қилиш методологияси муаллифлари[5], ишлаб чиқариш соҳасида қуйидаги кўрсаткичларни таҳлил қилиш мақсадга мувофиқлигини таъкидлайдилар:

1. Ялпи ички (минтақавий) маҳсулотнинг (ЯҲМ) даражаси ва ЯҲМнинг аҳоли жон бошига ўсиши.
2. Асосий капиталга ва ялпи ички маҳсулотга инвестицияларнинг ўсиш суръатлари нисбати.
3. Давлат корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотнинг улуши.
4. Экспорт салоҳиятининг ўсиши ва импортнинг валюта қопламаси коэффициенти.
5. Саноат маҳсулотларининг физик ҳажми индекси ва асосий воситаларнинг тақсимланиши даражаси.
6. Зарар кўрмаган корхоналарнинг солиштирма оғирлиги.
7. Илмий ходимлар ва моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги ходимларнинг сони.

Молия соҳасида:

1. Банк кредитлари ставкаси ва асосий фондларда инвестицияларнинг ўсиши.
2. Солиқлар ва бошқа тушумларнинг минтақавий бюджетга ҳамда минтақанинг ЯИМга нисбати индекслари.
3. Нархлар даражаси (жорий ва базис даврларнинг нарх нисбати).
4. Минтақани давлат томонидан қўллаб-қувватлаш (пул ўтказмалари ва бошқа активларнинг ўсиш суръатлари).
5. ЯИМнинг аҳоли жон бошига тушган даромад ва харажатлар даражаси.

6. Бюджет хавфсизлиги ва етарлилиги ҳамда инвестициялар учун бюджет харажатларининг улуши.

7. Дебиторлик ва кредиторлик қарзларнинг ҳолати, шу жумладан, солиқлар.

Ижтимоий соҳада:

1. ЯИМдаги иш ҳақининг улуши ва турмуш даражаси.

2. Ўртача ойлик иш ҳақининг нисбати ва унинг миқдори.

3. Иш ҳақи, пенсия ва нафақа тўлаш бўйича қарзлар.

4. Умумий аҳоли сонига нисбатан кам таъминланганлик даражасидан паст бўлган аҳоли сони.

5. Аҳоли жамғармаларидаги жамғармалар (депозитлар, қимматли қоғозлар, кўчмас мулк) улушининг динамикаси.

6. Минтақадаги ижтимоий дастурларга ва ЯИМга харажатларнинг нисбати.

7. Аҳолининг табиий салмоғи, миграцияси ва ҳаётнинг кутилаётган даражаси нормативга нисбати.

8. Рўйхатга олинган ишсизлар ва бўш ўринга нисбатан ишсизлар сони.

9. Умумий аҳолининг, иқтисодий фаол ва иш билан банд аҳолининг динамикаси.

Бундан ташқари, асосий кўрсаткичлар минтақани, мамлакатнинг географик минтақада ўзига хос ўрнини, аҳоли, шу жумладан, минтақадаги урбанизация даражасини аниқлаш имконини берадиган шаҳар ва қишлоқ улушини ўз ичига олиши керак.

Иқтисодий ўсишни таъминлашнинг шарти – молиявий барқарорлик ва ишлаб чиқаришни ривожлантириш, кредит ва молия соҳасининг барқарорлиги ҳамда ривожланиши ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, шунингдек, бир вақтнинг ўзида илмий ва технологик тараққиётнинг рағбатлантирувчи омиллари, инновациялар, ишлаб чиқаришнинг ўсишига айланадиган

молиявий ресурслар мавжудлиги, бу эса ўз навбатида давлат иқтисодиётининг моддий ва маънавий таркиби ва ҳаётийлигини, молиявий тизими ҳолатларини ҳам баҳолаш имконини беради.

Учинчи кўрсаткичлар моддий ишлаб чиқариш соҳаси фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги ва молиявий соҳа салоҳияти. Улар республика ривожланишининг ресурс шарт-шароитлари ва иқтисодий шароитларига мувофиқлигини тавсифловчи натижага асосланган бўлиши лозим. Тизимни шакллантирувчи тузилама инсоний интеллектуал салоҳиятга ва унинг самарадорлигини оширишга асосланган такрор ишлаб чиқариш омил бўлиб, бу иқтисодиётни тиклашга ёрдам беради. Жамият ва аҳоли фаровонлигини ошириш иқтисодий тизим ишлашининг якуний натижасидир.

Ижтимоий ривожланишни таҳлил қилиш учун аҳоли жон бошига ЯХМ кўрсаткичи нисбатини олиш кифоя. Таҳлилларга комплекс ёндашув ишлаб чиқариш молиявий ва ижтимоий соҳалардаги ўзаро таъсирнинг самарадорлигини аниқлаш имконини беради. Инсон имкониятларини такомиллаштириш ҳамда истеъмол ва жамғаришга кетадиган миллий даромаднинг бутун таркибий қисмларини ўз ичига оладиган барча ресурслар, асосан, ҳаётнинг турғунлик кўрсаткичлари ва ривожланиш кўрсаткичлари динамикаси нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим.

Ўрта ва узоқ муддатли прогнозларда ижтимоий барқарорлик омиллари жуда муҳим, шунинг учун ҳам ижтимоий статистиканинг кўрсаткичларини таҳлил қилиш керак бўлади. Ижтимоий аҳволни тавсифлаш учун аҳоли даромадлари, иш билан таъминланиш, ижтимоий хизматларни кўрсатиш (таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва бошқалар), демографик ҳолат, жиноятчилик, экология каби ижтимоий соҳалардаги кўрсаткичлар қўлланилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якуналари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. 16.01.2017 й. <http://uza.uz>.

2. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон.РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с.

3. Системный анализ экономики региона. Часть 1: Учеб. пособие / Составители и науч. редакторы К.В. Павлов, М.И. Шишкин. – Ижевск: Удмуртия, 1999. – 348 с.

4. Котилко В.В., Санин И.И. Региональное прогнозирование: Учеб. пособие / ИРЭиМУ. – М.: Издательство «Сатурн-С», 2001. – 191 с.

5. Системный анализ экономики региона. Часть 1: Учеб. пособие / Составители и науч. редакторы К.В. Павлов, М.И. Шишкин. – Ижевск: Удмуртия, 1999. – 348 с.

УЎТ: 657.7(575.1)

Акциядорлик жамиятларида интеллектуал мулк объектлари

Нурбек РИЗАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси доценти, и.ф.н.

Аннотация

Мақолада акциядорлик жамиятларидаги интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар)нинг аҳамияти, зарурияти ва уларни таҳлил қилиш услубияти масалалари кенг ёритилган.

В этой статье описывается важность и необходимость интеллектуальной собственности, нематериальных активов и их методологии в их анализе в акционерных обществах.

This article outlines the importance and necessity of objects of intellectual property (intangible assets) and the methodology of their analysis in joint-stock companies

2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодийнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш вазифаси белгиланган. Бундан ташқари, принципиал жиҳатдан янги маҳсулот ва технология турларини ўзлаштириш, шу асосда ички ва ташқи бозорларда миллий товарларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш зарурлиги ўқтирилган. Чунки бугунги кунда дунёда инновацион тараққиёт моделларини жорий этиш, илғор ғоялар, “нау-хау” ва “ақли” технологияларни экспорт қилиш ҳисобидан тез суръатлар билан ривожланаётган давлатлар сони тобора кўпайиб бормоқда. Бизда ҳам яқин йиллар ичида инновацион ғоялар ва “ноу-хау”лар яратилиши негизида янги интеллектуал мулк объектлари вужудга келиши, мамлакатимиз “ақли” технологиялар бобида бошқа давлатлар билан беллаша олиши мумкин. Шундан келиб чиқиб,

янги ташкил этилган Инновацион ривожланиш вазирлиги зиммасига ҳам инновацион ёндашувлар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш орқали давлат стратегияси ижросини таъминлаш вазифаси юклатилган. Бу эса акциядорлик компанияларида сифат жиҳатдан янги кўринишдаги интеллектуал мулк объектлари (саноат мулки объектлари ва фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг, товарлар, ишлар ва хизматларнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалар) яратилишига, замонавий технологиялар асосида ўзбек бренди остидаги янги миллий маҳсулотларнинг ички ва ташқи бозори янада кенгайишига олиб келади.

Сўнгги йилларда иқтисодчи олимларимиз ва соҳа мутахассислари интеллектуал капитал, интеллектуал мулк ва интеллектуал активлар ҳисоби, аудити ва таҳлиliga катта эътибор қаратиб, айти йўналишда кўплаб илмий изланишлар олиб боришмоқда (улардан М.Пўлатов ва И.Давлетовнинг тадқиқотлари Э.Брукинг, Л.Эдвинсон, М.Малоун, Р.Каплан, Р.Коуз, Т.Коупленд, К.Свэйби, А.Стюарт,

Калит сўзлар: инновация, интеллектуал мулк, номоддий актив, ихтиро, патент, фойдали моделлар, товар белгиси, ЭХМ учун дастурлар, саноат намуналари, фирма номлари, ноу-хау.

А.Полторак ва П.Лэрнер каби хорижлик таниқли олимларнинг илмий ғояларига асосланган).

Биз иқтисодчи олим М.Пардаевнинг номоддий активларни таҳлил қилиш услубиятига асосланган ҳолда Ўзбекистон саноат ишлаб чиқаришидаги акциядорлик жамиятлари (компаниялари)да мавжуд интеллектуал мулк объектлари (бухгалтерия ҳисобида номоддий активлар деб тан олинадиган объектлар) ҳолати ва уларнинг самарадорлик кўрсаткичлари таҳлили хусусида тўхталиб ўтамыз. Бунинг учун ўзининг молиявий ҳисоботларида (Бухгалтерия баланси, 1-шакл) интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар, 020-022-сатр маълумотлари)га ҳуқуқий эгаллик қилаётган энг йирик акциядорлик жамиятлари танлаб олинди.

Қуйидаги жадвалда республикамызда фаолият юритаётган йирик акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботи маълумотлари асосида интеллектуал мулк (номоддий активлар)нинг мавжуд ҳолати ўрганиб чиқилди.

Фойдаланишда бўлган номоддий активларнинг ўртача даражасини жадвал маълумотларига асосан баҳолайдиган бўлсак, у “Ўзбекистон темир йўллари”да 105,6 фоизга, “Ўзтрансгаз”да 94,7 фоизга, “GM Powertrain – Ўзбекистон”да 86,8 фоизга ва “Фарғонаазот”да 88,5 фоизга тенг бўлганини кўрамыз. Бу кўрсаткичлар “Махам – Chirchiq” АКда 28,2 фоиз, “Ўз-SeMyung Ko.” АК ҚҚда 56,4 фоиз бўлиб, уларда номоддий активлар кам улушларда қолганини аңглатади.

Жадвалдан ўрин олган компанияларнинг жами активларига нисбатан интеллектуал мулк объектлари улуши ўртача 0,62 фоизга тенг бўлмоқда. Уларда номоддий активлар суммаси (қиймати)га эътибор қаратилганда, “GM Powertrain – Ўзбекистон” (йиллик ўртача қиймати – 17766524 минг сўм), “Қизилқумцемент” (5303507 минг сўм) ва “Фарғонаазот” (15717503 минг сўм) корхоналарни энг юқори суммага эга компаниялар сифатида тилга олиш мумкин.

Мазкур жадваллардан хулоса қилиш мумкинки, интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар) ҳеч қачон бир хил тартибда ўсиб бориш тенденциясига эга бўлмайди. Аниқроғи, улар бўйича 5 ёки 10 йиллик маълумотларни олиш мутлақо нотўғри бўлади, амалиётда бунинг имкони ҳам йўқ. Сабаби, ушбу активлар миқдори бир давр учун кўпроқ бўлса, бошқа давр учун камайиши, ҳатто балансида акс эттирилмаслиги ҳам мумкин.

Шунингдек, хўжалик субъектларини ушбу номоддий активлар (интеллектуал мулк объектлари) кўрсаткичлари билан ҳам бир-бирини таққослаган ҳолда баҳолаб бўлмайди. Сабаби аён: компания ўз даромадларини ошириш мақсадида моддий эмас, балки номоддий активлар (интеллектуал ғоялар)га мурожаат қилади ва уни яратади. Натижада маълум вақтнинг ўзида компаниянинг бухгалтерия балансида номоддий активлар (интеллектуал мулк объектлари) ҳажми бирданига ортиб кетиши ва вақт ўтиши билан камайиб кетиши ҳам мумкин. Яъни у доимо ўзгариб, таъбир жоиз бўлса, тебраниб тура-

1- жадвал.

**Акциядорлик жамиятларида интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар)нинг ҳолати динамикаси таҳлили
(2018 йил 1 январь ҳолатига)**

Акциядорлик жамиятлари	Номоддий активлар Бухгалтерия баланси (1-шакл, 022 сатр)				
	Йил бошига		Йил охирида		Ўзгариши фоизда
	суммаси	фоизда	сумма	фоизда	
1	2	3	4	5	6
“GM Powertrain – Ўзбекистон” АК	19005271	1,45	16527778	1,23	86,8
“Ўзтрансгаз” АК	57401	0,001	54182	0,001	94,7
“Махам - Chirchiq” АК	46681	0,006	13481	0,001	28,2
“Қизилқумцемент” АК	5923734	0,52	4683281	0,38	79,0
“Андижонёғмой” АК	333604	1,5	222403	0,84	66,7
“Фарғонаазот” АК	16636722	1,14	14798285	0,81	88,5
“Ўз-SeMyung Ko.” АК ҚҚ	390989	0,35	220857	0,14	56,4
“Ўзбекистон темир йўллари” АК	599647	0,007	633498	0,006	105,6

Баланс активларига нисбатан интеллектуал мулк объектлари (ИМО) улушини баҳолашнинг таклиф этилаётган мезонлари

Даражалар миқдори	Баҳолаш ҳолати
Агар IP2 > 0,6 дан бўлса	Интеллектуал мулк объектлари ҳажми юқори даражада
Агар IP2 > 0,3 дан катта бўлса	Интеллектуал мулк объектлари ҳажми меъёр даражасида
Агар IP2 > 0,1 дан катта бўлса	Интеллектуал мулк объектлари ҳажми паст даражада
Агар IP2 < 0,01 дан кичик бўлса	Интеллектуал мулк объектлари ҳажми жуда паст даражада

ди. Шунинг учун ҳам бу номоддий актив, яъни “кўзга кўринмас бойлик”дир.

Қуйида номоддий активлар хўжалик субъектининг жами активларига нисбатан қандай улушларда бўлиши лозимлиги ва уларни баҳолаш мезонларини келтириб ўтамиз. Улар ўтказилган тадқиқотлар натижасида республика саноат тармоқларидаги мавжуд номоддий активлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда тайёрланган бўлиб, номоддий активлар ҳажми ортиб бориши туфайли келгуси даврлар учун ўзгариши мумкин.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, ушбу акциядорлик компанияларидаги мавжуд номоддий активлар жуда ҳам оз улушга эга (0,1дан 1,5гача). Шу боис биз интеллектуал мулк объектларининг балансдаги ҳолатини баҳолаш мезони сифатида энг юқори даража (> 0,6) ва энг паст даража (< 0,01) чегараларини белгилаб олдик.

Бугунги кунда саноат ишлаб чиқариш корхоналаридаги интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар)нинг мавжуд ҳолати ушбу меъёрларга деярли яқин келади. Чунки ҳозир республикада фаолият юритаётган хўжалик субъектлари балансда иқтисодий жиҳатдан юксак технологиялар ва интеллектуал

ғояларга эга Хитой, АҚШ, Япония, Корея, Германия каби давлатларнинг хорижий фирма ва компаниялари каби миллионлаб ёки миллиардлаб АҚШ долларига баҳоланаётган номоддий активлар (интеллектуал мулк объектлари) мавжуд эмас. Ваҳоланки, ушбу фирма ва компаниялардаги номоддий активлар салмоғи жами активларига нисбатан бугунги кунда 50-60 фоизни ташкил этади. Бундай шароитда ўша мамлакатларда интеллектуал мулк объектларини баҳолаш мезонлари бизга нисбатан албатта ўзгаради (юқорироқ кўрсаткичга эга бўлади).

Интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар)нинг акциядорлик жамиятлари жами активларига нисбатан улушини баҳолаш бўйича тавсия этилаётган мезонлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар таҳлил қилинди.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, республикада саноат ишлаб чиқариши ёки хизматлар кўрсатиш соҳасидаги акциядорлик жамиятларида номоддий активлар улуши 2 фоизга ҳам етмайди. Қолаверса, номоддий активлар ҳажми бошқа моддий активлар (асосий воситалар, товар-моддий захиралар ёки пул маблағлари) каби бир хил кўпайиб бориш тенденциясига эга эмас. Республикада

Акциядорлик жамиятларида баланс активларига нисбатан интеллектуал мулк объектлари улушини баҳолаш

Акциядорлик жамиятлари	Баҳолаш мезонлари			
	IP2 > 0,6 юқори	IP2 > 0,3 меъёр	IP2 > 0,1 паст	IP2 < 0,01 жууда паст
“GM Powertrain – Ўзбекистон” АК	1,34	-	-	-
“Ўзтрансгаз” АК	-	-	-	0,001
“Махам - Chirchiq”АК	-	-	-	0,003
“Қизилқумцемент” АК	-	0,45	-	-
“Андижонёғмой” АК	1,17	-	-	-
“Фарғонаазот”АК	0,97	-	-	-
“Ўз-SeMyung Ko.” АК ҚҚ	-	0,24	-	-
“Ўзбекистон темир йўллари” АК	-	-	-	0,006

ишлаб чиқариши энг барқарор деб олинган акциядорлик жамиятларида ҳам номоддий активларнинг юқори ҳажми “GM Powertrain – Ўзбекистон” АКда 1,34 фоизни, жуда ҳам паст кўрсаткич “Ўзтрансгаз” АКда 0,001 фоизни, “Махам – Chirchiq” АКда 0,003 фоизни ташкил этган.

Интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар) самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни таҳлил қилиш ва уларни баҳолаш бўйича мезонлар таклиф этилмоқда. Уларга асос қилиб, даромадлилиги (KIPP), фойдалилиги (KIPRE) ва айланувчанлиги (KIPT) олинди. Тавсия этилаётган кўрсаткичлар бўйича барча шартлар бажарилиши катта ёки тенг бўлиши талаб этилади ($KIPP \geq 1$ сўм, $KIPRE > 0,1$, $KIPT \geq 20$ марта). Қуйида танлаб олинган объектлар мисолида интеллектуал мулк объектлари самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тартиби таҳлил қилинди.

Таклиф этилаётган таҳлил усулларида номод-

дий активлар (интеллектуал мулк объектлари)нинг даромадлилиги кўрсаткичи компаниянинг 1 сўм номоддий активга тўғри келадиган даромад миқдори аниқлаш имконини беради. Интеллектуал мулк объектларининг фойдалилиги (рентабеллиги) кўрсаткичини аниқлаш асосида компаниянинг 1 сўм ИМОга тўғри келадиган соф фойдаси миқдори белгиланади. Интеллектуал мулк объектларининг айланувчанлиги кўрсаткичларини таҳлил қилиш асосида уларнинг таҳлил даври ичида неча марта айланиши тезлигини аниқлаш мумкин бўлади. Таҳлил жараёнида ҳар бир кўрсаткич бўйича шартлар бажарилишига баҳо берилади.

Интеллектуал мулк объектларининг самарадорлиги кўрсаткичлари бўйича ушбу жадвал маълумотларига эътибор қаратсак:

– даромадлилиги кўрсаткичлари бўйича: “Ўзтрансгаз” АКда ($54112,7 \geq$), яъни бир сўм номоддий активга 54112,7 сўм, “Махам – Chirchiq” АКда ($4117,5 \geq$) 4117,5 сўм, “Қизилқумцемент”

4-жадвал.

Акциядорлик жамиятларида интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар) самарадорлиги таҳлили

Акциядорлик жамиятлари	Самарадорлик кўрсаткичлари			
	Йиллик ўртача қиймат (IPA)	Даромадлилиги (KIPP)	Фойдалилиги (KIPRE)	Айланувчанлиги (KIPT)
“GM Powertrain – Ўзбекистон” АК	17766524	4,27	0.74	14,53
“Ўзтрансгаз” АК	55792	54112,7	27488,5	126944,4
“Махам – Chirchiq” АК	30081	4117,5	1908,3	20764,3
“Қизилқумцемент” АК	5303507	90,3	162,4	211,4
“Андижонёғмой” АК	278004	43,7	7,3	195,6
“Farg’onaazot” АК	15717503	6,3	0,02	43,0
“Ўз-SeMyung Ко.” АК ҚҚ	305923	37,0	35,4	321,1
“Ўзбекистон темир йўллари” АК	616572	1325,2	777,3	47218,0

5-жадвал.

Интеллектуал мулк объектлари (ИМО) самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни баҳолаш мезони

Кўрсаткичлар	Аниқланиши	Шартларнинг бажарилиши	Кутилаётган натижа
ИМОнинг даромадлилиги	$KIPP = Gpt / IPA$	$KIPP \geq 1$ сўм	1 сўм ИМОга тўғри келадиган даромад миқдори аниқланади
ИМОнинг фойдалилиги (рентабеллиги)	$KIPRE = GI / IPA$	$KIPRE > 1$ сўм ёки $KIPRE > 0,1$	1 сўм ИМОга тўғри келадиган соф фойда миқдори аниқланади
ИМОнинг айланувчанлиги	$KIPT = Pf / IPA$	$KIPT \geq 20$ марта	ИМОнинг таҳлил даврида неча марта айланиши тезлиги аниқланади

АКда ($90,3 \geq$) 90,3 сўм даромад тўғри келган. Де-мак, уларнинг бу борадаги имкониятларини юқори баҳолаш мумкин. Сабаби, бу компанияларда номоддий активлар салмоғи жами активларга нисбатан жуда ҳам кам миқдорни ташкил этса-да, молиявий имкониятлари (тушум, ялпи даромад ва соф фойда) яхши ҳолатда бўлган.

– фойдалилик (рентабеллик) кўрсаткичлари бўйича шартлар “GMP – Ўзбекистон”дан бошқа барча акциядорлик жамиятларида бажарилган. “Ўзтрансгаз” ($27488,5 \geq$), “Махам – Chirchiq” ($1908,3 \geq$), “Қизилқумцемент” ($162,4 >$) ва “Ўзбекистон темир йўллари” ($777,3 >$) энг юқори кўрсаткичларни қўлга киритишган, “Анджонёғмой” ($7,3 >$) рентабеллиги пастроқ кўрсаткичга эришган. Рентабеллиги юқори компанияларда соф фойда кўрсаткичи яхши ҳолатда бўлган. Бу эса бир сўм ИМОга тўғри келадиган соф фойда миқдори бир неча баробар ортиқ бўлишини таъминлаган. Бошқа томондан, ушбу компаниялардаги номоддий активлар қиймати меъёрий ёки паст кўрсаткичларга эга компанияларга нисбатан камроқни ташкил этади.

– айланувчанлик кўрсаткичлари бўйича юқори даражага “Ўзтрансгаз” ($126944,4 \geq$), “Ўзбекистон темир йўллари” ($47218,0 \geq$), “Махам – Chirchiq” ($20764,3 \geq$), меъёрий даражага “Қизилқумцемент” ($211,4 \geq$), “Ўз-SeMyung Ko.” ($321,1 \geq$) компаниялари киритилади. Бу кўрсаткич бўйича “Ўзтрансгаз”да 1 сўм номоддий активга 126944,4 сўмлик тушум тўғри келган бўлса, меъёрдан паст кўрсаткич – 1 сўм номоддий активга 43 сўм миқдордаги тушум “Фарғонаазот”га тааллуқли бўлди.

Юқоридаги тилга олинган кўрсаткичлар ўрта-сидаги боғлиқликни аниқлаш ва шу асосда компанияларда мавжуд номоддий активлар ҳолатига баҳо бериш мақсадида қуйидаги мезонлар таклиф этилади: фойданинг ялпи даромаддаги ҳиссаси (Kgs), сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Kpp) ва самарадорлиги (Kipr).

Гувоҳ бўлганингиздек, ўртача фойданинг даромаддаги ҳиссаси (Gs) коэффиценти бўйича “Қизилқумцемент” ($0,12$) ва “Фарғонаазот” ($0,07$) имкониятлари яхши, сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Pp) бўйича “Қизилқумцемент”да бир сўмлик интеллектуал мулк объектига 43 сўм, “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик компаниясида 30 сўм даромад тўғри келган. Самарадорлик (IPr) кўрсаткичи бўйича эса “Ўзбекистон темир йўллари” мутлақ кўрсаткичга эга бўлган ($4747,5$ марта ёки бир сўмлик интеллектуал мулк объектига $4747,5$ сўм тушум тўғри келади). Шунингдек, интеллектуал мулк объектлари самарадорлигининг омили таҳлилини ўтказиш асосида акциядорлик жамиятлари бошқарувида самарали қарорлар қабул қилиш мумкин бўлади.

Бинобарин, акциядорлик жамиятларидаги мавжуд интеллектуал мулк объектлари ҳолатини ва уларнинг самарадорлик кўрсаткичларини ижобий баҳолаш мумкин. Бу келгусида мазкур корхоналарда интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар) ҳажмини янада ошириб бориш ва янги технологияларни жорий этишга, пировардида республикамізда инновацион иқтисодиёт шаклланиши ва ривожланишига имконият яратади.

6-жадвал.

Акциядорлик компанияларида интеллектуал мулк объектлари самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни баҳолаш

Акциядорлик жамиятлари	Даромадлиги	Фойдалилиги (рентабеллиги)	Айланувчанлиги
	$KIPP \geq 1$ сўм	$KIPRE > 1$ сўм	$KIPT \geq 20$ марта
“GMP - Ўзбекистон” АК	$4,27 \geq 1$	$0,74 < 1$	$14,53 \leq 20$
“Ўзтрансгаз” АК	$54112,7 \geq 1$	$27488,5 > 1$	$126944,4 \geq 20$
“Махам - Chirchiq” АК	$4117,5 \geq 1$	$1908,3 > 1$	$20764,3 \geq 20$
“Қизилқумцемент” АК	$90,3 \geq 1$	$162,4 > 1$	$211,4 \geq 20$
“Анджонёғмой” АК	$43,7 \geq 1$	$7,3 > 1$	$195,6 \geq 20$
“Фарғонаазот” АК	$6,3 \geq 1$	$0,02 < 1$	$43,0 \geq 20$
“Ўз-SeMyung Ko.” АК ҚҚ	$37,0 \geq 1$	$35,4 > 1$	$321,1 \geq 20$
“Ўзбекистон темир йўллари” АК	$1325,2 \geq 1$	$777,3 > 1$	$47218,0 \geq 20$

Акциядорлик жамиятларида интеллектуал мулк объектлари (номоддий активлар) самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ўртасидаги боғлиқлик таҳлили

T/p	Кўрсаткичлар номи	Йил бошида	Йил охирида	Фарқи (+, -)
“Фарғонаазот” АК:				
1.	Фойданинг даромаддаги ҳиссаси (Gs), коэффициент	0,08	0,06	-0,02
2.	Сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Pr), сўм	0,15	0,14	-0,01
3.	Номоддий активларнинг самарадорлиги (IPr), марта	24,6	45,7	21,1
4.	Номоддий активларнинг фойдалилиги, (IPR) сўм, (Gs x Pr x IPr)	0,29	0,38	0,09
“General Motors Powertrain - Ўзбекистон” АК:				
1.	Фойданинг даромаддаги ҳиссаси (Gs), коэффициент	0,01	0,05	0,04
2.	Сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Pr), сўм	0,27	0,29	0,2
3.	Номоддий активларнинг самарадорлиги (IPr), марта	20,6	15,6	-5,0
4.	Номоддий активларнинг фойдалилиги, (IPR) сўм, (Gs x Pr x IPr)	0,05	0,22	0,17
“Қизилқумцемент” АК бўйича:				
1.	Фойданинг даромаддаги ҳиссаси (Gs), коэффициент	0,14	0,10	-0,04
2.	Сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Pr), сўм	0,44	0,42	-0,02
3.	Номоддий активларнинг самарадорлиги (IPr), марта	171,0	239,4	68,4
4.	Номоддий активларнинг фойдалилиги, (IPR) сўм, (Gs x Pr x IPr)	10,5	10,0	-0,5
“Ўзбекистон темир йўллари” АК:				
1.	Фойданинг даромаддаги ҳиссаси (Gs), коэффициент	0,05	0,16	-0,11
2.	Сотилган маҳсулотнинг даромадлиги (Pr), сўм	0,32	0,28	-0,04
3.	Номоддий активларнинг самарадорлиги (IPr), марта	4900,0	4595,5	-304,5
4.	Номоддий активларнинг фойдалилиги, (IPR) сўм, (Gs x Pr x IPr)	78,4	205,8	127,4

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 23 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. ЎРҚ тўплами, 2017 йил, 6-сон, 70-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги фармони.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2002.
5. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. ЎРҚ, 2017 йил, 16-сон, 265-модда.
6. Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигининг Расмий ахборотномаси. 2017 йил 29 декабрь, 12-сон.
7. М.Қ.Пардаев. Молиявий таҳлил: –Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1999. 368.
8. М.Э.Пўлатов. “Интеллектуал капитал ҳисоби ва аудити методологиясини такомиллаштириш”, 08.00.08-“Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит”, иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати, 2017 йил.
9. И.Р.Давлетов. “Аграр соҳада интеллектуал мулк объектларининг бухгалтерия ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш”, 08.00.08 – “Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит”, иқтисодиёт фанлари доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун дисс. автореферати, 2018 йил.

Бюджетдан ташқари пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишни такомиллаштириш

Даврон РУСТАМОВ,
ТМИ доценти.
Зафаржон БЕКНАЗАРОВ,
ТМИ ўқитувчиси.

Мамлакатимизда давлат пенсия таъминоти соҳасини янада ривожлантириш бу соҳага бозор муносабатларининг кириб келиши билан боғлиқ бўлиб, у секин-асталик билан меҳнат пенсияларини молиялаштиришнинг амалдаги тақсимлаш механизмига жамғариладиган элементларни жорий этиш ва шартли жамғариладиган ҳисобварақларидан фойдаланиш технологияларига ўтиш билан белгиланади. Шу билан бирга, пенсия тизимини ислоҳ қилиш бўйича кўплаб тақлифлар мунозарали, бу соҳада кучга кирган қонунлар ва ишлаб чиқиладиган қонун лойиҳаларининг айрим тартиб-қоидалари етарли даражада эътирозларга ва асосларга эга бўлган ҳолда баҳсли ҳисобланади. Ўз-ўзидан маълумки, бундай шароитларда Пенсия жамғармасининг реал молиявий барқарорлигини таъминлаш, ошириш ва инвестиция сиёсатини фаоллаштиришга қаратилган назарий-методологик ва ташкилий-методик масалалари ўта долзарб аҳамият касб этади.

Аннотация

Мақолада Ўзбекистон Республикаси Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишдаги макроиқтисодий сценарийларнинг таҳлили ўрганилган. Мамлакатимизда жамғариб бориладиган пенсия тизимининг молиявий барқарорлигини ошириш масалалари кўриб чиқилган.

В данной статье был изучен анализ макроэкономических сценариев с целью улучшения финансовой устойчивости Пенсионного фонда Республики Узбекистан. Рассмотрены вопросы повышения финансовой устойчивости накопительной пенсионной системы в нашей стране.

The current article provides an analysis of macroeconomic scenarios to improve the financial sustainability of the Pension Fund of the Republic of Uzbekistan. It also examines the issues of increasing the financial stability of the accumulative pension system in Uzbekistan.

Бюджетдан ташқари пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш мақсадида амалга оширилиши лозим бўлган таҳлил жараёнида, энг аввало, мамлакат пенсия тизими молиявий барқарорлигининг таҳлиliga жиддий эътибор бе-

риш керак. Бу эса, ўз навбатида, амалдаги мавжуд тенденциялар ва қоидалар сақланиб қолганда пенсия тизими асосий кўрсаткичларининг прогноз динамикасини кўрсатиши лозим. Таҳлил мажбуриятларни молиявий жиҳатдан таъминлаш имко-

Калит сўзлар: молиявий барқарорлик, пенсия таъминоти, ижтимоий ҳимоя, ижтимоий сугурта, ижтимоий рисклар, пул маблағларининг барқарорлиги, пенсия тизими, тўлов қобилияти, пенсия миқдори, ижтимоий таъминот.

ниятининг мавжудлиги тўғрисидаги саволга жавоб бериши, унинг асосий нозик (кучсиз) жиҳатларини аниқлаши ва уларга барҳам бериш йўллари кўрсатиши зарур.

Шундай таҳлилий ишларни амалга ошириб қилинган башорат Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш нуктаи назаридан бир неча макроиқтисодий сценарийларда бўлиши мумкин. Қўйида унинг бир неча вариантларини келтирамиз.

1. Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш ва инвестиция сиёсатини фаоллаштиришнинг 2015-2030 йилларга мўлжалланган базавий башорати.

Ўзбекистондаги демографик ўзгаришлар ва пенсияонерларнинг сонига аниқлик киритиш зарур. Шу муносабат билан таъкидлаш жоизки, 2015-2030 йилларда Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш таҳлили БМТ томонидан аҳоли сонининг башорати асосида амалга оширилди. Унга кўра, бу даврда аҳолининг 13,2 фоизини пенсия ёшидагилар ташкил этади. Кейинги йилларда пенсия ёшидагилар ҳиссаси умумий аҳоли сонига нисбатан ошса-да, ҳозирги пайтда ривожланган мамлакатларда мавжуд бўлган критик вазиятдан анча йироқдир. 2030 йилда умрнинг ўртача давомийлиги эркекларда 76 ёшни, аёлларда эса 79 ёшни ташкил этади. Шунга мос равишда, демак, пенсия тўланмаларини тўлаш даври ошади.

Шундай қилиб, бу тарзда амалга оширилган башорат пенсия таъминоти бўйича харажатларнинг кескин ошишини кўрсатмоқда. Бу эса, ўз навбатида, пенсия ёшидаги аҳоли сонининг юқори суръатларда ўсётганлиги ва пенсия тўланадиган йиллар сонининг ортиши билан боғлиқ.

Бу ўринда Ўзбекистонга хос бўлган асосий макроиқтисодий ўлчамларнинг башоратига ҳам алоҳида эътибор бериш керак. Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги ва ХВФ томонидан 2019-2020 йилларга мўлжалланиб ишланган ЯИМ ўсишининг бир неча вариантлари мавжуд. Бу ўринда биз мамлакатимиз саноати ривожланиши иккинчи дастурининг амалга оширилиши натижасида ЯИМ ўсиш суръатларининг юқори даражада бўлишини асос қилиб оламиз. Бироқ 2023 йилдан бошлаб ЯИМ ўсиш суръатларининг пасайишини ҳам назардан четда қолдирмаймиз. Шунингдек, бунда Ўзбекистон ЯИМ ўсиш суръатининг 2030 йилга бориб 4,6

фоизгача пасайишини ҳам инобатга оламиз.

Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишнинг 2015-2030 йилларга мўлжалланган базавий башорати жараёнида унинг даромадлар қисмига тегишли бўлган масалалар ҳал қилинаётганда қўйидагилардан келиб чиқиш керак:

1) Пенсия жамғармаси даромадларининг ўсиш даражаси меҳнат ҳақи фондининг ўсиш даражаси билан узвий боғланган. Шунинг учун ҳам базавий тарзда башорат қилинаётган барча давр мобайнида унинг даражаси шу даража билан бир хил бўлади. Меҳнат ҳақи фонди ўзининг ўлчами эса номинал ЯИМ ўсиш суръатларига пропорционал равишда ўсади;

2) базавий прогнозда товарлар ва хизматлар ҳажмидан мажбурий ажратмалар бўйича тушilmаларнинг даражаси ҳар бир башорат қилинаётган йилдаги номинал ЯИМнинг йиллик ўсишига тенг деб қабул қилинади;

3) бошқа тушумларнинг миқдори иш ҳақи минимал миқдорининг ўсиши асосида ҳисоб-китоб қилинади. Чунки бу тушумларнинг деярли 90,0 фоизи тўғридан-тўғри минимал иш ҳақи ўлчамининг ўсиши билан боғлиқ. Бу ерда кўрсатилаётган тушумлар миқдори, асосан, яқка тартибдаги тадбиркорларнинг бадаллари ва деҳқон хўжаликларининг ихтиёрий бадаллари ҳисобидан шаклланадики, улар минимал иш ҳақидан келиб чиққан ҳолда ҳисобланади;

4) башоратда ажратмалар ставкаси (ходимлар ва иш берувчилар ҳамда улар орқали ҳисобга олинadиган айланмадан ажратмалар бўйича тўловлар) 2015 йилдаги ҳисоб-китобли даражада, яъни 31,8 фоиз (24,8 фоиз ягона ижтимоий тўлов + 8,0 фоиз ижтимоий суғурта бадаллари) даражасида қолади ва башоратнинг барча даври мобайнида ўзгармайди, деб кўзда тутилади.

Худди шундай тарзда, Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишнинг 2015-2030 йилларга мўлжалланган базавий башорати жараёнида унинг харажатлар қисмига тегишли бўлган масалалар ҳал қилинаётганда, харажатларни қисмини шакллантиришда, қўйидагилардан келиб чиқиш мақсадга мувофиқ:

1) харажатларни башорат қилишда ўртача пенсиялар миқдори ўсишининг бутун башорат даври мобайнида иш ҳақи минимал миқдорининг оширилиш даражасига мувофиқлиги сақланиб қолинган;

2) пенсия тўланмалари суммасининг ҳисоб-ки-

тоби ўртача пенсияларни меҳнатга лаёқатсиз ёшдаги аҳоли сонига кўпайтириш орқали амалга оширилган.

Энди юқорида қайд этилганларга таянган ҳолда қилинган башорат натижаларини аниқлашга ҳаракат қилайлик. Амалга оширилган ҳисоб-китобларга қараганда, 2018 йилдан Пенсия жамғармаси ҳар йиллик харажатларининг суммаси ҳар йиллик даромадлари суммасидан камая бошлайди. Лекин бу йилда Пенсия жамғармасининг дефицитини маблағларнинг қолдиқ қисми ҳисобидан қоплаш мумкин. Лекин 2019 йилдан бошлаб бунинг иложи бўлмай қолади.

Шундай қилиб, кўриниб турибдики, Ўзбекистон замонавий пенсия тизимининг асосий нозик нуқта-си Пенсия жамғармаси даромадларининг потенциал дефицитлиги ҳисобланади. У эса, ўз навбатида, ижтимоий кескинлик вужудга келишининг олдини олиш учун давлат бюджети маблағлари ҳисобидан қопланиши керак. Бу эса давлат инвестицион харажатлари, маориф ва соғлиқни сақлаш харажатлари қисқартирилишига олиб келади. Бу, ўз навбатида, иқтисодий ўсиш суръатлари пасайишига ва инсон капитали сифати ёмонлашувига олиб келиши мумкин.

Бизнингча, бу ерда яна бир ҳолатни инобатга олмоқ лозим: меҳнат ҳақи фонди ва ЯИМнинг ўсишига нисбатан мавжуд бўлган башоратлар оптимистик тарзда бўлиши мумкин. Шунинг учун муайян бир эҳтимолик билан Пенсия жамғармасининг дефицити башорат қилинаётган даражадан юқорироқ бўлиш эҳтимоли ҳам йўқ эмас.

Биз бу ўринда оптимистик даражадан юқори-роқ бўлган макроиқтисодий сценарий бўйича Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш ва инвестиция сиёсатини фаоллаштириш бўйича башоратни ҳам кўриб чиқишимиз мақсадга мувофиқ. Бу сценарий бўйича башоратнинг фарқли жиҳати шундаки, унда базавий сценарийдагидек бошқа шартлар сақланиб қолса-да, бироқ бунда ЯИМнинг муттасил равишда ҳар йиллик ўсиши 8,0 фоиз даражасида деб қабул қилиниб, иқтисодий ўсиш суръатлари юқори томонга ўзгартилади.

Бу ерда яна бир нарсани унутмаслик керак: 8,0 фоиздан кам бўлмаган иқтисодий ўсиш даражасига эришишнинг қилинаётган башорат негизига қўйилиши ўта мураккаб вазифа бўлиб, амалда бундай узоқ муддатли макроиқтисодий ўсишга эришиш жуда қийин ҳисобланади.

Шунингдек, биз пессимистик сценарий бўйича ҳам Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш бўйича башоратни кўриб чиқишимиз мақсадга мувофиқ. Башоратнинг бу сценарий-си бўйича базавий сценарийдаги шартлар, асосан, сақланиб қолinsa-да, қуйидаги ўзгаришларнинг бўлиши кўзда тутилиши керак:

1) иқтисодий ўсиш суръатлари пасайиши (масалан, 2018 йилдан бошлаб – 4,0-5,0 фоиз даражасида) ва бир даврда янада юқори-роқ суръатда пасайиши (масалан 2 йил давомида ЯИМнинг йилига 2,0-4,0 фоизгача пасайиши);

2) дефлятор кўрсаткичига нисбатан пенсияларни 8,0 ф.п.га ошириш.

Пессимистик сценарий бўйича башорат Пенсия жамғармаси бўйича дефицитнинг 2017 йилдаёқ содир бўлганлигини кўрсатмоқда. Бунда олдинги йилларда тўпланган маблағларнинг қолдиқ суммалари 2017 йилда вужудга келган дефицитни қоплашга етарли бўлади.

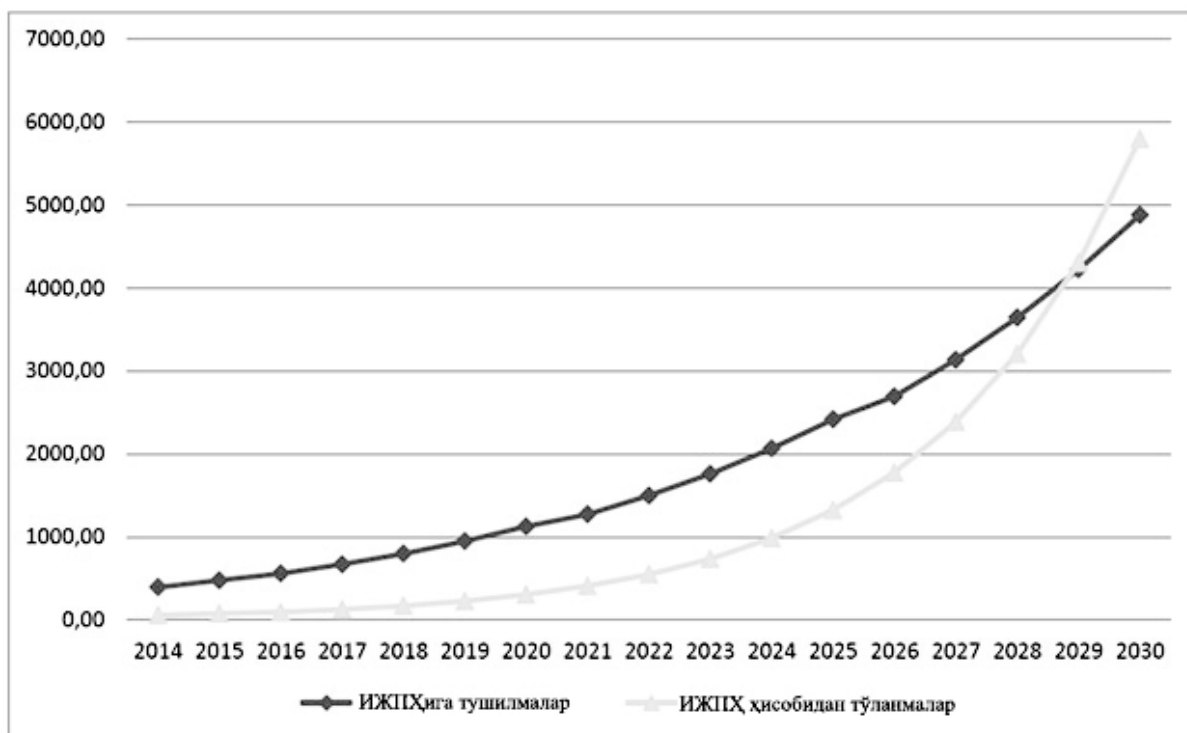
Шундай қилиб, юқорида баён қилинганларни умумлаштирар эканмиз, Ўзбекистон иқтисодиёти қандай сценарий бўйича ривожланмасин, яқин бир неча йил давомида Пенсия жамғармаси дефицитининг вужудга келиши шубҳасиздир. Ҳатто иқтисодий ўсишнинг узоқ давр мобайнида давом этишига (ҳолбуки, халқаро амалиёт ва Ўзбекистонда бизнесни юритиш харажатларининг нисбатан юқорилиги инобатга олинadиган бўлса, бунинг иложи йўқ) йўл қўйувчи оптимизмдан юқори бўлган сценарий ҳам Пенсия жамғармаси бюджетининг узоқ муддатли баланслаштирилишини таъминламайди. Бундан кўриниб турибдики, Ўзбекистон пенсия таъминотини Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш нуқтаи назаридан ислоҳ қилиш зарур ва у шубҳасиздир. Бунда пенсия ислохотларини амалга ошириш учун одатда йиллар эмас, балки бир неча ўн йиллар кетиши инобатга олинadиган бўлса, кечиктирмасдан тезда пенсия ислохотларини амалга ошириш принципларини ишлаб чиқиш ва яқин истиқболда пенсия ислохотларни амалга оширишни бошлаб юборишнинг зарурлиги маълум бўлади.

Даромадлар, ҳисобланадиган фоизлар ва ИЖПХдан тўланмаларнинг 2015-2030 йиллар оралиғидаги башорати ҳозирги вақтнинг ўзидаёқ индивидуал жамғариладиган пенсия тизими (ИЖПТ) муайян муаммоларга дуч келаётганлигини кўрсатмоқда. Уларнинг айримлари қуйидагилардан иборат:

1. 2015 йилда ИЖПТдаги маблағлар қолдиқлари бўйича 8,0 фоиз даражасидаги фоизли даромадлар ҳисобланганда уларнинг умумий суммаси қарийб 87,0 млрд. сўмни ташкил этган ва уларнинг иш берувчиларнинг мажбурий бадаллари ҳисобидан шакллантирилган 75,0 млрд. сўмдан ортиқроғи фуқароларнинг ИЖПХ йўналтирилган бўлур эди. Йиллик 24,0 фоизли ихтиёрий бадаллар ҳисобварақлари бўйича фоизли даромадларнинг потенциал суммаси 15,0 млрд. сўмдан ортиқроқни ташкил этарди. Бундан ташқари, яна 5,0 млрд. сўмдан ортиқроқ маблағни ИЖПТга хизмат кўрсатувчи ходимларни сақлаш ва меҳнатига ҳақ тўлаш бўйича Халқ банкининг маржасини қоплашга йўналтириш керак. Шундай қилиб, амалга оширилган ҳисоб-китоблардан кўриниб турибдики, деярли 9,0 млрд. сўмлик дефицит пайдо бўлмоқда. Уни тўлаш учун эса ИЖПТнинг ҳисобварақларида жамғарилган капиталнинг бир қисм маблағларини олишга тўғри келади. Бу муаммо даромадлиги 7,0 фоиз бўлган мажбурий бадаллар ва йиллик 24,0 фоиз даромадлилик ваъда қилинган ихтиёрий бадаллар бўйича маблағларни бошқаришда ягона ёндошувнинг қўлланилиши натижасида пайдо бўлади. Агар бу муаммо ечилмаса, маблағлар дефицити орта боради ва 2030 йилга келиб, 530,0 млрд. сўмдан ошиб кетиши мумкин.

2. Тўланмалар динамикаси ва янгидан тайинланган пенсиялар миқдоридан кўриниб турибдики, тўланмалар олувчилар сони ва ИЖПТга жамғарилган тўланмалар суммасининг ошиши билан капиталнинг ҳар йиллик олинishi суммаси бадаллар суммасидан ошиб кетиши мумкин. Ҳисоб-китобларга қараганда, 2027-2030 йилларга бориб вазият янада кучаяди. Чунки бу йилларга келиб бадаллар ва ҳисобланган фоизли даромадлар ҳар йиллик суммаси ҳар йиллик тўланмаларни қоплаш учун етарли бўлмай қолади. Масалан, ҳар йили пенсияга чиққан пенсионерларнинг 70,0 фоиздан ортиқроғи жамғарилган маблағларни бир вақтнинг ўзида олиш учун мурожаат қилганида ҳам шу даврда келиб тушган тушумларнинг суммаси тўланмаларни тўлаш учун етарли бўлмайди.

Фикримизча, ҳозирги кўринишдаги ИЖПТ, ўз моҳиятига кўра, аҳолининг қўшимча пенсия таъминоти бўйича чора ҳисобланмасдан, балки у Халқ банкини субсидиялаштириш бўйича квазифискаль операциядир, чунки ИЖПХ жойлаштириган маблағлар бўйича дефлятор ва муддатли депозитлар бўйича ставкалардан паст даражада даромад ҳисобланади. Масалан, 2013 йилда ИЖПХ бўйича даромадлилик 7,0 фоизга тенг бўлган бир пайтда, қайта молиялаштириш ставкаси 10,0 фоизга, бир йиллик



1-чизма. 2014-2030 йилларда тушумлар ва ИЖПТдан тўланмалар башорати (млрд. сўмда) [1].

муддатдаги депозитлар бўйича даромадлилик эса 20,0-24,0 фоизга тенг бўлган. Агар аҳоли ИЖПТ имтиёзларига тенг бўлган суммаларда солиқ имтиёзлари олганда ва уларни тижорат банкларига омонатга қўйганда эди, у ҳолда 2005-2016 йилларда уларнинг қўшимча даромади 700,0 млрд. сўмга етиб қолган бўлур эди. Бу эса ИЖПТ ҳисобварақларида жамғарилган суммаларнинг 62,0 фоизига тенг, демасдир.

Амалга оширилаётган операциянинг квазифискаль характерга эга эканлиги тўғрисида қуйидаги далил ҳам гувоҳлик беради: аҳолидан солиқларни ундириш ва кредитлаштириш бўйича давлат бюджетидан харажат операцияларини амалга ошириш ёки Халқ банкини бошқача тарзда қўллаб-қувватлаш ўрнига аҳолидан бу тижорат банкига маблағларни тўғридан-тўғри ўтказиш содир этилмоқда. Ўз моҳиятига кўра, бу бюджетдан қилинаётган операция бўлишига қарамасдан, бунинг натижасида бюджет даромадлари ва харажатларининг кўринаётган ҳажми сунъий равишда камайтирилмоқда.

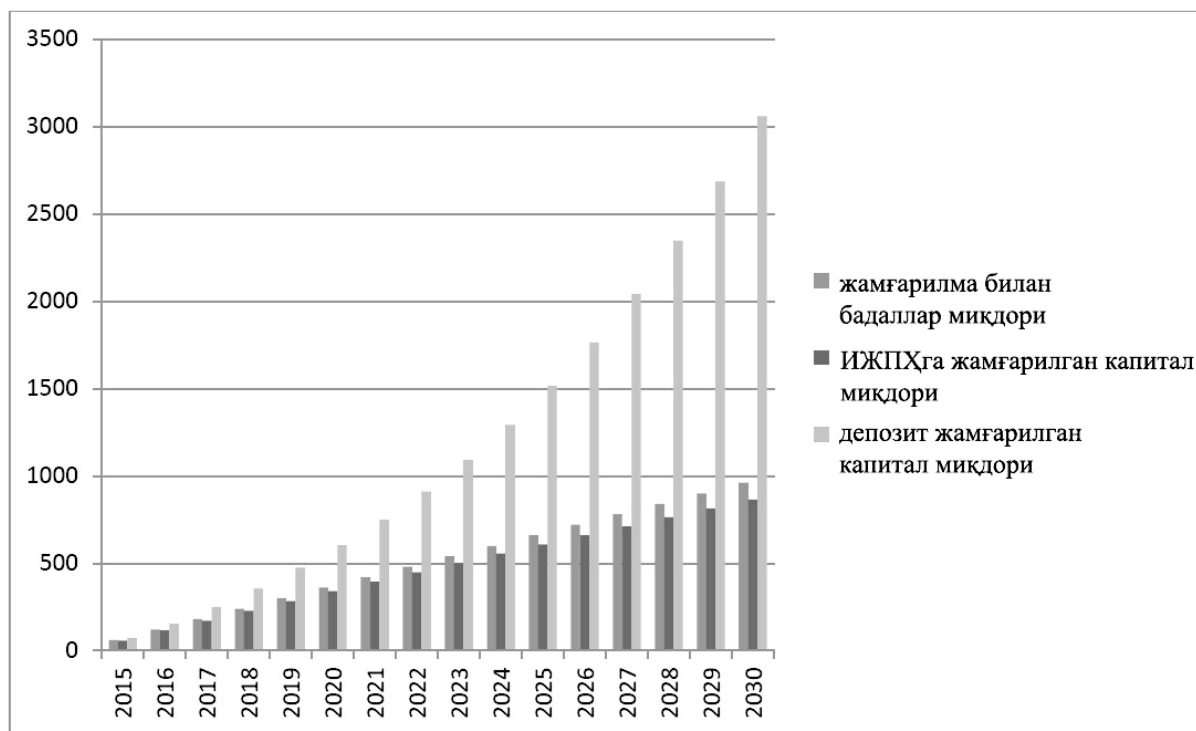
Депозитлар ва дефлятор ўртасидаги ҳозирги нисбат сақланиб қолинадиган бўлса, меҳнат ҳақи фондининг 1,0 фоизи депозитларга жойлаштирилса, навбатдаги 15 йил давомида жамғарилган маб-

лағлар суммаси ИЖПТ амалдаги схемаси бўйича жамғарилган суммадан 3,6 марта ошиб кетиши мумкин. Шунингдек, бунда ИЖПТ ставкалари дефлятордан ортда қолганлиги учун ҳақиқий ифодада ИЖТХга ўтказилган суммаларнинг 10,0 фоиз қисқариши содир бўлади (2-чизмага қаранг).

Шундай қилиб, амалда қўлланилиб келинаётган жамғариладиган тизим пенсия маблағларининг сақланиши ва кўпайишини таъминламайди. Бу тизим арзигулик пенсия олиш мақсадида аҳоли ва тадбиркорларни ўзларининг яширилган даромадларини легаллаштиришга рағбатлантирмайди. Жамғариладиган тизим ишининг амалдаги механизми сақланиб қолинадиган бўлса, пенсия тизимининг жамғариладиган элементи ҳиссасини ошириш ўзининг иқтисодий (молиявий) маъносига эга эмас, чунки у пенсионерлар келгуси даромадларининг даражасига ўта салбий таъсир кўрсатади. Бошқа бир томондан эса пенсия тизимининг жамғариладиган қисмини кенгайтирмасдан туриб, Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини оширишнинг иложи йўқ.

Жамғариладиган пенсия тизимининг ривожланиши учун қуйидагиларга йўналтирилган чоралар комплексини қабул қилмоқ лозим:

а) янги тоифадаги барқарор молиявий инс-



2-чизма. ИЖПХ (амалдаги схемада) ва маблағларни муқобил (муддатли банк депозитлари, амалдаги фоиз ставкаларида) жойлаштириш бўйича даромадларнинг башорати, минг сўмда [2].

титутларнинг пайдо бўлиши (пенсия жамғармалари);

б) пенсия жамғарилмаларини кам рискли (ёки рисксиз), лекин фойдали лойиҳаларга инвестициялаштириш учун имкониятларни яратиш;

в) фуқаролар томонидан жамғарилган пенсия маблағларини рағбатлантириш учун оптимал шароитларни яратиш ва уларнинг сақланувчанлигини таъминлаш.

Мамлакатимизда молиявий бозорларнинг етарли даражада ривожланмаганлигини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги имкониятлардан фойдаланишни кўзда тутмоқ лозим:

а) пенсия жамғарилмаларининг бир қисмини

хорижий активларга ва қимматбаҳо металлларга инвестициялаштириш;

б) пенсия жамғарилмаларини жалб қилишда хорижий пенсия жамғармаларининг иштирокини таъминлаш;

в) пенсия жамғарилмаларини хорижий суғурта компанияларида суғурталаш ва қайта суғурталаш.

Демак, бундан келиб чиқадиган навбатдаги мантиқий хулоса шундай иборатки, Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини ошириш мақсадида пенсия ислохотларининг муҳим элементи замонавий талаблардан келиб чиққан ҳолда индивидуал жамғариладиган пенсия тизимини ислох қилишдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги қарори.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган мажлисидаги маърузаси. \ \ Халқ сўзи. 2016 йил.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 22 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси 2016 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.

5. Рустамов Д. Р. Пенсия тизимининг молиявий барқарорлигини таъминлаш йўналишлари. — Т.: Iqtisod—Moliya. 2013.

6. <http://www.mf.uz>

7. <http://www.gov.uz>

УЎТ:336.201.1

Корхоналар иқтисодий салоҳиятини оширишда солиқ юкини камайтиришнинг аҳамияти

Самад ЮЛДАШЕВ,
ТТЕСИ доценти.
Феруза АЗИМОВА,
ТТЕСИ катта ўқитувчиси.

Мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда. Шуларни эътиборга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги Фармонида солиқ юкини камайтириш ва солиққа тортиш тизимини соддалаштириш сиёсатини давом эттириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва тегишли рағбатлантирувчи чораларни кенгайтириш макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишнинг асосий вазифаларидан бири сифатида белгиланди [1].

2018 йилнинг 29 июнида “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида” ги Президент Фармони қабул қилинди. Мазкур фармон ва у орқали қабул қилинадиган солиқ ислоҳоти бўйича концепция қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш ва тадбиркорликка кенг йўл очиш имкониятини беради.

Ушбу фармонда кўзда тутилган солиқ концепциясида бешта йўналишларда ўзгаришлар

киритилиб, макроиқтисодий барқарорликни сақлаган ҳолда иқтисодиётни эркинлаштиришга ҳамда барқарор иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга хизмат қилади. Бу йўналишлар қуйидагилардан иборат:

1) **меҳнатни солиққа тортиш даражаси камайтирилмоқда** – улар айти пайтда жуда катта ва меҳнатдан манфаатдорликнинг камайишига сабаб бўлаётганди;

Аннотация

Мақолада Ўзбекистон солиқ тизимида амалга оширилаётган ислохотлар иқтисодиётни жадал ривожлантириш ҳамда мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигини яхшилашнинг энг муҳим шартлари сифатида ўрганилган.

В данной статье в качестве динамичного развития экономики рассмотрены вопросы реализации реформ в налоговой системе Узбекистана и требования, предъявляемые к улучшению инвестиционного климата в стране.

The given article deals with the dynamic development of economy and realization of reforms in the taxation system of Uzbekistan and requirements imposed to improve the investment climate in Uzbekistan.

Калит сўзлар: солиқ ислоҳоти, солиқ концепцияси, солиққа тортиш, солиқ юклараси.

2) **солиққа тортишнинг умумўрнатилган ва соддалаштирилган режимлари ўртасидаги солиқ юкламасига оид кескин фарқ йўққа чиқарилмоқда** – ушбу фарқ корхоналарни йириклашмасликка, ишлаб чиқариш миқёсларини кенгайтирмасликка ундарди ҳамда тадбиркорларнинг рақобатбардошлигини пасайтириб, “хуфёна” ишлашга мажбур қиларди;

3) меҳнатнинг жамоавий тақсимотини ўлдирувчи ва қўшилган қийматнинг узун занжири ҳосил бўлишига монелик қилувчи, шу йўл билан иқтисодиётимизнинг жаҳон хўжалигида хомашё базаси бўлиб келишида муҳим аҳамият касб этган **тушумдан солиқларни қўллаш соҳаларини қисқартириш** (бу эса умумий режимдаги корхоналар учун давлат мақсадли фондларига 3,2 фоиз ажратма ва соддалаштирилган режимдаги корхоналар учун ягона солиқ тўлови дегани) **ёки бекор қилиш**;

4) ишлаб чиқарувчилар маҳсулотларининг рақобатбардошлиги ҳамда иқтисодиётимизнинг инвестицион жозибадорлигини пасайтирган омиллардан бири иқтисодиётга умумий солиқ юкламасининг юқорилиги (бу сўнгги йилларда турли яширин солиққа тортиш шакллари ҳисобга олинмаса, ЯИМнинг 30-35 фоизини ташкил этиб келган) ҳисобланиб, уни пасайтириш кўзда тутилмоқда;

5) айти пайтда ўта самарасиз бўлиб турган ва бизнес юритиш харажатларини кескин оширишга хизмат қилаётган **солиқ маъмуриятчилигининг тақомиллаштирилиши**.

Бунинг учун қуйидагилар назарда тутилмоқда (1-жадвал):

– фуқароларнинг ойлик маошларидан ушланадиган бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига 8 фоизлик суғурта бадалларининг бекор қилиниши;

– максимал ставкаси 22,5 фоиз бўлган прогрессив шкала ўрнига даромад солиғининг 12 фоизлик текис шкаласининг жорий этилиши;

– ягона ижтимоий тўлов ставкасининг содда-

лаштирилган режим учун 15 фоиз, умумий режим учун 25 фоиздан – 12 фоизгача камайтирилиши (бюджет ташкилотлари ва давлат корхоналаридан ташқари, улар учун ставка 25 фоиз миқдорида белгиланган);

– умумий режимдаги корхоналар учун давлат мақсадли фондларига мажбурий ўтказмаларнинг бекор қилиниши (ялпи тушумдан 3,2 фоиз);

– юридик шахслар учун фойда солиғи ставкасининг 14 фоиздан 12 фоизга камайтирилиши (тижорат банклари учун – 22 фоиздан 20 фоизга, бунга қўшимча сифатида улар учун маълум бир рентабеллик даражасидан ўтигач, тўланадиган ҳаддан зиёд фойдага солиқ бекор қилинади);

– дивидендлар учун солиқ ставкаси 10 фоиздан 5 фоизгача пасайтирилади;

– юридик шахсларнинг мулк солиғи ставкаси 5 фоиздан 2 фоизгача пасайтирилади ва уни тўлаш мажбурияти жорий этилади, шунингдек, беистисно тарзда барча юридик шахслар томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилади;

– харид қилинган асосий воситалар, қурилиши тугалланмаган объектлар ва номоддий активлар бўйича қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) суммаси ҳисобга ўтказиш ҳуқуқининг тақдим этилиши (улар айти пайтда унга қўшилади ва ҚҚСга бўлган солиқ юкламасининг камайтилишига сабаб бўлмоқда);

– йилига 1 миллиард сўмдан ортиқ айланма (тушум)га эга бўлган ва белгиланган чегарага бир йил мобайнида эришган корхоналарни умумўрнатилган солиқ тўлашга ўтказиш (2017 йил якуналарига кўра, бундай корхоналар кичик бизнес субъектларининг 10 фоизини ташкил этади);

– йилига 1 миллиард сўмгача айланма (тушум)га эга бўлган солиқ тўловчилар учун ҚҚС ва фойдадан солиқ тўлаш ўрнига айланмадан 4 фоиз ставкалик (ҳозирги 5 фоизлик ягона солиқ тўлови ўрнига) солиқ тўлаш имкониятининг ўрнатилиши.

1-жадвал.

Ўзбекистон солиқ концепциясидаги ўзгаришлар

Асосий солиқ турлари	2018	Дастлабки концепция	Қабул қилинган концепция
ҚҚС (фоизда)	20	12	20
Даромад солиғи, фоизда	7,5-22,5	25	12
Ижтимоий солиқ/ягона ижтимоий тўлов	15-25	25	12
Суғурта бадаллари, фоизда	8	25	12
Фойда солиғи, фоизда	14	25 (тахрирланган версиясида 20 фоиз)	12
Дивидендлардан солиқ ва фоизлар	10	25 (тахрирланган версиясида 20 фоиз)	5

Бу ҳолда:

– ҚҚСнинг ҳозир амал қилаётган 20 фоизлик ставкаси сақланиб қолади ва 2019 йил якунларига кўра, ставка миқдори камайтирилади;

– ягона ер солиғи тўловчилар учун солиққа тортиш тартиби сақланиб қолади;

– хусусий тадбиркорлар томонидан амалга оширишга рухсат берилган фаолият турларини қисқартириш режалаштирилмоқда;

– солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш бўйича чоралар дастури ишлаб чиқилиши керак;

– солиқ ҳисоботдорлигини соддалаштириш ва уни дастурий маҳсулотлар билан интеграциясини таъминлаш бўйича; автоматик бухгалтерлик ҳисоби юритиш бўйича; солиқ тўловчилар ва давлат солиқ хизмати ходимларининг малакасини ошириш бўйича; ҳисобланган ойлик иш ҳақининг персоналлаштирилган ҳисобини юритиш тартибини жорий этиш бўйича чоралар ишлаб чиқилиши керак;

– 2018 йилнинг 1 ноябригача бўлган муддатда самарасиз солиқ ва божхона имтиёзларини бекор қилиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилиши керак;

– 2018 йилнинг 1 декабригача бўлган муддатда янги таҳрирдаги Солиқ кодекси лойиҳаси ишлаб чиқилиши керак.

Юқорида кўзда тутилган ўзгаришлар мамлакатимизда солиққа тортишнинг тубдан янги моделини яратди.

1. ҚҚС 20 фоиз даражасида қолдирилди, бундан мақсад бюджетга солиқ тушумларини сақлаб туриш ҳисобланади. Бу солиқ турини 2019 йилдан пасайтириш мўлжалланмоқда. Бироқ ҚҚСнинг бу қадар юқори ставкаси (қўшниларимиз Қозоғистон ва Қирғизистонда – 12 фоиз) соддалаштирилган режимдан умумий режимга ўтувчи корхоналар учун оғирлик қилиши мумкин. Айнан ҚҚСнинг 20 фоизлик ставкаси туфайли улар учун солиқ юкламаси ошиб кетиши мумкин. Бу, айниқса, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларидаги корхоналарга тегишлидир. Лекин солиққа тортиладиган базани ҳисобга олиш ёки юкламанинг бир қисмини кейинги бўғин – хизматлар харидорига тақсимлаш билан камайитиришнинг имкони йўқ. Бу кичик корхоналарнинг ўз ихтиёри билан умумий режимга ўтиши ва йириклашишига рағбатни қисқартиради, йиллик айланмаси 1 миллиард сўмдан ортиқ бўлган корхоналарда эса тушумни яшириш ҳолатларини келтириб чиқаради. Натижада:

– бизнеснинг легаллашуви ва солиққа тортишнинг умумий режимга ўтиши ёки ҚҚСни ўз ихтиёри билан тўлаш кутилганидек кенг миқёсда бўлмайди;

– бизнинг айрим маҳсулотларимиз ва хизматларимиз қўшни давлатлар билан солиштирилганида рақобатбардош бўлмай қолади;

– солиққа тортиладиган базанинг камайиши оқибатида бюджет даромадлари қисқариши мумкин.

2. Дастлабки лойиҳада фойда ва дивидент солиғи ўрнига тақсимланувчи фойда учун солиқ жорий этиш назарда тутилган эди. Бундай ўзгаришлар қилишдан мақсад:

– умумий солиққа тортиш режимидаги корхоналар, бинобарин, келгусида умумий режимга ўтувчи корхоналар учун ҳам солиқ юкламасини қисқартириш (чунки бутун фойда солиққа тортилмасди ва солиққа тортиш базаси қисқарарди);

– инвестицияларни рағбатлантириш (инвестицион харажатлар тақсимланувчи фойдалар учун солиққа тортилмасди, бинобарин, тадбиркорларга ўз фойдасини “еб юбориш” эмас, уни инвестиция қилиш маъқулроқ бўларди);

– солиқ маъмуриятчилигини кескин соддалаштириш. Гап шундаки, фойдадан тўланадиган солиқ бир-бирини инкор этадиган ва ҳисоб-китоб учун энг мураккаб солиқ тури ҳисобланади. Айнан у бўйича бизнес ва солиқчилар ўртасида энг кўп тушунмовчиликлар пайдо бўлади. Солиқчилар тушунарли сабабга кўра бизнеснинг “ўзини оқламаган” харажатларини инобатга олишни истамайди ва уларни солиққа тортилувчи базага киритишга ҳаркат қилишади, бизнеснинг вазифалари эса мутлақо тескари – харажатларни ошириш эвазига солиққа тортилувчи фойдадан имкон қадар кўпроқ пул олиб қолиш. Натижада:

а) солиқчилар бизнес ишига маъмурий аралашув учун қудратли дастакка эга бўлишади;

б) корхоналар солиққа тортиладиган базани камайитириш учун атайлаб харажатларини ошириб кўрсатишади. Тақсимланувчи фойдадан солиққа ўтилганида эса бизнеснинг харажатлари солиқчиларни қизиқтирмасди (ишбилармонларнинг шахсий эҳтиёжлари учун сарфланадиган харажатлар билан бирга, улар дивидендлардан ташқари тақсимланувчи фойдага қўшилади), ишбилармонларнинг ўзида эса ушбу харажатларни оширишга бўлган рағбат қисқарарди. Солиқ маъмуриятчилиги ҳар икки томон учун сўнгги чегарасигача соддалашар эди.

Хукумат фойдани солиққа тортишни (жузъий равишда) қисқартириш борасида катта қадам қўйди ҳамда босқичма-босқич камайтириб бориш кўзда тутилмоқда. ҚҚС ҳам келгусида пасайтирилади. Тақсимланувчи фойда учун солиқни жорий этиш эса солиқ ислохотларида муҳим босқич бўлади, деб ўйлаймиз. Албатта, солиқ тизимини соддалаштириш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш учун ҳали жуда кўп ишларни амалга ошириш керак. Бу ишлар Солиқ кодексининг янги тахририни ва Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш дастурини тайёрлаш доирасида олиб борилади.

Солиқ концепциясининг амалга оширилиши натижасида биз ҳозиргисидан кўра янада такомиллашган солиққа тортиш моделига эга бўламиз. Солиқ юкламасининг камайтирилиши ва амалдаги солиққа тортиш қоидаларининг қайта кўриб чиқилиши 2017 йил 5 сентябрда қабул қилинган валюта бозорини либераллаштиришга қаратилган қарордан кейин макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш борасида муҳим янгилик бўлди.

Солиқ маъмуриятчилиги сифати ва самарадорлигини яхшилаш бўйича қўйидаги вазифаларнинг амалга оширилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- 1) солиқ қонунчилигини танқидий ўрганиш ва таҳлил қилиш, ҳуқуқни қўллашда ортиқча ва мураккаб нормаларни бартараф этиш, солиққа тортиш базасини ҳисоблаш жараёнини соддалаштириш, ягона базадан ундириладиган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни унификация қилиш, шунингдек, солиқ қонунчилиги барқарорлигини таъминлашга қаратилган таклифлар тайёрлаш;
- 2) солиқ юкини, хусусан: якка тартибдаги тад-

биркорлардан ундириладиган қатъий белгиланган солиқ миқдорини, шу жумладан, фаолият кўрсатиш (масалан, узоқ ва бориш қийин бўлган) жойларини ҳисобга олган ҳолда, қайта кўриб чиқиш; йирик корхоналар учун солиқ юкини мақбуллаштириш ҳисобидан уни изчил пасайтириш бўйича таклифлар тайёрлаш.

Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда Ўзбекистонда фаолият юритаётган кичик тадбиркорлик субъектларига нисбатан амалда қўлланилаётган солиққа тортиш тартиблари улар фаолиятига бевосита таъсир этиб, келгуси молия йилига нисбатан тегишли қарорларни қабул қилишларида катта аҳамият касб этмоқда. Айнан давлат солиқ сиёсати инструментлари орқали уларнинг иқтисодий фаоллик даражасини оширишга эришиломоқда. Чунки кичик тадбиркорлик субъектларининг иқтисодий фаоллигини белгиловчи омилларга корхона тўлайдиган солиқлар ва йиғимларнинг таъсир доираси юқоридир.

Бундан ташқари, солиққа тортиш тизимида мазкур субъектлар зиммасидаги солиқ юкининг оптимал даражасини аниқлаш масаласи долзарб муаммолардан бўлиб, солиқлар орқали давлат улар фаолиятини чеклаши ёки мақсадли тарзда рағбатлантириши мумкин. Иқтисодиётда оптимал солиқ юки даражасини амалда ушлаб туриш орқали солиқ тўловчиларнинг иқтисодий фаоллигини оширишга, ишлаб чиқариш жараёнини ривожлантиришга, бу орқали эса мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлашга эришиш мумкин. Имтиёзларнинг индивидуал тартибда берилишига йўл қўймаслик мақсадида уларни мақбуллаштиришни назарда тутувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилганлиги бу борада муҳим қадамдир.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. www.lex.uz
2. 2018 йилнинг 29 июнидаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги Президент фармони. www.lex.uz

УЎТ: 339.13:667

Саноат корхонаси молиявий ҳолатини баллар ёрдамида баҳолаш орқали иқтисодий салоҳиятини ошириш имкониятлари

Равшан ИСАЕВ,
ТТЕСИ доценти.
Мадина СОБИТОВА,
ТТЕСИ талабаси.

Юртимизда миллий иқтисодиётимизни мустаҳкамлаш, халқимиз ҳаётини фаровонлаштириш йўлидаги кенг кўламли яратувчилик ишлари изчил давом эттирилмоқда. Натижада ушбу соҳа барқарор ривожланиш йўлига ўтиб, мулкдорлар сафи борган сари кенгаймоқда. Оилалар даромади кўпайиб, мамлакатимизнинг жаҳонро обрў-эътибори янада юксалмоқда. Бу ўзгаришлар замирида эса, туб ислохотлар, иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида ишлаб чиқаришни ҳамда хизматлар кўрсатишни бир маромда ривожлантиришдек эзгу саъй-ҳаракатлар мужасссамлашган.

Аннотация

Ушбу мақолада пахта тозалаш корхоналарининг молиявий аҳволини баллар ёрдамида баҳолаш орқали уларнинг иқтисодий салоҳиятини яхшилаш имкониятлари аниқланган.

В данной статье с помощью баллов определены возможности улучшения финансового состояния хлопкоочистительного завода.

The article analyzes the possibilities of improving economic potential of the cotton cleaning companies by evaluating the financial situation using the marking system.

Бозор шароитида иқтисодиёт категорияларининг асл мазмун-моҳиятини чуқур билиш ва уларни оқилона бошқара олиш жуда катта аҳмиятга эга. Энг муҳим иқтисодий категориялардан бири эса молиядир. У пул айланиши жараёнида пул фондлари шаклланиши ва улардан фойдаланишни ифодаловчи пул муносабатлари тизимидир. Корхонанинг молиявий ресурсларини тўғри ва моҳирона бошқариш учун, биринчи навбатда, унинг молиявий аҳвали ва ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги-

ни аниқлаш ва таҳлил қилиш лозим. Президентимиз Шавкат Мирзиёев худди шуни назарда тутиб, Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Ҳаммамиз яхши тушунамиз, ҳар қандай ислохот ва ўзгаришни барқарор иқтисодиётсиз амалга ошириб бўлмайди. Биз ўтган йил давомида бу борада кенг кўламли ишларни бошладик. Лекин миллий иқтисодиётимизни мустаҳкамлаш, юртимизни ривожланган давлатлар қаторига олиб чиқиш учун олдимизда ҳали кўплаб вазифалар турибди”, дея алоҳида таъкидлаган эди.

Калит сўзлар: молиявий аҳвол, молиявий барқарорлик, баҳолаш, ликвидлик, тўлов қобилияти, бухгалтерия баланси.

Шунинг учун, барқарор иқтисодий шакллантириш асноси унинг муҳим тармоқларидан бири бўлиши саноатнинг молиявий ҳолатини ҳолисона баҳолаш орқали уни яхшилаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш долзарб масалалардан бири саналади.

Хўжалик юритувчи субъект маблағларга боғлиқ учта вазифани бажаради:

- пул фондларини (даромадларни) шакллантиради;
- бу фондлардан фойдаланади;
- уларни шакллантириш ва ишлатишни назорат қилади.

Корхонанинг молиявий аҳволи – молиявий ресурсларнинг турлари бўйича мавжудлигини, рақобатбардошлиги даражасини, давлат ва бошқа хўжалик субъектлари алоҳида мажбуриятларини бошқариш қобилиятини ифодаловчи кўрсаткичлар мажмуидир. У мулкӣ ҳолат, ликвидлик, молиявий барқарорлик, молиявий натижалар, ишга оид фаолликни ифодаловчи кўрсаткичлар бўйича баҳоланади.

Корхонанинг молиявий аҳволини таҳлил қилишдан асосий мақсад қуйидагиларни баҳолаш ҳисобланади:

- бухгалтерия баланси ва мулкӣ ҳолат кўрсаткичлари тузиламаси;
- асосий воситаларнинг аҳволи, таъминланганлик ва фойдаланиш самарадорлиги;
- айланма маблағлар аҳволи, таъминланганлик ва фойдаланиш самарадорлиги;
- молиявий барқарорлик;
- ликвидлик ва тўлов қобилияти;
- хўжалик фаолиятининг молиявий натижалари;
- ишга доир фаоллик.

Корхонанинг молиявий аҳволи молиявий ресурсларнинг турлар бўйича мавжудлигини, рақобатбардошлик даражаси, давлат ва бошқа хўжалик субъектлари олдида мажбуриятларни бошқариш қобилиятини ифодаловчи кўрсаткичлар йиғиндиси. Шу билан бирга, молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш уларнинг ҳолатини ҳолисона баҳолаш ва натижалари асосида зарур чора-тадбирлар ишлаб чиқишга боғлиқ. Ҳозирги пайтда пахта тозалаш корхоналарининг молиявий ҳолатини ҳолисона баҳолаш услубини ишлаб чиқиш ҳам муҳим масалалардан биридир.

Молиявий ҳисоботларда баҳолашнинг қуйидаги усулларида фойдаланилади [1]:

1. Бошланғич қиймат. Активлар сотиб олиш вақтида эришилган томонларнинг ўзаро келишуви-га кўра, белгиланган жорий қиймат бўйича акс эттирилади. Мажбуриятлар мажбуриятни бажаргунга қадар тўланадиган пул маблағлари суммаси бўйича мажбуриятларга алмашиб олинган маблағлар суммасида ифодаланади.

2. Жорий қиймат. Активлар ҳисоботда эндигина сотиб олинган актив ва шунга ўхшашларга тўланиши керак бўлган пул маблағлари суммаси бўйича акс эттирилади. Мажбуриятлар мажбуриятни тўлаш учун талаб этиладиган пул маблағларининг дисконтланмаган суммасида акс эттирилади.

3. Сотиш қиймати. Активлар сотишдан олинган мумкин бўлган пул маблағлари суммаси бўйича акс эттирилади. Мажбуриятлар уларни тўлаш қиймати бўйича акс эттирилади. Бундай қиймат эса мажбуриятларни тўлаш учун талаб этиладиган пул маблағларининг дисконтланмаган суммасидир.

4. Дисконтланган қиймат. Дисконтлар хўжалик юритувчи субъектнинг оддий фаолияти давомида активларни кўпайтириши лозим бўлган бўлғуси пул маблағлари тушумининг дисконтланган қиймати бўлган жорий қиймат бўйича акс эттирилади. (Дисконт – инглизча discount, италянча sconto – ҳисобламоқ).

Мажбуриятлар келгусида ўтказиладиган пул маблағларининг дисконтланган қийматидан иборат бўлган, хўжалик юритувчи субъектнинг оддий фаолияти давомида мажбуриятларни тўлаш учун фойдаланиши мумкин бўлган жорий қиймат бўйича акс эттирилади.

5. Баланс қиймати – ҳисобот санасида бухгалтерия балансида активлар ва мажбуриятларни акс эттириш қиймати.

Пахта тозалаш корхоналарининг молиявий ҳолатини баҳолаш анча мураккаб жараён. Шу боис унда кўплаб кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилади. Лекин уларнинг бирортаси ҳам универсал кўрсаткич бўла олмайди.

Пахта тозалаш корхоналари молиявий ҳолатининг барқарорлиги уларнинг рақобатбардошлигига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатади. Биз ўз тадқиқотларимизда пахта тозалаш корхоналари рақобатбардошлигини таъминлаш учун уларнинг молиявий аҳволини баҳолашда Л.В.Донцова ва Н.А.Никифорова томонидан тақлиф этилган балл ўрнатиш тизимидан фойдаландик [2]. Ушбу усулнинг моҳияти шундан иборатки, унда корхоналар хавф-хатар

даражаси бўйича турларга ажратилади, яъни ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект ўз молиявий аҳволини тавсифловчи коэффициентлар қийматига биноан “тўплаган” балларига кўра у ёки бу синфга мансуб бўлади. Синфлар куйидагича ажратилади:

I синф – бу мутлақ молиявий жиҳатдан барқарор ва мутлақ тўловга қобил корхона бўлиб, бу тоифадаги корхоналарнинг молиявий ҳолати ҳамкорлар билан тузилган шартнома мажбуриятларини белгиланган вақтда бажариш имконини беради. Ушбу тоифадаги ишлаб чиқариш корхоналари мулкнинг муқобил ташкилий тузилмаси ва унинг манбаларига эга бўлиб, қондага биноан, фойда оладилар.

II синф – нормал молиявий ҳолатдаги корхоналар. Уларнинг молиявий кўрсаткичлари муқобил кўрсаткичга жуда яқин, аммо баъзи бир коэффициентлари сал орқада қолган бўлади.

III синф – ушбу тоифага кирувчи корхоналарнинг молиявий ҳолатини ўртача деб баҳолаш мумкин. Айрим молиявий кўрсаткичлар нисбатан кучсиз, паст даражада эканлиги ҳам кузатилади. Бундай корхоналар билан ўзаро муносабат ўрна-

тишда маблағ йўқотиш хавфи бўлмаса-да, у мажбуриятларни ўз вақтида бажариши гумон уйғотади.

IV синф – молиявий аҳволи барқарор бўлмаган корхоналар. Улар билан ўзаро муносабат ўрнатиш маълум даражадаги молиявий хавф-хатарни келтириб чиқаради.

V синф – инқироз ҳолатидаги корхоналар. Улар молиявий нуқтаи назардан тўловга қодир эмас ва мутлақ барқарор бўлмаган ҳисобланади.

“Бешкент” пахта тозалаш корхонасининг молиявий ҳолатини баллар ёрдамида баҳолаш орқали унинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятларини излаб топиш бўйича олиб борилган тадқиқот натижалари I-жадвалда келтирилган.

Олинган натижаларнинг кўрсатишича, ушбу корхонанинг молиявий ҳолати йил бошида ва охирида IV синфга мансуб бўлади. Бу эса унинг молиявий жиҳатдан барқарор эмаслигини англатади. Шу боис корхонанинг молиявий аҳволини ўнглаш чораларини ишлаб чиқиб, амалиётга татбиқ этиш, пировардида унинг барча кўрсаткичлар бўйича рақобатда устунликка эришишини таъминлаш керак.

1-жадвал.

“Бешкент” пахта тозалаш корхонаси молиявий ҳолатининг баллар ёрдамида баҳоланиши натижалари

Молиявий ҳолатни тавсифловчи кўрсаткичлар номи	Йил бошига		Йил охирига	
	Коэффициентнинг ҳақиқатдаги қиймати	Баллар миқдори	Коэффициентнинг ҳақиқатдаги қиймати	Баллар миқдори
Мутлақ ликвидлик коэффициенти	0,016	1,7	0,087	1,8
Оралик ликвидлик коэффициенти	0,061	0,3	0,171	0,8
Кундалик ликвидлик коэффициенти	1,14	1,4	1,08	1,3
Активда айланма маблағлар миқдори	0,91	10	0,89	10
Ўз маблағлари билан таъминланганлик коэффициенти	-0,0008	0	0,085	0,2
Капиталлаштириш коэффициенти	2,63	0,1	0,15	0,2
Молиявий мустақиллик коэффициенти	0,056	0,1	0,15	0,3
Молиявий барқарорлик коэффициенти	0,20	0,5	0,17	0,4
Жами:	-	14,1	-	15,0

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. А.В. Воҳобов, А.Т. Иброҳимов, Н.Ф. Ишонқулов. Молиявий ва бошқарув таҳлили: Дарслик. – Т.: “Шарқ”, 2005.
2. Л.В. Донцова, Н.А. Никифорова. Комплексный анализ бухгалтерской отчетности. – М.: “Дело и сервис”, -5-е издание, 2002. – 304 с.

Иқтисодиётни либераллаштириш шароитида саноат корхоналарида инновацион жараёнлар ривожланишининг хусусиятлари

Бахтиёр БАЙМИРЗАЕВ,
ТДТУ мустақил изланувчиси.

Миллий иқтисодиётни ривожлантириш ва унинг барқарорлигини таъминлаш кўп жиҳатдан юртимиз бўйлаб барча жабҳаларда олиб борилаётган ислохотлар натижасига боғлиқ. Бугунги кунда иқтисодиётда юқори самарали инновацион стратегияни шакллантириш ва амалга ошириш давлатнинг корхоналарнинг ташқи ва ички бозорлардаги барқарор мавқеини таъминлаш шартларини белгилаб берувчи узоқ муддатли иқтисодий сиёсатининг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади.

Аннотация

Мақолада иқтисодиётни либераллаштириш шароитида саноат корхоналарида инновацион жараёнлар ривожланиши ва инновацион стратегияни амалга оширишнинг миллий хусусиятлари тадқиқ қилинган.

В статье исследованы национальные особенности развития инновационных процессов и пути осуществления инновационной стратегии на промышленных предприятиях в условиях либерализации экономики.

This article deals with the national specifics of development of innovational processes and ways of fulfilling innovation strategies at enterprises in the conditions of economic liberalization.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг жамики тармоқларини модернизациялаш, техник-технологик янгилаш ва ислоҳ этиш жараёни ҳамда рақобатчиликка асосланган бизнес муҳити шароитида саноат корхоналарида инновацион фаолиятни самарали амалга оширишнинг аҳамияти ортиб бормоқда. Ислохотларни янада чуқурлаштириш замирида "...нафақат иқтисодиётнинг таянч тармоқларини, балки, энг аввало, ҳудудларни комплекс ривожлантириш ва мамлакатимиз барча фуқароларининг

ҳаётий манфаатларини таъминлашга ва уларнинг даромадларини кўпайтиришга доир истиқболдаги муҳим вазифалар туриши керак"¹. Саноат корхоналарини ривожлантириш ва самарали бошқаришда эса 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси муҳим аҳамият касб этади².

Шунингдек, миллий иқтисодиётни либераллаштириш жараёнини чуқурлаштиришнинг ҳо-

¹ Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. "Халқ сўзи" газетаси, 2016 йил 15 декабрь, № 247 (6682).

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли Фармонининг 1-илоvasи. 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Lex.uz

Калит сўзлар: иқтисодиётни либераллаштириш, инновацион жараёнлар, инновацион стратегия, рақобат, товар ва хизматлар, бизнес муҳити.

зирги шароитида саноат корхоналарида инновацион фаолиятни юксалтириш, унинг салоҳиятини ошириш омилларини аниқлаш, ташкилий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқиш долзарб вазифалар сирасига киради. Республикамизда бу масалалар ечими бўйича бир қанча қонунлар ва қонуности ҳужжатлари қабул қилинган. Президентимизнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2017 йил 19 июндаги “Бизнеснинг қонуний манфаатлари давлат томонидан муҳофаза қилиниши ва тадбиркорлик фаолиятини янада ривожлантириш тизимини тубдан такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2018 йил 22 январдаги “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги фармонлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар бунга яққол мисол бўла олади.

Корхоналарга инновацион жараёнлар асосида киритилаётган янгилликлар ишлаб чиқарувчи кучлар ривожига ижобий таъсир кўрсатади, фаровонлик ўсишига, ҳаёт сифати ва таълим даражаси яхшиланишига кўмаклашиб, ижобий инновацион муҳитни шакллантиради. Шу тариқа мамлакатнинг инновацион салоҳиятини юксалтиради. Диёримизда саноат корхоналарини таркибий ўзгартириш юқори инновацион таркибий қисмларга эга ишлаб чиқаришлар ва маҳсулотлар салмоғини кўпайтириш мақсадини кўзлайди. Ривожланишнинг бу йўналиши жадал ўсиш ҳамда саноат маҳсулотлари ва хизматлари рақобатбардошлигини таъминлашнинг мустаҳкам негизини ташкил қилади.

Республикамиз саноат корхоналари томонидан инновациялар жорий этилишига ишлаб чиқарилаётган товарлар рақобатбардошлигини ошириш, ривожланишнинг салмоқли суръатларини ва даромаднинг юқори даражасини сақлаб туришнинг муҳим шартларидан бири сифатида қаралади. Шунинг учун маҳсулот ва технологик инновацияларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш соҳасида корпоратив тузилмалар фаолиятини кучайтириш жараёни кузатишмоқда.

Истеъмолчилар хатти-ҳаракатлари ўзгаришида, бозорларда талаб ва таклиф глобаллашиб, рақобат

кучайишида ўз ифодасини топаётган саноат корхоналарига ички ва ташқи бозорлар томонидан ўтказилаётган босим кучайиши товар ишлаб чиқарувчилар ташқи муҳит ўзгаришига тезда мослашишлари зарурлигини тақозо этган ҳолда, янги технологиялар ривожланишига, ускуналарнинг янги хилларидан фойдаланишга, рақобатбардош янги маҳсулот ишлаб чиқаришга, яъни кенг инновацион фаолиятни амалга оширишга хизмат қилиши муқаррар.

Мухтасар қилиб айтганда, инновацион фаолият билан саноат корхоналари рақобатбардошлигининг ўзаро боғлиқлиги ҳозирги вақтда икки ёқлама хусусиятга эга. Бир томондан инновациялар таъсири остида корхоналар маҳсулотининг рақобатбардошлиги ошади, иккинчи томондан рақобатбардошликни кучайтириш зарурлиги инновацион жараёнларни жадаллаштиришни талаб қилади.

Замонавий рақобат, товарлар ва хизматлар ҳаёт циклининг қисқариши, янги илғор технологиялар ривожланиши шароитида корхоналар инновацион фаолигининг роли объектив тарзда ортади. Стратегик хатти-ҳаракатни инновацион ёндашув асосида шакллантирувчи саноат корхоналари катта устунликларга эга бўлиб, янги технологияларни превентив ўзлаштириши, янги товарлар ишлаб чиқариши ва хизматлар кўрсатиши натижасида бозорда етакчи мавқени эгаллаган ҳолда, ривожланиш барқарорлигини ва юқори суръатларини сақлаб қолади.

Товар ишлаб чиқарувчиларнинг бозордаги рақобат жиҳатидан реал устунликлари бир қатор омилларга боғлиқ. Инновацион стратегия шулардан энг муҳими саналади. У саноат корхоналарини ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаш ва рўёбга чиқариш бўйича аниқ мақсадга йўналтирилган фаолиятни ўзида мужассам этади. Бу фаолият натижасида ишлаб чиқариш ва бошқарувнинг янгича сифати таъминланади.

Инновацион стратегиянинг замонавий мазмуни корхоналарни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, замонавий мослашувчан технологияларни кенг жорий этиш, халқаро сифат стандартларига ўтиш, тежамкорликнинг қатъий тизимини амалиётга татбиқ қилиш, ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархи пасайишини рағбатлантириш, энергия сиғимини қисқартириш ва энергияни тежашнинг самарали усуллари қўлландан иборат.

Бугунги кунда саноат корхоналарида ишлаб

чиқаришни тезкор модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш борасидаги инновацион стратегия тамойиллари қуйидагилардан иборат:

- инновацион стратегияни ижтимоий йўналтириш тамойили;
- асосий фондларни янгилаш жараёнларини оптималлаштириш тамойили;
- замонавий мослашувчан технологияларни жорий этиш тамойили;
- илгари ўзлаштирилган маҳсулотлар ва технологияларни такомиллаштириш тамойили;
- янги маҳсулотлар ва жараёнларни яратиш, ўзлаштириш ва улардан фойдаланиш тамойили;
- ишлаб чиқариш техник-технологик базасининг сифат даражасини ошириш тамойили;
- энергияни тежаш, ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархини пасайтиришнинг қатъий режими тамойили;
- энергия сийғимини қисқартириш ва энергияни тежашнинг самарали тизимини жорий этиш тамойили;
- илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик базасининг сифат даражасини ошириш тамойили;

– кадрлар ва ахборот салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш тамойили;

- инновацион фаолиятни ташкил этиш ва бошқаришни такомиллаштириш тамойили;
- ресурс базасини рационаллаштириш тамойили;
- инновацион фаолиятнинг экологик хавфсизлигини таъминлаш тамойили;
- инновацион маҳсулотнинг ички ва ташқи бозорларда шунга ўхшаш маҳсулотлар олдида рақобат жиҳатидан устунликларга эришиши тамойили;
- молиявий ресурсларни ишлаб чиқаришнинг истиқболли соҳаларига самарали жойлаштириш тамойили.

Бугун республикамізда амалга ошириладиган туб ислохотлар шароитида муайян йўналишга ихтисослашган ҳар бир саноат корхонаси ўз инновацион стратегиясини шакллантиришда, халқаро стандартлар ва тажрибаларга асосланган, ихтисослашуви ва ишлаб чиқариш хусусиятларини ҳамда ўзига хос алоҳида тамойиллар тизимини ҳисобга олган ҳолда, келгуси устувор йўналишларини белгилаб олади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли Фармонининг 1-илоvasи. 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Lex.uz
2. Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. Халқ сўзи газетаси, 2016 йил 15 декабрь, № 247 (6682).
3. Аньшин В.М. Инновации и рынок: стратегия, управление, эффективность. М.: ВНТИцентр, 2012.
4. Сафаров Б.Ж. Значение маркетинговых инноваций в условиях модернизации страны. “Ўзбекистон Республикаси ва Япония ўртасида иқтисодий ва маданий соҳадаги ҳамкорлик” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуманининг маъруза тезислари тўплами. Тошкент, 2015.
5. А.К.Исхаков. Саноат корхоналари ривожланишида инновацион стратегиянинг роли. Инновация–2015, республика илмий-амалий конференцияси, ТДГУ, Тошкент, 2015.
6. Ш.Д.Эргашходжаева. Рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришда ва хизмат кўрсатишда инновацион маркетинг технологиясидан фойдаланиш. “Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида туризм инфраструктурасини ривожлантиришнинг аҳамиятини ошириш йўллари” мавзусидаги халқаро конференция. Тошкент, 2013.

УЎТ: 658.1

Аудиторлик фаолияти ва аудит ривожланишининг назарий асослари

Алишер САТТОРОВ,
ТМЙи таянч докторанти.

Аннотация

Мазкур мақолада аудитнинг моҳияти ва ривожланиш тарихи ёритилиб берилган. Мавзуни ёритишда жаҳоннинг таниқли иқтисодчи олимлари фикрлари, аудитга оид қарашлари баён қилинган.

В данной статье исследована история развития и сущность аудита, изложены мысли, связанные с аудитом известных во всем мире ученых-экономистов.

This article deals with the historical development and the essence of the audit. It also outlines the opinions of famous economists connected with the audit system.

Жаҳон иқтисодиётига жадал суръатлар билан интеграциялашаётган Ўзбекистонда ҳозирги кунда халқаро молиявий ҳисоботлар ва аудит стандартларига ўтиш масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. Ҳозирги кунда соҳага оид норматив-ҳуқуқий база замон талабларига мос равишда такомиллаштирилиб борилмоқда.

Тараққиётнинг кўп асрлик тарихи давомида аудит пассив “ҳисобот тинглаш”дан профессионал фаолият турига ўтди. Аудитни ташкил этишнинг ҳар бир босқичи иқтисодий муносабатларнинг муайян даражасига тўғри келди, чунки аудит ҳар доим муайян иқтисодий муҳит талаб қиладиган вазифаларни амалга оширди.

Айнан аудит тадбиркорлик субъектининг молиявий ҳолатига оид ишончли маълумот олишда асосий восита ҳисобланади, чунки бухгалтерия ҳисоби бузилиш хавфи мавжуд бўлган.

Аудит ривожланишининг ҳар бир босқичи унинг эволюцион босқичлари доирасида учта классик иқтисодий назария билан таққосланди: мутаносиблик назарияси, назорат қилиш назарияси, консалтинг назарияси. И.В.Федоренко ва Г.И.Золотарёв таъкидлаганидек, “аудитнинг фан сифатида шаклланиши XIX асрнинг охиридан бошлаб тари-

хий жиҳатдан бошланиб, ҳозирги кунда ҳам давом этмоқда” [1].

1844 йилда Англияда акциядорлик компанияларининг бухгалтерия счётларини, акциядорларга тақдим этиладиган ҳисоботларини йилига камида бир марта мустақил бухгалтерлар мажбурий текширувидан ўтказиши белгиланган қонунлар чиқарилган. Шундай қилиб, дастлаб аудиторлик вазифалари аниқ белгиланмаган бўлиб, барча инвесторлар, акциядорлар, кредиторлар аудиторларни ўзларининг ҳимоячиси сифатида қабул қилганлар.

Англиянинг аудит ривожланишидаги тажрибаси бошқа мамлакатлар, аввало, АҚШ, Франция ва Германияга, кейин эса Россияга кучли таъсир кўрсатди. Шундай қилиб, Англиядан кейин 1867 йилда Францияда аудит тўғрисидаги қонун қабул қилинди. Германияда аудитга 1870 йилда асос солинди.

Аудиторларни акциядорлар олдидаги масъул

Калит сўзлар: аудит, аудиторлик фаолияти, бухгалтер, халқаро тажриба, риск.

шахслар деб қараш “Компаниялар тўғрисида”ги қонун чиқарилиши билан ўзгарган. Ушбу қонунга мувофиқ, барча компаниялар ўзларининг молиявий ҳисоботларида фойда ва зарарларни мажбурий равишда кўрсатишлари белгилаб қўйилди [2].

XIX-XX аср бошларида аудиторлар касбий уюшмаларининг пайдо бўлиши, аудиторлик фаолиятининг асосий мақсади сифатида ташкилотларнинг молиявий ҳолатини аниқлаш, нуфузли йирик аудиторлик фирмаларининг пайдо бўлиши, мулкдорлар (акциядорлар) томонидан аудиторлик фирмасини тайинлаш тартиби расмийлаштирилиши аудитни ривожлантиришдаги муҳим воқеалар бўлди. Бундан ташқари, мустақил бухгалтерлар (аудиторлар) томонидан манфаатдор фойдаланувчиларга аниқлик ва ишончлилик асосида текширилган молиявий ҳисоботларни тақдим этиш муҳим қоидага айланди.

XIX-XX асрларда аудиторлик фаолияти сезиларли даражада кенгайиб, бухгалтерия тафсилотларининг аниқлигини текширишга қаратилди. 1900-1917 йиллар оралиғида банклар тасдиқланган молиявий ҳисоботларнинг асосий фойдаланувчисига айланганда бу тасаввур ўзгара бошлади, шунинг учун аудиторлик балансдаги активларни баҳолашга нисбатан кўпроқ йўналтирила бошлади.

1918 йилда АICPA ва BTC (Федерал савдо комиссияси) “Бухгалтерлик ҳисоботи тайёрлаш учун тасдиқланган усуллар”ни биргаликда чоп этди. Унда аудиторлик дастури ва аудиторлик ҳисоботининг стандартлаштирилган шакли тақдим этилиб, муайян ҳисобрақамларда қолдиқларни текшириш бўйича кўрсатмалар берилди. “Бухгалтерлик ҳисоботи тайёрлаш учун тасдиқланган усуллар” бухгалтерия ҳисоби ва аудит стандартларининг жамоат принциплари бўйича биринчи расмий декларацияга айланди.

1923-1933 йиллардаги жаҳон иқтисодий инқирози аудиторларнинг фаолиятига муносабатларни қайта кўриб чиқишга сабаб бўлди. Инқироз даври ва унинг якунида аудит сифатига талаблар кескин кучайди, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан чоп этилган молиявий ҳисоботларнинг ишончлилигини текшириш ва тасдиқлаш тартиби кескинлашди. Аудит ўтказиш масалаларини тартибга солишни чуқур ўрганиш билан боғлиқ жараён 1932 йилда АҚШда “Қимматли қоғозлар тўғрисидаги ҳужжат” қонунининг қабул қилиниши билан бошланди. Унда биринчи марта корпорацияларнинг ўз фаолиятини амалга оширувчи мустақил

текширувларни бошқариш талаблари илгари сурилди.

XX асрнинг 30-йиллари ўрталаридан деярли барча ривожланган мамлакатлар ахборот ҳажмига мажбурий талабларни жорий эта бошлади, улар йиллик ҳисоботлар таркибида бўлиши, эълон қилиниши ва ишончлилиги профессионал аудиторлар томонидан тасдиқланиши керак эди. 1937 йилда АҚШда мажбурий аудит тўғрисидаги қонун қабул қилинди, кейинчалик бу жаҳон аудитида намунага айланди.

1939 йилдан Америка эксперт бухгалтерлар институти хўжалик юритувчи субъектларнинг бухгалтерия тизимлари ва ички назоратини ўрганиш ва баҳолашга қаратилган аудит ишларини олиб боришда ўз тадқиқотларини нашр этиш ва ривожлантиришни бошлади. Ушбу нашрлар аудитни умумий стандартлаштиришда дастлабки қадам эди. Аудит тартиботлари қўмитасининг дастлабки ҳисоботи шу даврга қадар ишлаб чиқилган асосий тамойилларни акс эттирди ва бу замонавий аудитни ташкил этиш учун асос бўлди.

Аудитни халқаролаштириш жараёни 1977 йилда Халқаро бухгалтерлар федерацияси ташкил этилиши билан бошланди. Унда халқаро аудит стандартлари, аудит бўйича бюллетенлар, давлат ва бошқарув ҳисоби тўғрисидаги қоидалар ишлаб чиқилди. Таъкидлаш жоизки, Халқаро бухгалтерлар федерацияси аъзо ташкилотлардан ўз мамлакатларини халқаро стандартларга мослаштиришни талаб қилиш ҳуқуқига эга эмас. Бу аудитнинг меъёрий-ҳуқуқий базасини ихтиёрий равишда халқаролаштириш усулини танлаш мумкинлигидан далолат беради.

1980-1991 йилларда Халқаро аудит фаолияти қўмитаси (IAPC) аудиторлик фаолияти (IAG) ва унга қўшимчалар бўйича халқаро тавсиялар ишлаб чиқди. 1991 йилда биринчи халқаро стандарт (ISA) чоп этилди, бу бутунги кунда бир қатор стандартлар ишлаб чиқилишига асос бўлди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг иқтисодиётнинг бошқа соҳалари каби аудиторлик фаолиятига ҳам алоҳида эътибор қаратилди ва аудиторлик фаолиятига оид қонун ҳамда норматив-ҳуқуқий база яратилди.

Мамлакатимизда аудиторлик фаолиятининг эволюциясини тадқиқ қилиш натижаларига асосланиб, унинг ҳуқуқий-меъёрий тартибга солиш тизими ривожланишини ўрта босқичга бўлиш мумкин.

Ўзбекистонда аудиторлик фаолиятини ҳуқуқий-меъёрий тартибга солиш тизимининг ривожланиши [3]

Босқичлар	Давр	Қисқача тавсифи
I босқич	1990-1993 йиллар	90-йилларнинг бошидан 1993 йилгача, яъни 1992 йил 9 декабрда “Аудиторлик фаолияти тўғрисида” қонун қабул қилингунгача
II босқич	1993-2000 йиллар	Аудиторлик фаолияти миллий стандартлари (АФМС) ишлаб чиқиладиган бўлди. 2000 йил 26 майда тасдиқланган “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг янги таҳрири ва Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 20 сентябрдаги “Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширувларининг аҳамиятини ошириш тўғрисида”ги қарори ва бошқалар
III босқич	2001 йилдан ҳозиргача	Ўзбекистон Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги “Аудиторлик ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш ва кўрсатилаётган хизматлар сифати учун уларнинг жавобгарлигини ошириш тўғрисида”ги қарори. 2007 йил 17 сентябрда “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонунга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги” қонун қабул қилинди. Янги аудиторлик фаолияти миллий стандартлари ва уларга тенглаштирилган меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда.

2018 йил 19 сентябрда Ўзбекистон Президентининг “Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди ва унда 2020 йил 1 январдан бошлаб “аудиторлик ташкилотлари аудиторлик фаолиятини фақат Халқаро бухгалтерлар

федерацияси томонидан нашр этиладиган халқаро аудит стандартлари асосида амалга оширадиган” деб белгиланди[4]. Ушбу қонуннинг қабул қилиниши Ўзбекистонда аудиторлик фаолияти ва аудиторлик фирмаларининг ривожланишига катта тurtки бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Федоренко И.В. Развитие аудита как науки / Федоренко И.В., Золотарева Г.И. // Аудит и финансовый анализ. - 2010. - № 2. - С. 214.
2. Иткин Ю.М. Проблемы становления аудита. –М.: «Финансы и статистика». 1992 г., 186-с.
3. Р.Д.Дусмуратов. “Ўзбекистонда аудиторлик фаолиятининг шаклланиши ва унинг услубиётини такомиллаштириш” – диссертация//2008 йил, 49-бет.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори// “Халқ сўзи”. 2018 йил сентябрь, 194-сон, 2-3-бетлар.

Инновацион сиёсатни такомиллаштиришда

молиялаштириш мезанизмининг аҳамияти

Нуриддин РАСУЛОВ,
Наманган Давлат университети
таянч докторанти.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, жамиятни юксалтириш муайян даражада иқтисодий инновацион асосда ривожлантиришга ҳам боғлиқ. Негаки, фан ва техника ютуқларидан фойдаланиш натижасида инновацион муҳит шаклланиб, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг барқарор ўсиши таъминланади.

Аннотация

Мақолада замонавий иқтисодий ривожлантиришга доир қарорлар ва давлатнинг инновацион жараёнларни молиялаштириш механизмлари ўрганилган, молиявий, инновацион сиёсатнинг илмий ҳамда назарий асосларини ишлаб чиқиш йўллари тадқиқ этилган.

В статье изучены постановления по развитию современной экономики и механизмы по финансированию государства инновационных процессов, исследованы пути по разработке научных и теоретических основ инновационной политики.

The article examines the laws on the development of the modern economy and mechanisms for financing the innovation processes. It also explores the ways of developing the scientific and theoretical foundations of innovation policy.

Шу боис юртимизда ҳам инновацион жараёнларни, лойиҳаларни ишлаб чиқиш, режалаштириш ҳамда мавжудларини фаоллаштиришга кенг эътибор қаратилмоқда.

Жамият ҳаётида инновацион муҳитнинг жадал ривожланиши иқтисодий интеллектуал, ахборот, илмий-техник ҳамда инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг самарали жиҳатлари такомиллаштиришга олиб келади. Мамлакатимиз манфатларини ҳимоя қилиш мақсадида инвестиция салоҳиятидан самарали фойдаланишнинг комплекс дастурлари ҳамда инновацион сиёсатни шакллантириш учун қонунчилик ҳужжатлари яратилмоқда ҳамда борлари такомиллаштирилмоқда.

Миллий иқтисодий инновацион ривожла-

нишини таъминлашда инвестициялардан самарали фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг асосий концептуал йўналишларидан бири ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришнинг ташқи манбалари билан бир қаторда, ички манбаларидан ҳам оқилона фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Ўзбекистонда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришнинг ички ва ташқи манбаларидан фойдаланиш учун ушбу соҳанинг ҳуқуқий ҳамда иқтисодий асосларини таъминлаш, уни молиялаштириш манбаларини ҳам тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир.

Давлатнинг инновацион дастурини шакллантириш, энг аввало, инновацион жараёнларни бошқариш соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш,

Калит сўзлар: инновацион сиёсат, инновацион жараён, инновацион фаолият, молиялаштириш механизми.

зарур ҳажмларда, мақбул шартларда хорижий инвестицияларни жалб этиш, муқобил лойиҳаларни танлаб олишнинг амалий механизмини шакллантириш, белгиланган давлат устуворликлари асосида энг муҳим тармоқларни қўллаб-қувватлаш, минерал хом ашё ресурсларини ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлашни ҳамда ишлаб чиқаришни жадал ривожлантиришга қаратилган инвестиция лойиҳаларини қўллаб-қувватлаш, инфратузилмани ривожлантириш кабиларга асосланади.

Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар натижасида хом ашё ресурслари экспортидан аста-секинлик билан воз кечилиб, тайёр маҳсулотлар экспортига ўтилиши инновацион ривожланиш билан боғлиқдир. Хусусан, инновацион асосда ривожланиш рақобатбардошлик муҳитини оширишга (шу жумладан, иқтисодиётнинг молиявий секторига) ва илмий-техник тараққиёт асосида ривожланишнинг асосий вазифаларидан келиб чиқиб, унинг самарадорлигини ҳамда ижтимоий йўналишини тубдан яхшилашга қаратилган объектив талабларга жавоб беради. Аммо бундай имконият асосан, юқори технологияли, ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга инновацион лойиҳаларда юқори ҳажмдаги инвестиция ва капитал ҳисобига давлат ҳамда хусусий секторлар учун молиявий оқимларни бошқаришнинг анча мураккаб моделини ўз ичига олади.

Инновацияларни бундай молиялаштириш даражасини таъминлаш учун мамлакат иқтисодиётига хусусий капитал оқимини кўпайтиришга йўналтирилган республика ва минтақавий даражадаги бир-бирига боғлиқ бўлган иқтисодий, институционал, ҳуқуқий чора-тадбирлар мажмуини қабул қилиш ҳамда амалга ошириш лозим. Яъни инновацияларни молиялаштиришда кенг қамровли ишларни олиб бориш зарур. Бунинг натижасида инновацион ривожланиш моделининг мақсади ва йўналишлари белгилаб олинади.

Бу йўналишда давлатнинг инновацион сиёсати мамлакатдаги инновацион фаолиятни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш учун хусусий инвестицияларни жалб қилиш, инвестицион фаолиятни фаоллаштириш, энг қулай рақобат муҳитини, айниқса, иқтисодиётнинг юқори технологияли тармоқларида яратилган ўзаро бир-бирига боғлиқ молиявий чора-тадбирлар тизимини яхшилаш ҳисобланади. Шу билан бирга, миллий инновацион сиёсатни ижтимоий аҳамиятга молик инновацион лойиҳаларда,

молиявий ресурсларни инвестициялашда давлат ва хусусий секторлар ўртасида, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий муносабатларнинг муайян шакли эканлигини ҳам алоҳида таъкидлаш жоиз.

Ҳар қандай давлат ва хусусий сектор манфаатларини мувофиқлаштиришга қодир бўлган молиявий сиёсат асосида давлат туради. Бунинг учун инвестицион соҳадаги давлат ва хусусий секторларнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш, етарли иқтисодий, ташкилий-ҳуқуқий базани яратиш учун кенг қамровли инвестицион-молиявий воситалардан фойдаланиш талаб этилади [1].

Инновацион жараён давлат молиявий сиёсатининг ажралмас қисми бўлиб, ушбу фаолиятнинг давомийлиги умумиқтисодий ва сиёсий вазият билан чамбарчас боғлиқдир. Натижада хом ашё ресурслари экспорти мамлакатимиз иқтисодиётининг инновацион ривожланиш жараёнидаги шаклланиши ва амалга оширишдаги муаммолари ижтимоий ва репродуктив алоқаларни такомиллаштириш тизимида муҳим ўрин эгаллайди.

Ҳозирги кунга келиб инновацион жараёнлар ва инвестицияларни жалб қилиш билан боғлиқ турли муаммолар ва масалалар кўриб чиқилмоқда. Хусусан, кўплаб илмий-тадқиқот ишлари инвестиция таклифлари ва лойиҳаларини шакллантириш ва баҳолашнинг услубий масалалари, инвестицион фаолиятнинг ҳуқуқий жиҳатлари, республика, минтақа, тармоқ ва корхона даражасида инвестицион фаолиятни бошқариш масалаларига бағишланмоқда. Ҳар қандай мамлакатда саноат сиёсати, иқтисодий, молиявий ва сиёсий ислохотлар билан молиявий ҳамда инвестицион фаолият ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи кўплаб ишларга боғлиқ.

Шу билан бирга, бу илмий ишларда инновацион ривожланиш моделини яратиш шароитида давлат томонидан молиявий ва инвестицион сиёсатни шакллантириш, амалга ошириш ҳамда инновацион жараёнларни молиялаштириш билан боғлиқ масалалар таҳлил этилмоқда. Хусусан, бундай иқтисодий ислохотлар даврида инвестицион фаолиятни ташкил этиш, тартибга солиш, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган инновацион дастурлар ва лойиҳаларда хусусий (миллий ва хорижий) инвесторлар оқимини енгиллаштириш, жаҳон инвестицион амалиётида синовдан ўтган молиявий воситалардан фойдаланишда давлатнинг ролини оширишга доир ишлар қилинмоқда.

Иқтисодий тизимларни модернизация қилиш ва инновацион ривожланиш муаммоларини ҳал этишнинг долзарблиги инновацион жараёнларни молиялаштириш учун концепция ишлаб чиқиш-ни талаб қилади. Чунки мамлакат иқтисодиёти бир ёки бир нечта мамлакатда муваффақиятли амалга оширилган муайян бозорни ёки молия моделини тўғридан-тўғри кўчириб олиши имконсиздир [2].

Давлатнинг инвестиция сиёсатини молиявий қўллаб-қувватлашни шакллантириш тамойилларини такомиллаштириш, инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида мамлакатдаги инвестицион фаолиятни фаоллаштиришга кўмаклашадиган асосий молиявий воситаларни аниқлаш, шунингдек, мамлакат иқтисодиётининг инновацион ривожланиш моделининг инвестицион йўналишлари аниқлаштириши зарур.

Ушбу мақсадни амалга оширишда қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш ўринлидир:

- мамлакат иқтисодиётини инновацион фаолиятга айлантириш нуқтаи-назаридан инвестицион соҳадаги давлатнинг ролини, тамойилларини ва чегараларини белгилаб олиш;
- мамлакатда қўлланиладиган асосий молиявий инвестицион воситалар ва инвестицион фаолиятни фаоллаштиришга таъсир қилувчи усулларни аниқлаш;
- инновацион ишлаб чиқариш соҳасида инвестиция фаолиятини таъминлашга йўналтирилган барча молиявий воситалар ва механизмлардан кенг фойдаланиш;
- мамлакат инновацион сиёсатининг асосий молиявий ва инвестицион йўналишларини аниқлаш;
- иқтисодиётни инновацион тизимга айлантириш шароитида инвестицион соҳадаги давлат ва хусусий сектор ўртасидаги самарали молиявий ҳамкорлик механизмини аниқлаш ва ошқор қилиш.

тириш шароитида инвестицион соҳадаги давлат ва хусусий сектор ўртасидаги самарали молиявий ҳамкорлик механизмини аниқлаш ва ошқор қилиш.

Фикримизча, мамлакатимизнинг ҳудудларида ўзининг иқтисодий салоҳиятидан келиб чиқиб инновацион сиёсатни давлат ва хусусий секторлар томонидан молиялаштиришда қуйидаги жиҳатлар эътиборга олинishi лозим:

– инновацион лойиҳаларни бошқариш ва ташқи савдода капитал айланмаларини янада оширишда давлат иштирокининг меъёрлари оптимал вариантини ишлаб чиқиш, бу жараёнда ишлаб чиқариш тармоқлари тараққиёти ва минтақавий салоҳият даражаларини тўғри баҳолаш, хизматлар соҳасининг устувор йўналишларига сармоя жалб қилишни рағбатлантириш;

– ҳудудий корхоналар бошқарувининг инновацион салоҳиятини оширишда хорижий илғор тажрибадан фойдаланиш, чет эл корхоналари билан бирга фақат ишлаб чиқариш фаолиятини кооператив бошқарувидагина эмас, балки бошқарув фаолиятини ва тизимини оптимал вариантларини ишлаб чиқиш, бошқарув тизимини такомиллаштиришда ҳам ҳамкорлик ишларини йўлга қўйиш;

– инновацион лойиҳаларни молиялаштиришда давлат бюджети маблағларини ҳудудларнинг иқтисодий салоҳиятидан келиб чиққан ҳолда мутаносиб тақсимланишига алоҳида эътибор қаратиш;

– давлат бюджети ҳисобидан ҳудудий инвестицияларни молиялаштиришда инновацион лойиҳаларни давлат экспертизасидан чуқур ўтказиш, унинг танловига алоҳида эътибор қаратиш ҳамда молиялаштирилаётган лойиҳалар ҳаётийлиги ва лойиҳанинг экспортга йўналтирилганлигига аҳамият қаратиш лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Элларян А.А. “Механизмы финансирования инновационных процессов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук”. Москва: 2012. С. 6.
2. Довбий И.П. Принципы кредитного обеспечения инвестиционно-инновационных процессов региона. Челябинск: ЮУрГУ, 2011. С. 18.

Biznes-Эксперт

ВНИМАНИЮ РУКОВОДИТЕЛЕЙ, ЭКОНОМИСТОВ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ И МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ!

*Подпишитесь на журнал «Biznes-Эксперт», и вы станете
обладателем достоверного источника экспертной информации.*

*На журнал можно подписаться через отделения ОАО «Узбекистон почтаси»,
АК «Matbuot targatuvchi» и другие подписные агентства.*

*Также вы можете оформить прямой договор с
ООО Издательский дом «Бизнес-Daily Media».
Подписной индекс – 1169.*

Дополнительная информация по телефонам: (99871) 259-21-96, 259-22-06.

Ўзбекистонда иқтисодиётни инновацион ривожлантириш йўналишлари

Сурайё ХИКМАТОВА,
Низомий номидаги ТДПУ
ўқитувчиси.

Кейинги йилларда давлатлараро рақобат кескинлашиб, жаҳон бозорларида инновация даражаси юқори бўлган маҳсулотларга талаб ортди. Хусусан, фан-техника сифими юқори маҳсулотларга эҳтиёжнинг ошиши мамлакатимиз миллий иқтисодиёти таркибида юқори технологияли маҳсулотлар улушини кўпайтиришга бўлган интилишни, бу эса, ўз навбатида, миллий иқтисодиёт тармоқларини инновацион ривожлантириш заруриятини янада кучайтирди. Президентимиз таъбири билан айтганда, “Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади. Инновация – бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак” [1]. Бемалол айтиш мумкинки, 2018 йилнинг юртимизда “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили” деб эълон қилиниши айтиш йўналишдаги саъй-ҳаракатларимизнинг мантикий давоми бўлди.

Аннотация

Мақолада иқтисодиётни инновацион ривожлантириш тушунчаси ва унинг асосий омиллари, инновациялар бўйича илмий қарашлар, Ўзбекистонда инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари ва улар асосида амалга оширилаётган чора-тадбирлар ёритиб берилган.

В статье освещается понятие инновационного развития экономики и его основные факторы, приводятся научные взгляды на инновации и также основные направления и меры осуществляемые в сфере развития инновационной деятельности в Узбекистане.

The article highlights the concept of innovative development of the economy and its main factors, produces scientific views on innovation, as well as the main directions and measures implemented in the development of innovative activities in Uzbekistan.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясини бекаму кўст амалга

оширишда интеллектуал салоҳият ва инновацияларнинг аҳамияти бекиёс. Улар рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қодир, юқори технологиялар,

Калит сўзлар: инновация, инновацион ривожланиш, ихтирочилик, фундаментал ва амалий тадқиқотлар, инновацион ривожланиш муаммолари, инновацион ривожланишни қўллаб-қувватлаш.

илм-фаннинг энг сўнгги ютуқларига асосланган техника ва асбоб-ускуналарни миллий иқтисодиётга кенг қўллашни талаб қилади [2].

Миллий иқтисодиётимизни ривожлантиришнинг муҳим йўналишларидан яна бири инновацияларни соҳа тармоқларига самарали жорий этишдир. “Инновация” атамаси эса “янгилик киритиш” ёки “янгиликлар” тушунчасининг синонимидир.

Инновацияларни жорий қилиш, биринчидан, техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодиётга маблағлар сарфлаш бўлса, иккинчидан, илмий-техник ютуқлар ва илғор мамлакатлар тажрибасига асосланган замонавий техника ва технологиялар демакдир. Ихтирочиликнинг ривожланиши, бирор йўналишда йирик ихтиро ва кашфиётлар яратилиши инновацион фаолиятнинг муҳим омиллари саналади [3].

Инновациялар мазмунини ўз-ғаришлар ташкил қилади ва инновацион фаолиятнинг асоси ўзгаришлар функцияси ҳисобланади. Австралиялик олим И. Шумпетер инновацияларнинг бешта асосий турини ажратиб кўрсатган [4].

1. Янги техникадан, янги технологик жараёнлардан фойдаланиш.

2. Янги хусусиятларга эга маҳсулотни жорий қилиш.

3. Янги хомашёни қўллаш.

4. Ишлаб чиқаришни ташкиллаштириш ва унинг моддий-техник таъминотидаги ўзгаришлар.

5. Маҳсулот сотишнинг янги бозорини очиш.

Ушбу йўналишлар бўйича иқтисодиёт тармоқлари самарадорлигини юксалтириш корхоналарнинг ички имконият ва захираларидан самарали фойдаланиш тадбирларини амалга ошириш орқали таъминланади.

Инновация – янги ёки такомиллашган маҳсулот (товар, иш, хизмат)нинг яратилиши, ишлаб чиқаришнинг йўлга қўйилиши, бизнес юритишда маркетинг ёки ташкилий усулларнинг жорий қилиниши, иш ўринлари очилиши ёки ташқи алоқалар ўрнатилишини ўзида мужассамлаштирган фаолиятнинг якуний натижаси бўлиб, илмий тадқиқотлар асосида яратилган янги маҳсулотлар тайёрлашни ўзлаштиришдир [5].

Мутахассислар фикрича, илмий тадқиқот ва инновацион лойиҳаларни амалга оширишга сарфланган харажат 5-7 йилда тахминан ўн баравар кўп фойда бўлиб қайтади. Кейинги пайтларда дунёнинг етакчи мамлакатларида янги технологиялар учун жуда кўп миқдорда молиявий маблағ ажратилмоқда. Улар пировард натижада катта фойда олишларини ва дунё

бозорларида ўз ўринларини мустаҳкамлашларини амалда исботламоқдалар.

“Инновация” салоҳиятли илмий-техникавий тараққиётнинг реал ҳаётга жорий этилиши, янги маҳсулотлар ва технологияларда намоён бўлиши жараёнидир. Бошқача қилиб айтганда, инновация – бу янгича тартиб, янгича услуб ва кашфиётдир.

Янги турдаги хомашё, машиналар, ускуналар, энергия манбалари, технологик жараёнларнинг пайдо бўлиши янги тармоқлар вужудга келишига туртки беради. Фундаментал ва илмий-амалий тадқиқотларнинг ривожлантирилиши ҳар қандай илғор мамлакат учун фан-техника тараққиётининг негизи вазифасини ўтайди. Зеро, кўплаб янги ва истиқболли тармоқлар пайдо бўлиши ва тараққий этишига фундаментал фанлар ва амалий изланишлар ютуқлари сабаб бўлган [6].

Ўзбекистонда инновацион фаолиятни янада ривожлантириш мақсадида Инновацион илмий-техника фаолиятни молиялаштириш фонди ташкил қилинган. У мавжуд молиявий ва моддий ресурсларни тўплаш ҳамда уларни инновацион фаолиятни ривожлантириш учун йўналтириш имконини яратади. Ҳозир мамлакатимизда бу борада қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда:

– ихтиролар, ноу-хау, илмий-техник ишланмалар негизда янги, илмий ҳажмдор маҳсулотларнинг тажриба-саноат намуналарини яратиш, саноат синовларидан ўтказиш, янги технологияларни жорий этиш, уларни ишлаб чиқариш жараёнига тайёрлаш;

– мавжуд технологияларнинг рақобатбардошлигини оширишга йўналтирилган, тижорат нуқтаи назаридан самарали бўлган, маҳаллий хомашё асосида янги, илмий ҳажмдор маҳсулотларни бозорга чиқариш;

– саноат чиқиндилари ҳамда иккиламчи ресурсларни қайта ишлаш технологияларини ўзлаштириш;

– илм-фаннинг замонавий натижаларини ёритувчи монографиялар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари ва илмий-оммабоп китобларни нашрга тайёрлаш, чоп этиш ва ўқув жараёнида улардан фойдаланиш;

– инновация фаолиятини кенгайтириш, интеллектуал фаолият объектларини амалиётда қўллашга бағишланган республика ва халқаро миқёсдаги семинар, конференция ҳамда кўргазмалар ташкил этиш ва ҳоказолар.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда инновацияга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга ва инновацияларни кенг жорий этиш учун шарт-шароитлар яратишга қаратилган кенг қўламли ишлар амалга оширилди. Пировардида инновацион жараёнларни рағбатлантириш ва инновацион ишланмаларни

ишлаб чиқаришга кенг татбиқ этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги ташкил этилди. Шунингдек, унинг ҳузурида Инновацион ривожланиш ва новаторлик ҳолатларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси тузилди.

Албатта, мамлакатни инновацион ва илмий-техник жиҳатдан ривожлантириш соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширувчи вазирлик фаолият кўрсата бошлагани ўзига хос янгилик бўлди. Бироқ илмий тадқиқотлар билан ишлаб чиқариш тармоқлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликнинг самарали механизмларини йўлга қўйишга, алоқаларни мустаҳкамлашга тўсиқ бўлаётган бир қатор муаммолар мавжуд. Бунга, авваламбор, қуйидаги омиллар сабаб бўлмоқда:

- биринчидан, олий таълим муассасалари илмий ишлари ва илмий-тадқиқот ташкилотлари тадқиқотларининг натижаларини тижоратлаштириш кўрсаткичлари пастлиги ҳамда қониқарсизлиги;

- иккинчидан, инновацион жараёнларни рағбатлантириш, ҳудудлар ва тармоқлар даражасида инновацион ривожланиш ва инновацион фаоллик комплекс дастурларини амалга ошириш, инновацион фаол тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш механизмлари мавжуд эмаслиги;

- учинчидан, хусусий сектор вакилларининг инновацион фаолиятга, жумладан, уларнинг манфаатдорлиги пастлиги сабабли етарлича жалб қилинмаслиги;

- тўртинчидан, илмий тадқиқотлар ва инновацияларни жорий қилиш соҳасида халқаро ҳамкорлик ва инвестициялар жалб этиш даражасининг қониқарсизлиги.

Инновацион фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш механизмларини тубдан такомиллаштириш, иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни янада самарали жорий этиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида шу йил 7 майда Президентимиз “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар

тўғрисида”ги қарорга имзо чекди. Унда илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилди. Шу асосда олий таълим муассасаларининг илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш бўйича бўлинмалари ташкил этилиб, уларнинг асосий вазифалари ва фаолият йўналишлари қуйидагилардан иборат қилиб белгиланди:

- бозорни тизимли равишда таҳлил қилиш ва инновацион маҳсулот (иш, хизмат)ларга бўлган талабни ўрганиш, ўзини қоплаш муддатини, рентабеллик ва инновацион маҳсулотларни тижоратлаштириш билан боғлиқ хатарларни баҳолаш;

- юқори тижорат салоҳиятига эга ва амалга оширишга тайёр бўлган, ўзлаштириш учун истиқболли лойиҳаларни танлаб олиш;

- инновацион лойиҳаларни амалга ошириш учун инвесторлар, шериклар ва бошқа манфаатдор шахсларни жалб этиш;

- янги технологияларни жорий қилиш ва инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқариш мақсадида саноат корхоналари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон иқтисодиёти-ни инновацион ривожлантириш учун:

- аввало, инновацион маҳсулот ва хизматларга бўлган талабни рағбатлантириш, юқори технологияли тармоқлар ривожланишига шароит яратадиган омилларни қўллаб-қувватлаш лозим бўлади;

- қолаверса, ишлаб чиқариш омилларининг умумий самарадорлиги ўсиши ишлаб чиқаришда “инновацион омиллар”га маблағ қўйиш, илмий-техник салоҳиятни ривожлантиришга харажатлар улушини кўпайтириш ва илм талаб тармоқларда бандлик улушини ошириш, илғор хорижий технологияларни келтириш, юқори малакали кадрлар, инновацион ишланмаларни рағбатлантириш ҳамда иқтисодиёт тармоқларида хорижий мутахассислар таклифини кўпайтириш ҳисобидан амалга ошади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Халқ сўзи, 2017 йил 23 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. Халқ сўзи, 2017 йил 8 февраль.
3. Инновационный менеджмент. Учебник. Под. ред. С.Д. Ильенковой. Москва, 2007. с.42.
4. Shumpeter Y. Business Cycles. vol. 1,2. New York, 1989. p.71.
5. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов М.: “Интел Синтез” 1998. с.34.
6. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент. М.:ЮНИТИ 2000. с.57.

УЎТ:334.72 (336.71)

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни мамлакатимиз иқтисодиётидаги ўрни ва уни ривожлантиришда банк кредитларининг аҳамияти

Зафар УМАРОВ,
ТМИ доценти,
Шаҳризода ТОШПЎЛАТОВА,
ТМИ талабаси.

Бугунги шиддат билан ривожланаётган замонда кўплаб мамлакатлар иқтисодиётининг жадал суръатларда ўсаётганлигига бевосита гувоҳ бўлишимиз мумкин. Айни шундай вазиятда Ўзбекистон ҳам ўз миллий иқтисодиётини ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини ошириш, бозор иқтисодиётини янада чуқурлаштириш асосида мамлакатда мулкдорлар синфини шакллантириш каби бир қанча устувор вазифаларни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Уларни иқтисодиётга татбиқ этиш орқали кўплаб ютуқларга эришиб келмоқда.

Аннотация

Мақолада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши, аҳолига яратаётган янги иш ўринлари, миллий маҳсулот ва товарларнинг рақобатбардошлигини оширишдаги ҳиссаси таҳлил қилинган.

В статье анализируется роль малого бизнеса и частного предпринимательства в экономике страны, их доля в ВВП количество созданных новых рабочих мест, и повышение конкурентоспособности национальных продуктов и товаров.

This article discusses the role of small business and private entrepreneurship in the country's economy, its gross domestic product the share of production, the number of new jobs created for the population, and the increase in the competitiveness of national products and commodities.

Албатта, давлатимиз томонидан олиб борилган оқилона ислохотлар туфайли мамлакатда ишбилармонлик муҳити кенг ривожланди ва кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорлик ишончли ҳимоя қилиниши таъминланди. Бунинг ёрқин мисолини Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик

муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармонида кўришимиз мумкин. Фармонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишини таъминлаш, хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва унинг дахлсизлиги кафолатларининг ҳуқуқий механизмларини янада мустаҳкамлаш, тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, республикада инвестиция ва иш-

Калит сўзлар: кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик, ишбилармонлик, иқтисодий тараққиёт, иш ўринлари, фаровонлик, даромад, рақобатбардошлик, банк кредитлари.

билармонлик муҳитини яхшилаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг имкон бериш, уларнинг фаолиятига давлат органларининг аралашувини тубдан қисқартириш каби бир қатор вазифалар белгилаб берилган [1].

Амалга оширилган ислохотлар туфайли ҳозирги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиёт тармоқларида ўзининг сезиларли даражада улушига эга эканлигини кўришимиз мумкин. Яъни 2017 йил январь-декабрь ҳолатига кўра, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодиёт тармоқларидаги улуши экспортда 27,0 фоизни (2016-йилнинг январь-декабрида 26,0 фоиз эди), саноатда 39,6 фоизни (43,3 фоиз), хизматларда 58,4 фоизни (61,4 фоиз), қурилишда 65,1 фоизни (66,9 фоиз), бандликда 78,3 фоизни (78,2 фоиз) ташкил этди.

Катта бизнес корхоналари қимматли қоғозлар биржасига эгалик қилиши мумкин, лекин кичик бизнес субъектлари ва стартаплар иқтисодиётнинг доимо олдинга силжишини ва мунтазам ривожланишини таъминлайди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари нафақат янги иш ўринларини яратади, балки кичик ҳудудлар (вилоятлар, туманлар, қишлоқлар)нинг иқтисодий жиҳатдан ўсишини ҳам бевосита таъминлаб беради.

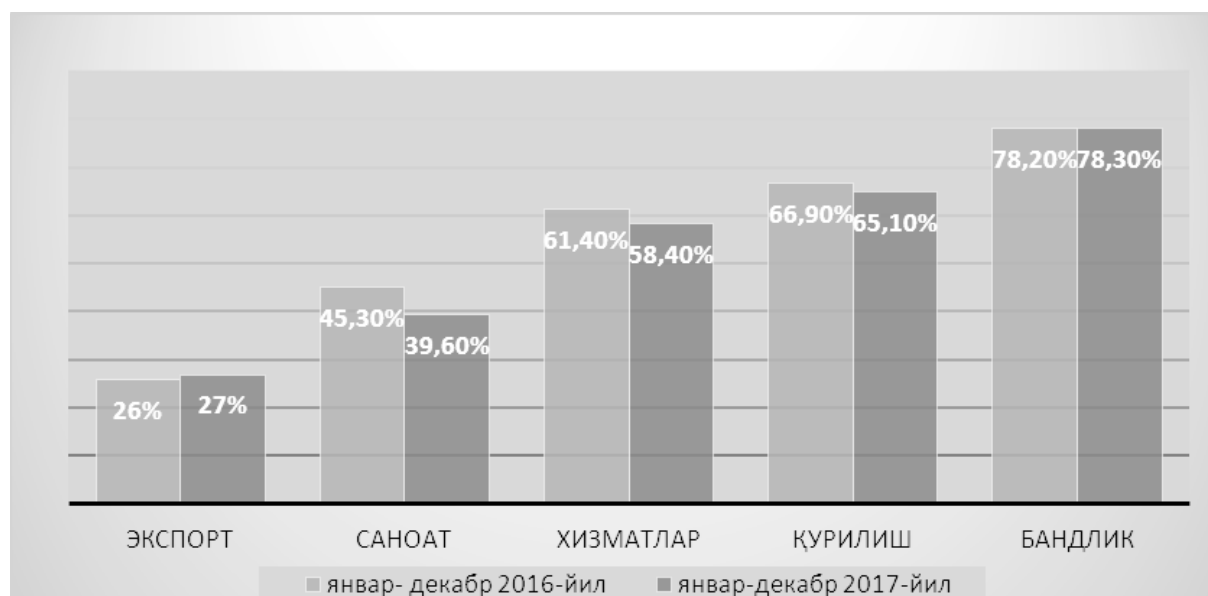
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиётнинг асоси ҳисобланишини қуйидаги бир қанча иқтисодиёт равнақи учун муҳим бўлган омиллар мисолида кўришимиз мумкин: (2-чизма)

1. Маҳаллий аҳоли учун янги иш ўринлари. Катта бизнес корхоналари бир қанча маҳаллий иш ўринларини яратиши аниқ, лекин кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари маҳаллий аҳоли учун жуда катта миқдордаги иш ўринларини яратади.

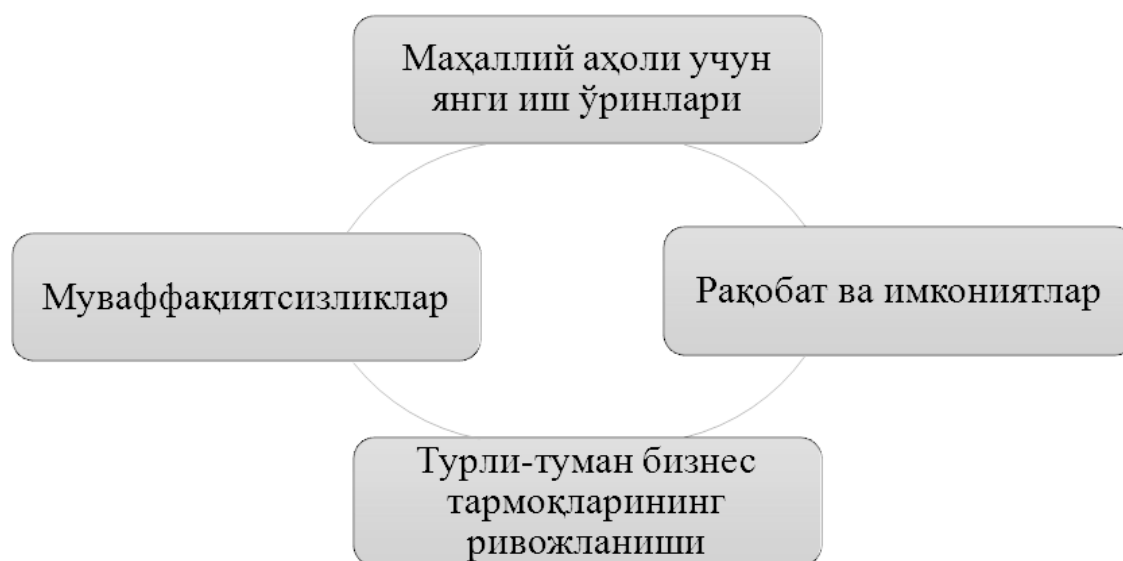
2. Рақобат ва имкониятлар. Кичик бизнеснинг иқтисодиёт учун жуда муҳим бўлган яна бир сабаби, улар томонидан яратилаётган соф рақобат ва бир қанча имкониятлардир. Мисол учун, маҳаллий фермерлар ўзлари етиштирган маҳсулотларни ўша ерлик маҳаллий аҳоли учун арзон нархларда таклиф қилиш имкониятига эга. Чунки улар ўз маҳсулотларини сотиш учун транспорт харажати сарфламайдилар, бу эса ўз навбатида маҳаллий аҳоли учун бир қанча танлов имкониятларини яратиш билан бирга, пулнинг маҳаллий иқтисодиётга тўғридан-тўғри келиб тушишини ҳам кафолатлайди.

3. Турли-туман бизнес тармоқларининг ривожланиши. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўзларининг бошқарув методи, харажатлари сарфи ва турли хил ишлаб чиқариш йўналишларига эгадир. Албатта, бу турли-туманлик иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши учун ўз таъсирини кўрсатади.

4. Муваффақиятсизликлар. Албатта кўпчиликда муваффақиятсизликлар қандай қилиб иқтисодиётга фойда келтириши мумкин? деган савол туғилиши табиий. Лекин йиғилишлар маҳаллий тадбиркорларни яна ҳам мукамал, узоқни кўзлаб ўз бизнес



1-чизма. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодиёт тармоқларидаги улуши (умумий ҳажмга нисбатан фоизда) [2].



2-чизма. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодиётнинг асоси эканлигини асослаб берувчи бир қанча омиллар

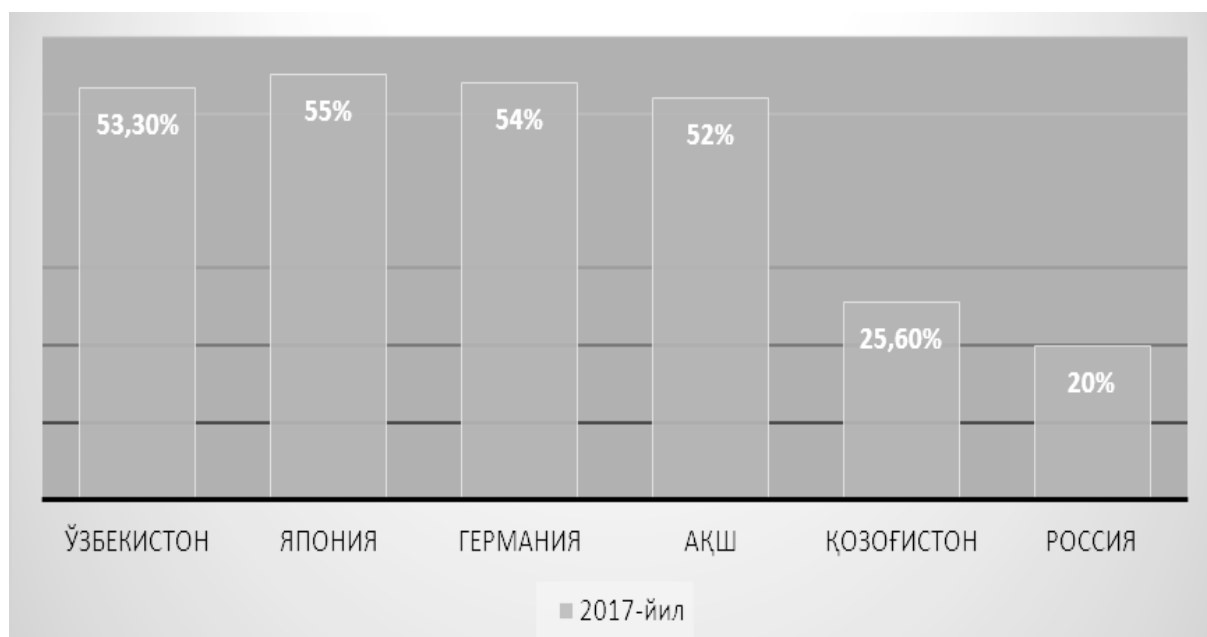
режаларини тузишга ундайди ва бу орқали маҳаллий иқтисодиёт яна ҳам мустаҳкам ва кучли бўлиб боради.

Бугунги кунда ривожланган мамлакатларнинг ЯИМ таркибига назар ташлар эканмиз, унда айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши юқори эканлигига гувоҳ бўламиз.

Хусусан, иқтисодиётни тараққий эттиришга қаратилган чора-тадбирлар натижасида, ушбу соҳанинг мамлакатимиз ЯИМдаги улуши тобора ортиб

бормоқда. Масалан бу кўрсаткич 2017 йилда 53,3 фоизни ёки 119301 млрд. сўмни ташкил этди. Бу кўрсаткич Японияда 55 фоиз, Германияда 54 фоиз, АҚШда 52 фоиз, Қозоғистонда 25,6 фоиз, Россияда 20 фоизга тенгдир.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини банк кредитларисиз тасаввур қилиш қийин. Албатта, тадбиркорнинг шахсий инвестицияси ҳам бу фаолиятни йўлга қўйишда муҳим саналади, лекин кичик ва эндигина ўз фаолиятини бошлаётган



3-чизма. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ЯИМдаги улуши [3].

қўллаб қўвватлаш ва фирмалар ўз бизнесларини молиялаштиришда банк кредитларига таянадилар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш давлат жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш мақсадида, бир қатор вазифалар белгиланди, хусусан:

- қарорда қайд этилган мақсадлар учун кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тижорат банклари томонидан кредит ажратиш, хорижий кредит линияларини жалб қилиш ҳисобидан ресурслар ажратиш;

- кичик тадбиркорлик субъектларига тижорат банклари кредит миқдорининг 50 фоизгача, аммо 500 минг АҚШ долларида кўп бўлмаган ёки унга эквивалент ҳажмдаги кредитлари бўйича кафил бўлиш;

- жамғарма томонидан тижорат банклари кредитлари бўйича фоизли харажатларни қоплаш учун компенсация бериш шаклида молиявий ёрдам кўрсатиш кабилар кўзда тутилган [4].

Мамлакатимизда кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини янада кенгайтириш ҳамда фаол инновацион ғояларни қўллаб-қувватлаш, аҳолини янада кўпроқ тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Унга мувофиқ юртимизда “Ҳар бир оила – тадбиркор” давлат дастури кенг миқёсида амалга оширилмоқда. Албатта, бу дастурнинг асосини ҳам имтиёзли банк кредитлари ташкил этмоқда. Унга кўра:

- имтиёзли кредитлар энг кам иш ҳақининг 150 бараваридан 1000 бараваригача миқдорда йиллик 7 фоизли ставка билан белгиланган бўлиб, бунда кре-

дит линияси 3 фоизни, банк маржаси 4 фоизни ташкил этади. Микрокредитлар 6 ойгача имтиёзли давр билан 3 йилдан кўп бўлмаган муддатга ёки ўзининг қоплаш жиҳатидан келиб чиқиб 2 йилгача имтиёзли давр билан 5 йил муддатгача берилиши мумкин, лекин бу ҳолатда кредитнинг қайтариш муддати аниқ асосланган бўлиши керак [5].

Кичик бизнес ва ишбилармонлик салоҳиятини мамлакатимизда янада юксалтириш ва ривожлантириш учун қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- республикаимизда фаолият кўрсатаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш ва бу орқали уларнинг экспорт салоҳиятини кучайтириш. Бу эса ўз навбатида мамлакатимиз экспорт салоҳиятининг ўсишини, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг фаол жалб этилишини ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг ташқи бозорда ўз ўринларига эга бўлишини таъминлайди.

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари фаолиятига ноқонуний ва асоссиз равишда аралашиларнинг олдини олиш.

- тадбиркорларнинг ўз бизнесларини ташкил этишда ер участкаларининг берилишини енгилаштириш ва бу жараёнда очиқ ҳамда ошкораликка амал қилиш. Бу орқали эндигина ўз бизнесини бошлаётган тадбиркор ва ишбилармонларни турли хилдаги бюрократик тўсиқлардан халос этиш.

- банк-молия тизими билан тадбиркорларнинг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш.

- мамлакатимизнинг барча ҳудудларида, жумладан, вилоятлар, қишлоқларда тадбиркорлик фаолиятини бир текис ривожланишини таъминлаш, уларнинг бир-биридан ортда қолмаслигини тегишли идоралар орқали назорат қилиш, уларнинг қўламини кенгайтириш ва бу орқали маҳаллий аҳолини иш жойлари билан таъминлаш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони. lex.uz
2. www.stat.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.
3. www.mineconomy.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 августдаги “Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш давлат жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори. lex.uz
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги қарори. lex.uz

УЎТ:336.2:658(575.1)

Корхоналар фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантириш: хориж тажрибаси

Дилдора АБДУСАТТОРОВА,
ТДИУ катта ўқитувчиси.

Аннотация

Мазкур мақолада хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантиришнинг бугунги кундаги ривожланган мамлакатлар тажрибалари тадқиқ этилган ҳамда бу соҳадаги муаллиф фикр-мулоҳазалари келтирилган.

В данной статье рассмотрено внедрение мер по стимулированию налога с помощью опыта развитых государств в ведущих деятельность хозяйственных субъектах, а также представлено мнение автора в данной сфере.

This article deals with the introduction of measures to encourage using tax experience of developed countries in the leading business entities, as well as given the author's opinions in this area.

JEL: H21, H23, H25.

Иқтисодиётни инновацион ривожлантириш жараёнида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантиришда ривожланган хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш ва улар амалиётини миллий иқтисодиётимизнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини солиққа тортишнинг хориж амалиётига назар соладиган бўлсак, аксарият давлатларда мазкур субъектларга нисбатан амалда қўлланилаётган солиққа тортиш тартиблари турлича бўлиб, ҳар бир давлатнинг ижобий тажрибаларини тадқиқ этиш мақсадга мувофиқдир. Ривожланган мамлакатларда солиқ турлари ва уларни ҳисоблаш ҳамда бюджетга тўлаш жараёнлари турлича бўлиши билан бир қаторда, айрим мамлакатларда бир турдаги солиқ ва мажбурий тўловлар ҳам мавжуд. Шулардан бири корпоратив фойда солиғи (corporate income tax) бўлиб, мазкур солиқ ставкаси оффшор зоналарда 0 фоиз, Саудия Арабистонида 85 фоиз, Норвегияда эса 78 фоиз миқдорида тебранишга эга. Бу давлатларда корпоратив фойда солиғи базаси олинган даромадлар ҳамда ишлаб чиқариш харажатлари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Мазкур солиқ тўлангандан кейинги қолган фойданинг бир қисми дивиденд сифатида тақсимланадиган бўлса, дивиденд солиғига, агар резерв сифатида корпорацияда қолдириладиган бўлса, фойдани қайта тақсимлаш солиғига тортилади. Амалга оширилган таҳлиллار натижасида давлатлар ўртасида мазкур солиқ базасини ҳисоблашда инобатга олинган харажатлар гуруҳи ҳамда уларнинг меъёрлари ўртасида, шунингдек, даромадларни тан олиш шартларида фарқланишлар мавжудлиги аниқланди. Жумладан, қатор давлатларда, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам солиқ ва бухгалтерия ҳисобларида шаклландиган фойда ўртасида тафовутлар мавжуд. Буларга Аргентина, Австралия, Испания, Кипр, Малайзия каби давлатларни мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Шунингдек, қуйида ривожланган давлатларда солиқ ҳисоби ва

нида 85 фоиз, Норвегияда эса 78 фоиз миқдорида тебранишга эга. Бу давлатларда корпоратив фойда солиғи базаси олинган даромадлар ҳамда ишлаб чиқариш харажатлари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Мазкур солиқ тўлангандан кейинги қолган фойданинг бир қисми дивиденд сифатида тақсимланадиган бўлса, дивиденд солиғига, агар резерв сифатида корпорацияда қолдириладиган бўлса, фойдани қайта тақсимлаш солиғига тортилади. Амалга оширилган таҳлиллار натижасида давлатлар ўртасида мазкур солиқ базасини ҳисоблашда инобатга олинган харажатлар гуруҳи ҳамда уларнинг меъёрлари ўртасида, шунингдек, даромадларни тан олиш шартларида фарқланишлар мавжудлиги аниқланди. Жумладан, қатор давлатларда, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам солиқ ва бухгалтерия ҳисобларида шаклландиган фойда ўртасида тафовутлар мавжуд. Буларга Аргентина, Австралия, Испания, Кипр, Малайзия каби давлатларни мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Шунингдек, қуйида ривожланган давлатларда солиқ ҳисоби ва

Калит сўзлар: хўжалик юритувчи субъектлар, солиқлар, солиқ юки, давлат бюджети, давлат хизмати органлари, солиқ имтиёзлари, рағбатлантириш.



бухгалтерия ҳисобида шаклланган фойда миқдорлари ўртасидаги фарқни юзага келишига таъсир этган кўрсаткичларни келтирамиз.

Корхоналарда солиққа тортиш нуқтаи назаридан товар-моддий захираларни (ТМЗ) баҳолашнинг тўртта, яъни FIFO, LIFO ва AVECO усуллари билан бирини танлаш орқали айнан солиқ ҳисоби ва бухгалтерия ҳисобида шаклланган фойда миқдорининг турлича бўлишига олиб келиши мумкин. Масалан, LIFO (Last out last input) усули Австралия, Буюк Британия, Венгрия, Канада, Малайзия, Финляндия, Туркия, Чехия, Швеция, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам қўлланилиши тақиқланган. Германияда эса FIFO (First out first input) усулидан фойдаланиш бекор қилинган. Бельгияда ТМЗни баҳолашнинг тўртта усулидан ҳам фойдаланиш мумкинлиги белгиланган. Бразилия, Саудия Арабистони каби мамлакатларда эса фақатгина AVECO усулидан фойдаланиш мумкин. Жумладан, Ўзбекистон қонунчилиги бўйича корхоналарда ТМЗларнинг жорий сўтдаги нархлари ҳам аниқланади [1]. Бунда корхоналарга ҳисоб сиёсатида иккита сўтдан фойдаланишга рухсат берилган. Яъни ҳисобга олинган нархи бўйича ва ҳақиқий таннархи бўйича. Бундан ташқари, агар корхона ҚҚС тўловчиси бўлмаса (мисол учун, соддалаштирилган солиққа тортиш тартибида фаолият юритаётган кичик корхона), ТМЗни сотиб олишда тўлаган ҚҚСни таннархга киритади. Шунингдек, ТМЗларни сотиб олиш харажатлари уларнинг таннархига қўшилиши ҳамда Солиқ кодексининг 142-моддасига мувофиқ, солиққа тортиладиган фойдани аниқлашда чегирилиши белгиланган.

Асосий воситаларга амортизация ҳисоблаш усуллари (тўғри чиқиқли усул, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига мувофиқ, тезлаштирилган усул ва фойдаланиш йиллари йиғиндисига мувофиқ ҳисобланадиган)ни қўллаш юзасидан ҳам ривожланган мамлакатлар солиққа тортиш тизимларида қатор ўзига хос хусусиятлар мавжуд. Жумладан, асосий воситалардан фойдаланиш муддатлари бўйича гуруҳлаш тизимига назар соладиган бўлсак, Бразилия, Ирландия, Уругвай, Чили каби мамлакатларда – 3 гуруҳга; Австралия, Буюк Британия, Венгрия, Ҳиндистон, Кенияда – 4 гуруҳга; Саудия Арабистони, Коста-Рико, Франция, Шри-Ланка, Словакияда – 5 гуруҳга; Индонезия, Япония, Чехияда – 6 гуруҳга; Покистон ва Таиландда – 7 та гуруҳга; Латвия, Норвегия, Польша, Перу, АҚШда – 9 та гуруҳга;

Швейцария ва Лихтенштейнда – 12 та гуруҳга; Мозамбикда 19 та гуруҳга бўлинишини кўрамиз. Бундан ташқари, амортизация ҳисоблаш усуллари бўйича ҳам фарқлар мавжуд бўлиб, Австрия, Бельгия, Эквадор каби давлатларда фақат тўғри чиқиқли усулдан фойдаланиш белгиланган. Буюк Британияда илмий ишланмаларга 100 фоизлик амортизация ажратмаларни амалга оширишга, Грецияда янги ташкил этилган хўжалик юритувчи субъектларга тезлаштирилган усулдан, Исроилда эса махсус белгиланган объектларни қурувчи субъектларга тезлаштирилган усулдан, Ирландияда Шаннон зонасида жойлашган субъектларга тезлаштирилган усулдан фойдаланиш, Канадада нефть, газ ва руда қазиб олувчи компаниялар томонидан амалга оширилган тадқиқот харажатларига нисбатан 100 фоизлик амортизация ҳисоблаш имконияти берилган. Малайзияда импорт қилинган асосий воситанинг амортизация нормаси маҳаллий асосий воситага нисбатан икки баробар кам миқдорда белгиланган. Ўзбекистонда эса асосий воситаларга амортизация ҳисоблашнинг тўғри ва тезлаштирилган усуллари қўллаш мумкинлиги Солиқ кодексига кўрсатиб ўтилган. Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги низомга мувофиқ эса корхона амортизация ҳисоблашнинг тўрттала усулини ҳам қўллаш имконияти мавжудлиги келтириб ўтилган. Германияда эса НИОКР мақсадларида сотиб олинган техник асбоб-ускуналар фаолиятининг биринчи йилида 40 фоизи миқдорида эскириш ҳисоблаш рухсат берилган бўлиб, улар фаолияти субсидия бериш, хизматлар бўйича дотациялар бериш, имтиёзли кредит ва молиявий ёрдам кўрсатиш билан рағбатлантирилади.

Шунингдек, айрим давлатларда хўжалик юритувчи субъектлар фойдасини солиққа тортиш мақсадида улар томонидан амалга оширилган харажатлар миқдорига белгиланган нормативларни аниқлаш турличадир. Мисол учун, Аргентинада соф фойданинг 5 фоизи миқдоригача бўлган сумма ҳомийлик қилишга ишлатилса, соф фойданинг 25 фоизигача бўлган маблағ директорларга гонорар сифатида берилса, харажатларни солиққа тортиладиган базадан чегиришга рухсат берилган. Болгария, Чехия, Швецияда сафар харажатларига, Боливия, Брунейда резерв фондларни ташкил этиш харажатларига, Ҳиндистон, Покистон, Таиланд, Янги Зеландия, Швеция, Туркия каби давлатларда шубҳали қарзлар бўйича резервларни ташкил этиш харажатларига нисбатан нормативлар белгиланган.

Германияда корпорациялар ялпи тушумининг 0,2 фоизи ёки солиққа тортиладиган даромаднинг 5 фоизи миқдорида илмий, диний соҳаларга ҳомийлик қилишга ёки рекламага харажат қилиши мумкин. Руминияда соф фойданинг 1 фоизи миқдорида бошқарув харажатларини, фаолият туридан келиб чиқиб, соф даромаднинг 5,8,10 фоизигача миқдорда ҳомийлик бадаллари кўринишидаги харажатларни амалга ошириш ҳамда бу харажатларни корпоратив фойда солиғи базасидан чегириш имконияти берилган.

Экспорт билан шуғулланувчи хўжалик юритувчи субъектлар учун ҳам қатор мамлакатларда солиқ имтиёзлари жорий этилган. Жумладан, Австрия, Индонезия, Кения, Малайзия, Сингапур, Руминия, АҚШ, Чили, Греция, Кипр, Колумбияда экспортбоп маҳсулотларни ишлаб чиқарувчилар солиқлардан муайян муддатларга қисман ёки тўлиқ озод қилинган. Ўзбекистонда эса экспортга етказиб бериш ҳажми ва турларини кўпайтириш, рақобатбардош, экспортга йўналтирилган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарни рағбатлантириш, уларга маҳсулотларини янги жаҳон ва минтақавий бозорларга олиб чиқишда кўмаклашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 26 мартдаги “Экспорт қилувчи корхоналарни рағбатлантиришни кучайтириш ва рақобатбардош маҳсулотларни экспортга етказиб беришни кенгайтириш борасида қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори қабул қилинган. Қарорга асосан, маҳаллий товар (иш, хизмат) ишлаб чиқарувчи корхоналарга халқаро молия институтлари, донор мамлакатлар, хорижий давлатлар ҳукуматлари, бошқа норезидентлар маблағлари ҳисобидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалга ошириладиган лойиҳалар бўйича халқаро тендерларда хорижий қатнашчилар билан тенг шароитларда, жумладан, ишлаб чиқарилган товар (иш, хизмат)ларни етказиб беришга чет эл валютасида шартномалар тузган ҳолда иштирок этиш ҳуқуқи берилган. Бундан ташқари, ўзи ишлаб чиқарган товар (иш, хизмат)лар экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги улуши экспортчи корхоналар учун [2] сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача бўлса, белгиланган ставка 30 фоиз; агар сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан юқори бўлса, белгиланган юридик шахслар фойда солиғи ставкаси 50 фоизгача пасайтирилиши кўзда тутилган.

Меҳмонхона бизнеси ёки савдо компанияла-

ри Австрия, Мальта, Сингапур каби давлатларда имтиёзли фаолият ҳисобланиб, қатор солиқлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар жорий этилган.

Халқаро компаниялар Барбуда ва Антигуада ялпи даромаддан 3 фоиз миқдордаги солиқни тўлашлари белгиланган.

Сугурта компанияларига Сингапур, Гонконгда имтиёзли солиққа тортиш тизими амал қилади. Польшада инвестицион харажатларнинг 50 фоизини фойда солиғи базасидан чегиришга рухсат берилган бўлса, бу кўрсаткич кичик корхоналарда 65 фоизга тенг. Сингапурда кичик тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай инвестицион муҳит яратилган бўлиб, чет эл инвестициясини жалб этган корхоналар учун “махсус имтиёзли солиқ сиёсати” амалга оширилади.

Солиқ таътиллари Ҳиндистон, Вьетнам, Тайванда 5 йил, Парагвайда фойда солиғининг 95 фоизи миқдорида 5 йил муддатга берилган.

Солиқ кредитини Люксембург, Буюк Британия, Венесуэлада 12 фоиз миқдорида 5 йил муддатга олиш мумкин.

Кичик корхоналар фаолиятини солиққа тортиш жараёни ҳам ривожланган давлатларда ўзига хос йўналишларга эга бўлиб, мисол учун, АҚШда федерал даражада 75 000 АҚШ доллари миқдорида солиққа тортиладиган даромадга эга бўлган корхоналар 34 фоизли ставкада корпорацион солиққа тортилса, кичик корхоналарга нисбатан эса 50 000 АҚШ доллари миқдорида даромадга эга бўлганлар 15 фоизли, 75 000 долларигача даромадга эга бўлганларга эса 25 фоизли солиқ ставкаси белгиланган. Шунингдек, кичик корхоналарда сотув ҳажми 200 000 АҚШ долларига тенг бўлган корхоналар учун 25 000 АҚШ долларига тенг бўлган қўшимча чегирмалар ўрнатилган. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, саноати ривожланган давлатларда кичик корхоналарга нисбатан қўлланиладиган корпорация солиғининг пасайтирилган ставкаларини қўллаш амалиёти кенг тарқалган бўлса-да, уларнинг ставкалари бир-биридан кескин фарқ қилади. Масалан, АҚШда унинг энг қуйи чегараси 15 фоизни, энг юқори чегараси 34 фоизни, Францияда кичик корхоналар учун 33,3 фоизни, бошқа ўрта ва йирик корхоналар учун 36 фоизни, Канадада 22 ва 20 фоизни, бошқа корхоналарга нисбатан эса 43 ва 30 фоизни ташкил этади [3].

Буюк Британияда корпоратив солиқни ҳисоблаш механизмида имтиёзли солиқ ставкасини қўл-

Ривожланган мамлакатларда кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш тизимлари тавсифи [4]

Давлатлар	Амал қиладиган солиққа тортиш тизимлари	Стандарт классификация гуруҳи
Аргентина	Régimen Simplifica dopara Pequeños Contribuyentes ёки Monotributo (исп. кичик корхоналар учун соддалаштирилган тизим ёки ягона солиқ)	Солиқ патенти
Бразилия	Regime Especial Unificado de Arrecadação de Tributos e Contribuições de vidospelas Microempresas e Empresas de Pequeno Porte – Simples Nacional (соддалаштирилган тизим)	Солиқ патенти / оборотдан солиқ
Хитой	增值税 (хит. ҚҚС) жисмоний шахслар учун	Оборотдан солиқ
ЖАР	Turnover Tax (инг. оборотдан солиқ)	Оборотдан солиқ
Мексика	Régimende Pequeños Contribuyentes (исп. кичик солиқ тўловчилар учун тизим)	Оборотдан солиқ
Хорватия	Pose ban po reznaprimitke od samostalnedje latnostii ostaleprimitke (хор.) ёки Special tax on the receipts from independent personal activities and other receipts (инг. бошқа даромад манбаларидан ва тадбиркорлик фаолиятига солиқ)	Оборотдан солиқ
Польша	Karta podatkowa (поль: солиқ картаси)	Солиқ патенти

лашда солиққа тортиладиган даромад ўзига хос тарзда аниқланади. Бунда солиққа тортиладиган даромад миқдори 300 000 фунт стерлинггача бўлган корхоналар кичик корхоналар гуруҳига киритилиб, 20 фоизли имтиёзли ставкада солиққа тортилади. Корхона фойдаси 1 500 000 фунт стерлинггача бўлган корхоналар эса 30 фоизли ставкада солиққа тортилади.

Чунки ставкани камайтирилиши натижасида корхона ўз ихтиёрида қоладиган фойданинг кўпайиши эвазига фаолиятини ривожлантириш имконияти вужудга келади.

Ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи кичик корхоналарга нисбатан имтиёзли солиқ ставкалари нисбатан юқори суръатларда қўлланилиб келинмоқда. Жумладан, ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи корхоналарга нисбатан анча пасайтирилган

ставкалар қўлланилади. Ривожланган мамлакатларнинг солиққа тортиш тизимида самарали ишлаётган имтиёз турларидан бири солиқ кредитларининг берилишидир. Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантиришнинг жаҳон амалиётини тадқиқ этиш давомида қуйидаги хулосаларга келинди:

– солиқ имтиёзлари, асосан, бугунги кунда жадал суръатлар билан ривожланаётган ҳамда мамлакатлар иқтисодиётининг етакчи тармоқларида фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан қўлланилиши белгиланган;

– бугунги кунда ривожланган мамлакатлар амалиёти хўжалик юритувчи субъектларнинг инновацион фаолиятни кенгайтиришга сарфланган харажатларга нисбатан солиқлар бўйича имтиёз ва преференцияларни жорий этиш мақсадга мувофиқлигини кўрсатмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 4-БХМС “Товар-моддий захиралар”.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябрдаги ПФ-1871-сон фармони билан тасдиқланган хом-ашё товарлари мустасно.
3. <http://www.interunion.ru>
4. http://nalog.ru/nal_statistik/stat_otch/3777820/
5. “World development indicators./The World bank.Washington, 2011. P.286-292.
6. Вылкова Е.С., Романовский М.В. Налоговое планирование.-СПБ.: «Питер», 2004.-634 с.

УЎТ:339.138:658

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналар рақобатбардошлигини оширишнинг маркетинг стратегиялари

Азизбек СОБИРОВ,
ТДИУ таълим тарбия маслаҳатчиси.

Ўзбекистон Республикасини жаҳон озиқ-овқат бозорларида мустаҳкам ўрин эгаллаши кўп жиҳатдан бозорга чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобатбардошлиги билан боғлиқ. Ҳозирги шароитда мамлакатимиз озиқ-овқат маҳсулотларининг рақобатбардошлик кўрсаткичлари уларнинг ташқи бозорлардаги харидорлиги ҳамда яшовчанлигини таъминлашнинг энг асосий шартларидан бири бўлиб қолмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони билан қабул қилинган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, ташиш ва сотиш, агрокимё, молиявий ва бошқа замонавий бозор хизматлари кўрсатиш инфратузилмасини янада кенгайтириш” [1] каби муҳим вазифалар белгилаб берилган.

Аннотация

Мақолада Ўзбекистоннинг озиқ-овқат саноатини ривожлантириш ва халқаро бозорларидаги иштироки таҳлил этилган. Ўзбекистоннинг озиқ-овқат маҳсулотлари экспортини ривожлантиришга қаратилган стратегик таҳлил амалга оширилиб, маркетинг стратегияларини ишлаб чиқишга қаратилган асосий йўналишлар белгилаб берилган.

В статье анализируется вклад Узбекистана в развитие и международные рынки продуктов питания. Был проведен стратегический анализ экспорта продуктов питания в Узбекистане и определены ключевые тенденции для разработки маркетинговых стратегий.

The article analyzes the contribution of Uzbekistan to the development and international markets of food products. A strategic analysis of Uzbekistan's food products exports has been made and key trends have been identified to develop marketing strategies.

Юқоридаги белгилаб берилган вазифаларни самарали бажарилишини таъминлаш учун энг аввало жаҳон бозорларида самарали маркетинг тадқиқотларини ўтказиш, бозор конъюнктурасини доимий ўрганиш,

экспорт имкониятларини кенгайтиришга қаратилган маркетинг стратегияларини белгилаш каби вазифаларни амалга ошириш лозим.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда озиқ-овқат

Калит сўзлар: маркетинг, бозор, маркетинг стратегияси, BCG матрицаси, озиқ-овқат, экспорт, халқаро стандартлар, рақобат, рақобатбардошлик, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари.

хавфсизлигини таъминлаш борасида чуқур ислохотлар ва кенг кўламли таркибий ўзгаришлар амалга оширилди. Натижада республикада озиқ-овқат маҳсулотлари бозори ва айниқса, қайта ишлаш тармоқлари кенг ривожланди.

Озиқ-овқат маҳсулотлари экспортини ривожлантиришда қишлоқ хўжалигининг ривожланиши муҳим соҳа ҳисобланади. Бу тармоқ мамлакат аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, қайта ишлаш саноати тармоқларининг эса хомашёга бўлган талабини қондиради. Мева-сабзавотчилик Ўзбекистон учун жаҳон аграр ва озиқ-овқат бозорларига интеграциялашувни ва валюта тушумини таъминлаб берувчи тармоқлардан бири ҳисобланади.

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўламининг ортиши қайта ишлаш тармоқларининг изчил ривожланишига хизмат қилмоқда. Бугунги кунда тармоқда қарийб 10 мингта корхона фаолият кўрсатиб, улар томонидан 3 минг турдан зиёд озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарилмоқда[2]. Мустақиллик йилларида гўшт истеъмоли аҳоли жон бошига 1,3 маротаба, сут ва сут маҳсулотлари 1,6 баробарга, қайта ишланган мева-сабзавот маҳсулоти истеъмоли эса деярли 4 баробарга ошган[3]. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда озиқ-овқат маҳсулотларининг улуши 2010 йилда 18 физни ташкил этган бўлса, 2017 йилда бу кўрсаткич 19,6 фоизни ташкил этди. Озиқ-овқат саноати корхоналари томонидан 3 мингдан кўпроқ номдаги турли озиқ-овқат маҳсулоти ишлаб чиқарилмоқда ва озиқ-овқат маҳсулотлари ассортименти ҳар йили 80 дан ортиқ янги ном билан бойиб бормоқда. Жаҳон бозорларида Ўзбекистон қуритилган ўрик экспорти бўйича 2-ўринни, хом ўрик бўйича 4-ўринни, олхўри бўйича 7-ўринни, карам экспорти бўйича 8-ўринни, майиз экспорти бўйича 9-ўринни, узум ва шафтоли экспорти бўйича 10-ўринни эгаллаб турибди.

Республика озиқ-овқат саноатини бошқариш самарали тизимини шакллантириш, тармоқ корхоналарини модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш учун инвестицияларни кенг жалб этиш, мева-сабзавот ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ҳажмларини ошириш, ички ҳамда ташқи бозорларда рақобатдош бўлган сифатли маҳаллий озиқ-овқат маҳсулотлари турларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 18 февралдаги “Республика озиқ-овқат саноатини бошқаришни ташкил этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан “Ўзбекиқовқатхолдин” холдинги компанияси ташкил этилган.

Компаниянинг асосий вазифаси сифатида мева-

сабзавот ҳамда бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари ички ва ташқи бозорларини ўрганиш бўйича чуқур маркетинг тадқиқотлари ўтказиш ва бунинг асосида тармоқни ўрта ва узоқ муддатли истикболда ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш белгилаб берилган. Ушбу ҳолатлар бугунги кунда жаҳон озиқ-овқат бозорларига ўз маҳсулотларини экспорт қилувчи товар ишлаб чиқарувчиларимиз олдида турган энг муҳим вазифалардан бири – самарали маркетинг стратегияларини ишлаб чиқиш масаласини қўйди.

Стратегия – бу янгиланиш жараёнларининг ҳақиқий ҳаракатлар дастуридир[4]. Маркетинг стратегияси эса – бозор талаби ва рақобатчиларнинг хатти-ҳаракатларини ўрганиш асосида муайян даврда корхонанинг олдига қўйган мақсадига эришувчи асосий вазифани ҳал этиш имконини беради. Бозор муҳити ўзгаришларига жавоб берувчи маркетинг стратегияси корхонани муваффақиятга олиб келади.

Хорижий илмий адабиётларда корхона рақобатбардошлигини ошириш бўйича маркетинг стратегияси назариялари ва уни шакллантириш жараёнлари бўйича кўплаб ёндашувлар мавжудлиги, маркетинг стратегияларининг турли-туманлиги ва амалиётда фойдаланиш имкониятлари кенглиги, уларни етарлича ва тўлиқ таснифлаш имконини беради.

Америка маркетинг ассоциацияси таърифига кўра маркетинг стратегияси – бренд ёки маҳсулот линияси бўйича корхона мақсадларига эришиш йўналишини кўрсатиб берувчи билвосита ёки бевосита баёнот. Стратегия бозор сегментацияси, мақсадли бозорни аниқлаш, жойлаштириш аниқлаш, маркетинг воситалари ва харажатлар каби ўзгарувчиларга оид қарор ва йўналишларни белгилаб беради. Маркетинг стратегияси одатда бизнес стратегиясининг муҳим қисми бўлиб, барча функцияларни бошқаради[5].

Маркетинг стратегияси истеъмолчилар гуруҳининг эҳтиёжи ва талабини доимо тизимли таҳлил қилиш, самарали товар ва хизматлар тамойилини шакллантириш, уларни ишлаб чиқиш ҳамда мақсадли истеъмолчиларга бошқа рақобатчиларга нисбатан эҳтиёжни самарали қондириш орқали рақобатда устунликка эришишга йўналтирилган ҳаракатлар мажмуи ҳисобланади[6]. Шунингдек, у ўзгарувчан маркетинг муҳитида корхонанинг товар, нарх, коммуникация, тақсимот, сотиш ҳамда уни рағбатлантиришнинг асосий усуллари мажмуи ҳисобланади.

Маркетинг стратегиясини шакллантириш, аввало, корхона фаолият юритаётган ва юритмоқчи бўлган бозорлардаги рақобат ҳолати, кучи ва муҳитини аниқлашни тақозо этади.

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхо-

наларнинг маркетинг стратегияларини ишлаб чиқишда инobatта олинishi лозим бўлган ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилар:

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг мавсумийлик хусусиятлари, уларни қайта ишловчи саноат корхоналарида ишлаб чиқариш қувватларидан самарали фойдаланиш имкониятларини чекланишини юзага чиқаради, бу эса корхоналарда меҳнатни самарали ташкил этишда ва ишчилар қўнимсизлиги каби муаммоларни келтириб чиқаради;

- озиқ-овқат саноати корхоналарининг ишлаб чиқариш жараёнида хом-ашё ва бошқа материал ресурсларига харажатлар юқори бўлиши билан характерланади, меъёрий стандарт ва сифатга мувофиқ маҳсулот ишлаб чиқариш учун бирламчи хом-ашёнинг ҳам унга мувофиқлиги талаб этилади;

- озиқ-овқат маҳсулотларининг сақлаш муддатлари қисқалиги, уларни захираларини бозор имкониятлари даражасида бўлиши ёки мутаносибликни таъминланишини тақозо этади;

- озиқ-овқат маҳсулотлари асосан охириги истеъмолчилар эҳтиёжларини қондириш учун ишлаб чиқарилиб, бу ҳолат аҳоли саломатлиги ва уларнинг эҳтиёжларига етарли даража мувофиқлигини таъминланишини назарда тутати;

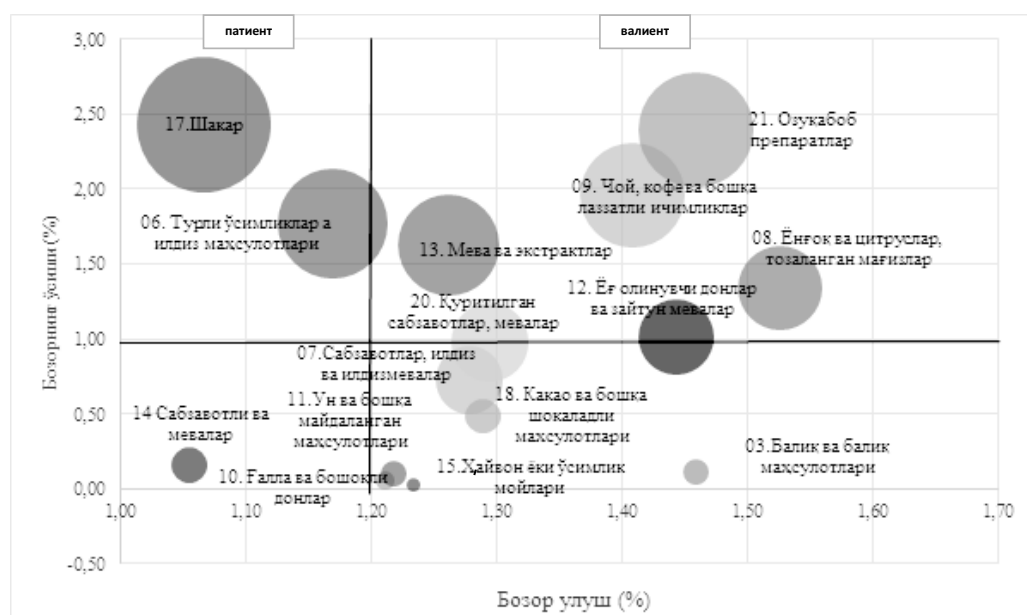
- озиқ-овқат маҳсулотларига истеъмолчиларнинг талаби доимийлиги билан бирга ўринбосар товарларга алмаштириш имкониятлари юқорилиги билан характерланади ва бу ҳолат ишлаб чиқарувчиларни доимий рақобатда устунликни таъминлаш имкониятлари чекланишини юзага чиқаради;

– озиқ-овқат маҳсулотлари сифати нафақат истеъмолчилар талаблари балки давлат сиёсати даражасида назорат қилинади, бу ҳолат ишлаб чиқаришда самарали сифат менежментини ташкил этиш, ходимларни доимий малакасини оширишни, сифат назорати бўйича янги тизимларни жорий этишни тақозо этади.

Юқорида келтириб ўтилган омиллар республика-мизда фаолият юритаётган озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарни нафақат ички, балки ташқи бозорларда ҳам ўзининг рақобатда устунлигини чекланишини юзага чиқаради.

Халқаро бизнесни ривожлантириш бўйича савдо статистикаси расмий Веб-партали (www.trademap.org) маълумотлари бўйича Ўзбекистоннинг жаҳон озиқ-овқат маҳсулотлари бозоридаги ўрнини аниқлаш ва маълумотлардан фойдаланиш асосида истиқболли стратегик имкониятларини белгилаш мумкин. Халқаро бизнесни ривожлантириш бўйича савдо статистикаси ташқи иқтисодий фаолият товар номенклатураси (ТИФ ТН) бўйича маҳсулотлар экспорти ва импорти статистикаси юритилади. Ушбу маълумотлардан фойдаланиш асосида Ўзбекистоннинг озиқ-овқат маҳсулотлари бозорида тегишли товар номенклатураси бўйича экспорт ва импорт ҳажмини ўзгариш тенденциялари ва жаҳон бозоридаги тенденциялар билан таққослаш имкониятлари мавжуд.

Маркетингда кенг тарқалган стратегик таҳлил усу-



1-чизма. Ўзбекистоннинг 2010-2017 йилларда озиқ-овқат маҳсулотларининг айрим турлари экспорти бўйича BCG матрицаси

Манба: муаллиф ишланмаси.

ли BCG матрицаси ҳисобланади. “Бозор улуши ўсиши” қондаси Массачусетс штатидаги Бостон консалтинг гуруҳи (BCG) томонидан ишлаб чиқилган. У корхонага асосий рақобатчилар ва сотув ўсишининг суръатларига нисбатан бозордаги улушига қараб ҳар бир товарини таснифлаш имконини беради. Қоидада ўхшаш бошланғич стратегик ҳолатни эгаллаган товарлар бир хил ҳажмда бирлашади. Улар учун ҳаракатнинг базис намуналарини ёки мақсадли ва стратегик режалаштириш, шунингдек, корхонанинг ресурсларини тақсимлаш учун фойдаланиладиган стратегияни белгилаш мумкин [7].

Ўзбекистоннинг озиқ-овқат маҳсулотлари экспорт маркетинг стратегиясини ишлаб чиқишда BCG стратегик таҳлил усулидан фойдаланиш мақсадли мувофиқ. Бунда Ўзбекистоннинг озиқ-овқат маҳсулотлари ассортименти бўйича жаҳон экспортидаги улуши ва ушбу ассортимент бўйича бозорнинг 2010-2017 йиллардаги ривожланишига кўра BCG матрицасини 1-чизмада шакллантирамиз.

BCG матрицасига мос келувчи озиқ-овқат маҳсулотларининг ассортименти билан жаҳон бозорида фаолият юритаётган Ўзбекистоннинг рақобат харитасига кўра жаҳон бозорида ҳаракатланиши учун тегишли стратегияларни танлаш имкониятлари BCG матрицаси белгилаб бериш имконияти мавжуд.

Матрицанинг биринчи ҳудуддаги озиқ-овқат маҳсулотлари ассортименти бўйича Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги улуши ривожланаётган ва кичик улушга эга ҳисобланади. Ушбу ассортимент билан жаҳон бозорга кириб бораётган инноватор корхоналарнинг ишлаб чиқариш ва сотишдан даромадлари асосий манба ҳисобланади. Шунга кўра, корхоналаримизнинг техник-иқтисодий имкониятларини кенгайтириш, маҳсулотларни халқаро стандартлаштириш, мо-

дернизация дастурларини шакллантириш, маҳсулотни диверсификациялаш, истеъмолчиларга таъсир кўратиш ва рағбатлантириш каби тадбирларни амалга ошириш, самарали реклама воситаларини танлаш, бренд жозибadorлигини ошириш, маҳсулотларни етказиб бериш тизимини самарали жорий этиш асосий вазифалар саналади.

Матрицанинг чап юқори қисмида жойлашган ассортимент бўйича Ўзбекистон жаҳон бозорида патиент (чидамли) мамлакат ҳисобланиб, маҳсулотларига талаб барқарорлиги маълум. Истиқболда корхоналаримиз ушбу ассортимент билан фаолият юритиши учун маркетинг харажатларини ошириш, рекламани фаол йўлга қўйиш, бренд жозибadorлигини ошириш, халқаро бозорларни ўзлаштириш талаб этилади.

Ниҳоят ўнг юқори бўлимидаги ассортимент билан Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги фаолияти виалент (бозорда етакчилар)дир. Ушбу ассортимент билан жаҳон бозорларида мамлакатнинг эркин ҳаракати таъминланган. Асосий мақсад ушбу ассортимент бўйича жаҳондаги улушни ошириб бориш бўйича инновацион маркетинг стратегияларини шакллантириш талаб этилади.

Матрицанинг ўнг қуйи қисмидаги ассортимент бўйича Ўзбекистон жаҳон бозорида каммутант (муносабатга киришувчан) мамлакатдир. Ушбу ҳудуддаги ассортимент билан жаҳон бозорида самарали фаолият юритиш учун маркетинг харажатларини ошириш, сотишнинг янги каналларини фаол қидириш, товарлар тавсифномаларини яхшилаш талаб этилади. Каммутантларнинг энг муҳим вазифалар куйидагилар ҳисобланади: ассортимент билан бозор улушини сақлаб туриш, дифференциация стратегияларини самарали қўллаш, маҳсулотлар сифати ва экологик ҳолатига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.
2. “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” дастури. Lex.uz <http://uzagroexport.uz/uz/2016/08/18/>.
3. Ҳ.Ҳақимов, Ш.Ҳамдамов. Ўзбекистонда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш омиллари. // Бизнес-Эксперт. №4(100)-2016. <http://www.biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/39762>.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи <http://uza.uz/uz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>.
5. Dictionary of Marketing Terms // American Marketing Association [Electronic Resource]: Comprehensive resource covering day-to-day marketing terminology. Electronic data – Chicago: American Marketing Association, 2005. Mode of access: <http://www.marketingpower.com/live/mg-dictionary.php>.
6. З.Ҳақимов. Енгил саноат корхоналари рақобатбардошлигини маркетинг стратегиялари асосида ошириш. ТДИУ. PhD илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2018 й. 20 б.
7. А.Солиев. Маркетинг. Бозоршунослик. –Т.,: Дарслик. “Иқтисод-Молия”. 341-б.

УЎТ: 826.10

Маркетинг инновацияларини шакллантиришнинг методологик жиҳатлари

Диёра УСМОНОВА,
ТДИУ тадқиқотчиси.

Жаҳон иқтисодиёти ривожининг ҳозирги босқичида саноат корхоналари миллий ва халқаро рақобатбардошлиги уларнинг инновацион ривожланиш даражасига боғлиқ. Ўзбекистонда иқтисодиётини инновацион ривожлантириш мақсадларида амалга оширилаётган стратегиялар натижалари бозор субъектлари фаолиятини сезиларли даражада ўзгартиришни, уларни бозор талабларига мослаштириш вазифасини белгилаб бермоқда. Мамлакатимизда ҳам иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим омили бўлган инновацияларга устувор йўналиш сифатида эътибор қаралмоқда. Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “принципиал жиҳатдан янги маҳсулот ва технология турларини ўзлаштириш, шу асосда ички ва ташқи бозорларда миллий товарларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш” [1] муҳим йўналишлардан бири сифатида кўрсатилган.

Жаҳон амалиётида маркетинг инновацияларини ишлаб чиқиш ва унинг шаклланиш жараёнларини ўрганиш борасида бир қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Уларнинг асосийлари инновациялар турларининг ўзаро боғлиқлигини илмий асослашга қаратилган. Аксарият корхоналарнинг инновацион фаолияти маҳсулот ишлаб чиқариш

жараёнларини ташкил этишга қаратилади ва ишлаб чиқаришдаги инновациялар орқали корхонанинг харажатлари қисқартириб, рақобатбардошлиги таъминланади. Умуман олганда, корхоналарда амалга ошириладиган ҳар қандай инновацияларнинг синергия самараси кузатилади [2].

Инновациялар, биринчи навбатда, ишлаб чиқа-

Аннотация

Мақолада технологик, маркетинг, ташкилий инновацияларнинг ўзаро боғлиқ ривожланиши илмий-услубий жиҳатлари ўрганилган. Маркетинг инновациялари шаклланишининг технологик ва ташкилий инновацияларга боғлиқлиги асосланган. Ўзбекистонда маркетинг инновацияларидан корхоналар амалиётида самарали фойдаланиш йўллари кўрсатиб берилган.

В этой статье рассматриваются научные и методологические аспекты взаимосвязанного развития технологических, маркетинговых и организационных инноваций. Они основаны на связях между маркетинговыми инновациями и технологическими инновациями. Способы эффективного использования маркетинговых инноваций на предприятиях в Узбекистане.

This article analyzes the scientific and methodological aspects of the interconnected development of technological, marketing and organizational innovation. It is based on the linkages between marketing innovation and technological innovation. It also deals with the ways in which marketing innovation can be effectively utilized in enterprise operations in Uzbekistan.

Калит сўзлар: маркетинг, инновацион маркетинг, инновацион маркетинг технологиялари, рақобатбардошлик, инфратузилма.

риш жараёни билан боғлиқ бўлиб, кейинги навбатда инновацион маҳсулотларга қаратилади. Кўплаб тадқиқотларда бу икки инновация билан бирга ташкилий ва бошқариш билан боғлиқ инновациялар ҳам ажратиб кўрсатилади¹. Мамлакатимизда амалга оширилаётган тадқиқотларда айнан ташкилий ва жараёнлар бўйича инновациялар кўп ҳолларда муҳим тадқиқот сифатида қаралмайди ва уларнинг корхона самарадорлигига таъсири етарлича инобатга олинмайди.

Маркетинг инновациялари бўйича илк илмий янгилик 1960 йилда Теодор Левитт (Theodore Levitt) томонидан киритилиб, унинг корхона фаолияти самарадорлигига таъсир кўрсатиши асослаб берилган. Маркетинг инновацияларидан қатъи назар, ҳозирда кўплаб корхоналар маҳсулот ва жараёнлар бўйича инновацияларга алоҳида эътибор қаратмоқда.

Корхона бошқарувида ишлаб чиқариш жараёнига инновацияларни жорий этиш, шунингдек, янги ва янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришдан ташқари маркетингда инновацион технологияларни жорий этиш орқали кўриладиган самарадорликни ҳам алоҳида ҳисобга олиш ва уларни яратишга ажойиб тарзда ҳаракат қилинмоқда^[3]. Левиттнинг фикрича, маркетинг инновацияларига корхоналар томонидан эътибордан четда қоладиган ва ўз-ўзидан пайдо бўладиган ёки қандайдир тасодиф туфайли юзага келадиган жараён сифатида қаралади.

Ҳозирги кўплаб тадқиқотларда эса маҳсулот инновацияларидан ташқарига чиқиш, яъни фақат унга боғланиб қолиш орқали иқтисодий самарадорликка эришиб бўлмаслиқ ҳолатлари борлиги таъкидланмоқда^[4].

Умуман олганда, маркетинг инновациялари кенг доирада тадқиқ этилиши лозим бўлган тизимли ёндашувларни ишлаб чиқиш муҳим ҳисобланади. Ушбу концептуал ёндашувларда инновацион маркетингни кенг қамровда таҳлил қилиш ва уни маркетингнинг алоҳида соҳаси сифатида ўрганиш муҳим аҳамиятга эга эканини кўриш мумкин.

Маркетинг инновацияларини шакллантиришнинг методологик жиҳатларини ўрганишда қуйидаги саволларга жавоб топиш лозим:

- маркетинг инновациялари ўзи нима ва улар саноатнинг ҳаётийлик цикли давомида қандай ўзгаришларга учрайди;
- корхонанинг рақобатбардошлиги ва бозорда етакчилигини оширишга маркетинг инновацияла-

рининг қандай таъсири мавжуд;

– маркетинг инновациялари жорий этилиши натижасининг қандай синергия самараси кузатилади.

Ушбу масалалар эса маркетинг инновацияларини англаш, унинг ривожланишининг динамиклик хусусиятларини, саноатнинг ўсишига нисбатан частоталарини белгилаш, маҳсулот ёки ишлаб чиқариш жараёни инновацияларини маркетинг инновациялари билан таққослаб, уларнинг ўзаро боғлиқ ривожланиши ва ўзгаришини аниқлашни талаб этади.

Кейинги жараёнда эса маркетинг инновацияларининг корхона ривожланишига таъсири ўрганилади ҳамда маҳсулот бўйича технологик ва ташкилий инновацияларни маркетинг инновацияларига таъсири баҳоланади. Маҳсулот бўйича инновациялар билан узвий равишда доимо маркетинг инновацияларини жорий этиш долзарб масала ҳисобланади, чунки янги маҳсулотлар билан бозорга киришда эски усуллар етарлича самара бермайди. Янги маҳсулот билан бозорга киришда эски маркетинг усулларини қўллаш эса янги товарнинг сотув ҳажмини етарли даражада таъминлаш имконини бермайди.

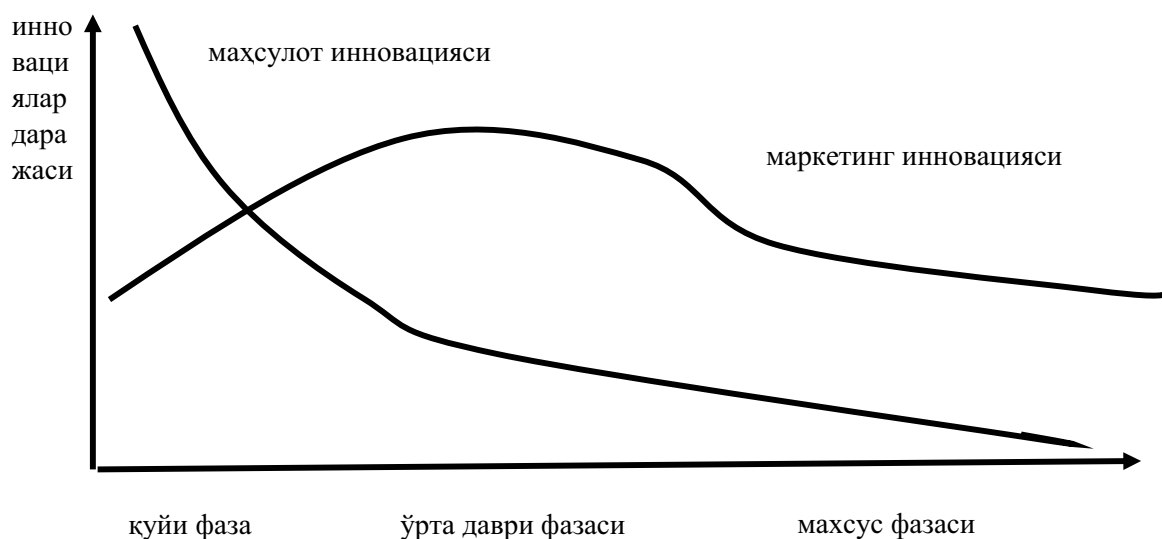
Маркетинг инновацияларини қўллаш қўшилган қийматни ошириш, харажатларни камайтириш, янги маҳсулот ва хизматларнинг истеъмол қиймати-ни оширишга имкониятлар яратади^[5].

Умуман олганда, маркетинг инновацияларига корхонанинг маркетинг фаолиятини ташкил қилиш, мулоқот қилиш, қиймат яратиш, миқдорлар билан муносабатларни бошқариш жараёни сифатида ёндашиш мақсадга мувофиқ.

Юқорида келтириб ўтилганидек, маркетинг инновацияларида динамиклик қонуниятини амал қиладди. Ушбу динамика уч босқичли бўлиб (қуйи, ўсиш даври ва маҳсус), бу босқичларда инновациялар маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнига нисбатан радикал ва қарама-қарши ҳолатлар бўйича ўзгариши мумкин (1-чизма).

1-чизмага кўра, корхоналарнинг инновацион фаолиятида, аввало, товар инновацияларининг устуңлиги кузатилади. Бироқ инновацион ривожланишнинг кейинги босқичларида маркетинг инновациялари бўйича иқтисодий ривожланиш ёки маркетинг инновацияларининг жадаллик билан ўсишини кўриш мумкин. Аксарият ҳолатларда корхоналарнинг асосий эътибори маҳсулот инновацияларига қаратилади ва маркетинг инновацияларига жиддий эътибор қаратиш камаёди. Бироқ бозорда-

¹ Ўзбекистон Республикаси Статистик классификацияси.



1-чизма. Маркетинг инновациясининг динамиклиги.

ги рақобатнинг кучайиши натижалари маркетинг инновациялари кўпайишига ва корхоналарни ушбу инновацияларни амалга оширишга янада мажбурлайди.

Ўзбекистон саноат тармоғида 2008-2016 йилларда жами 4762 та инновация амалга оширилган бўлиб, уларнинг 4620 таси, яъни 97 фоизи технологик, 1,7 фоизи маркетинг ва 1,3 фоизи ташкилий инновациялардир (1-жадвал).

Мамлакатимиз саноат корхоналари томонидан 2008-2016 йиллар давомида жами 81 та маркетинг инновацияси амалга оширилган бўлиб, уларнинг асосий қисми 2012-2015 йиллар оралиғида тўғри келади. Кейинги йилларда ташкилий инновацияларни жорий этиш салмоғи ҳам ошиб бормоқда. Республикада барча соҳаларда 2016 йилда жами 1816 та инновация амалга оширилган бўлиб, уларнинг 51 та маркетинг ва 39 таси ташкилий инно-

1-жадвал.

Ўзбекистон Республикасида 2008-2016 йиллар давомида жорий қилинган технологик, маркетинг, ташкилий инновациялар сони²

Йиллар	Жами инновациялар	Шу жумладан,		
		Технологик инновациялар, жами	Маркетинг	Ташкилий инновациялар, жами
2016 йил	981	976	0	5
2015 йил	889	866	16	7
2014 йил	882	837	35	10
2013 йил	693	665	19	9
2012 йил	288	264	10	14
2011 йил	307	300	1	6
2010 йил	248	243	0	5
2009 йил	231	226	0	5
2008 йил	243	243	0	0
Жами	4762	4620	81	61

² Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумоти асосида тайёрланди.

вация ҳисобланади. Маркетинг инновацияларини қўллаш бўйича энг етакчи тармоқ алоқа ва ахборотлаштириш соҳаси бўлиб, унинг жами маркетинг инновацияларидаги улуши 45 фоизни, яъни 23 тани ташкил қилган.

Таҳлил натижаларидан кўринадики, Ўзбекистон иқтисодиёти, айниқса, саноат соҳасида самарали маркетинг инновацияларининг жорий этилиши кун тартибидаги асосий масалалардан бирига айланиши, қуйидагиларга алоҳида аҳамият қаратилиши мақсадга мувофиқ:

- B2B бозор учун хизмат қилувчи маркетинг-консалтинг фирмалари сонини ошириш, улар билан саноат корхоналарининг самарали интеграциясини жорий этиш;

- саноат корхоналарида таълим муассасалари билан ҳамкорликда инновацион марказлар, инновацион инкубаторлар ташкил этиш ва мавжудларида маркетинг инновациялари билан шуғулланувчи алоҳида бўлимлар ташкил этиш;

- хорижий компаниялар томонидан ишлаб чиқилган ва ўзларининг фаолиятида самарали қўлланилаётган инновацион маркетинг технологияларини миллий хусусиятларга мувофиқлаштирган ҳолда қўллаш ва бу борада бенчмаркингдан самарали фойдаланиш;

- маҳсулот инновацияси билан бирга уни бозорга самарали киритишга қаратилган инновацион маркетинг стратегияларини ишлаб чиқиш;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги фармони билан ташкил этилган Инновацион ривожланиш вазирлигининг маркетинг инновацияларини ривожлантиришга қаратилган махсус бўлимларини ташкил этиш;

- ушбу вазифаларни самарали амалга ошириш орқали мамлакатимиз иқтисодиётини янада ривожлантириш, рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш, маҳаллий брендларнинг жаҳон бозорларидаги нуфузини янада оширишга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. 2017 йил 7 февраль. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 й., 6-сон, 70-модда.
2. Kotabe, M. and Murray, J. Y. 1990 ‘Linking product and process innovations and modes of international sourcing in global competition: a case of foreign multinational firms’, Journal of International Business Studies, Vol.21, No. 3, pp. 383.
3. Levitt, T. (1960) ‘Growth and profits through planned marketing innovation’, Journal of Marketing, Vol. April, pp. 1-8.
4. Lin, C. Y.-Y. and Chen, M. Y.-C. (2007) ‘Does innovation lead to performance? An empirical study of SMEs in Taiwan’, Management Research News, Vol.30, No. 2, pp. 115-132.
5. Magrath, A. J. and Higgins, J. M. (1992) ‘Six pathways to marketing innovation, the valueadded analysis: a seventh pathway to marketing innovation’, Planning Review, Vol. 20, pp. 12-19.

УЎТ:336.1:36.1(575.1)

Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишнинг

молиявий манбалари, уларни мустаҳкамлаш масалалари

Дилдора МУРАДОВА,
Нилуфар АЛЛАБЕРГАНОВА,
ТДИУ ассистент ўқитувчилари.

Барчамизга яхши аёнки,
Президентимизнинг
2017 йил

7 февралдаги тегишли
Фармони билан 2017 –
2021 йилларда Ўзбекистон
Республикасини
ривожлантиришнинг бешта
устувор йўналиши бўйича
Харакатлар стратегияси
[1] тасдиқланди. Унга
биноан амалга оширилиши
кўзда тутилган вазифалар
ижросини таъминлаш эса
бугунги куннинг ҳаётий ва
ижтимоий заруратидир.

Аннотация

Мақолада аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишда ижтимоий ҳимоянинг аҳамияти, унинг давлат бюджети харажатларида тутган ўрни ва молиялаштириш манбаларини такомиллаштириш масалалари ёритилган.

Данная статья посвящена значению социальной защиты в повышении уровня жизни населения, месту социальной защиты в расходах государственного бюджета, проблемам совершенствования источников финансирования расходов социальной защиты.

This article deals with the importance of social protection in raising the standard of living of the population, the role of social protection in the expenditures of the state budget, and the problems of improving the sources of financing social protection.

Дарҳақиқат, Фармонда таъкидланганидек, Мустақиллик йиллари юртимизда ҳуқуқий демократик давлат, кучли фуқаролик жамияти қуришга, эркин бозор муносабатлари ва хусусий мулк устуворлигига асосланган иқтисодий ривожлантиришга, халқнинг осойишта ва фаровон ҳаёт кечириши учун шарт-шароитлар яратишга, Ўзбекистоннинг халқаро майдонда муносиб ўрин эгаллашига қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди. Харакатлар стратегиясининг “Ижтимоий соҳани ривожлантириш” деб номланган тўртинчи устувор йўналишда эса аҳоли бандлигини ошириш, фуқароларни ижтимоий ҳимоялаш ва саломатлигини асраш, йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация соҳалари ҳамда ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва модернизациялаш, истеъмол-

чиларни электр энергияси, газ билан таъминлашни яхшилаш, аҳолининг муҳтож қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий ёрдам сифатини ошириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги мақомини кўтариш, соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш, мактабгача таълим муассасаларини ривожлантириш, умумий ўрта таълим, ўрта махсус ва олий таълим сифати ва савиясини яхшилаш чора-тадбирларини амалга ошириш назарда тутилган. “Самарали меҳнат учун зарур шароитлар, муносиб иш ҳақи, замонавий уй-жойлар, сифатли таълим ва тиббий ёрдам, дам олиш ва ҳордиқ чиқариш учун кенг имкониятлар яратиш – буларнинг барчаси иқтисодий соҳадаги ислохотларимиз моҳияти ва мазмунини белгилаб берадиган муҳим омиллардир. Шу борада нафақат энг кам ойлик иш ҳақини, бал-

Калит сўзлар: ижтимоий ҳимоя, бюджет маблағлари.

ки бюджет ташкилотларида ҳам, хўжалик юритувчи субъектларда ҳам ўртача иш ҳақи миқдорини, пенсия, стипендия ва ижтимоий нафақалар ҳажмини босқичма-босқич кўпайтириш эътиборимиз марказида бўлади”, деган эди Шавкат Мирзиёев Конституциямиз қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузасида [2].

Бугунги кунда республикада аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш соҳасида олиб борилаётган ижтимоий сиёсат қуйидаги мақсадларга йўналтирилган [3];

- ижтимоий нафақаларни айнан кам таъминланган оилаларга қаратиш;
- аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишда манзилликни таъминлаш;
- шу мақсадларда кам таъминланган оилаларга нафақаларни маҳаллалар орқали етказилишини таъминлайдиган механизмларни босқичма-босқич такомиллаштириб бориш;
- аҳолининг ижтимоий муҳофазаси учун давлат молиявий манбалари билан бир қаторда, ҳомийлик, хайрия ташкилотлари ва корхоналар маблағларини жалб этиш.

Давлат ижтимоий кафолатларини таъминлаш деганда, фуқароларнинг Конституция билан кафолатланган турли ижтимоий хизматлардан тўлақонли фойдаланиш ҳуқуқларини рўёбга чиқариш тушунилади. Булар таълим олиш, тиббий хизматлардан, фан ва маданият ютуқларидан фойдаланиш, шунингдек, турар жойга эга бўлишга боғлиқ фуқаролик ҳуқуқларидир. Уларни моддий-молиявий жиҳатдан таъминлаш мамлакатда яратилган миллий даромадни қайта тақсимлаш асосида ижтимоий йўналтирилган жамғармаларни шакллантириш, тегишли қўшимча молиявий манбаларни қидириб

топиш, корхона ва ташкилотларнинг ортиқча пул ресурсларини айти мақсадларга сафарбар этиш механизмларини яратиш, ижтимоий соҳалар ва уларнинг моддий-молиявий таъминотида хорижий ҳамкорлар, халқаро ташкилотлар ва бошқа молия-кредит институтлари эътиборини қаратиш орқали амалга оширилади.

Аҳолини ижтимоий муҳофазалашнинг манзиллигига эришиш, мамлакат аҳолисини давлат ижтимоий кафолатлари билан боғлиқ тадбирларни тўлиқ амалга ошириш молиявий маблағлар таъминотида боғлиқдир. Бундай муҳофазанинг асосий молиявий манбалари сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин: давлат бюджети маблағлари, давлатнинг ижтимоий йўналишдаги мақсадли жамғармалари маблағлари, ижтимоий сугурта маблағлари, корхона ва ташкилотларнинг ўз маблағлари, хайрия ва ҳомийлик ташкилотларининг маблағлари, халқаро ташкилотлар маблағлари, аҳолининг яхши таъминланган ва бой қатламларининг ихтиёрий хайр-эҳсонлари ва бошқа маблағлар [4]. Ушбу манбалар орасида давлат бюджетидан сарфланадиган маблағлар алоҳида ўрин эгаллайди (1-жадвал).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, давлат бюджети маблағларининг салкам 60 фоизи айнан ижтимоий соҳаларни ривожлантириш ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга, хусусан, таълим, тиббиёт, маданият, спорт, ижтимоий таъминот, аҳолини ижтимоий муҳофазалашга боғлиқ тадбирлар ҳамда ташкилотларни молиявий таъминлаш учун сарфланмоқда. Бу ҳозир мамлакатимизда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилишда давлат бюджети нечоғли муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатмоқда.

Бизнинг илмий изланишимиз доирасида шакл-

1-жадвал.

Давлат бюджетининг ижтимоий мақсадларга йўналтирилган харажатлари

Т/р	Кўрсаткичлар	Давлат бюджети жами харажатларига нисбатан фоизда				
		2013 й.	2014 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.
1	Давлат бюджетининг ижтимоий мақсадларда сарфланган харажатлари Шу жумладан:	58,7	59,5	59,1	59,2	57,8
2	Ижтимоий-маданий соҳаларни сақлаш харажатлари	50,2	53,0	53,1	53,8	52,5
3	Аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари	6,1	6,5	6,0	5,4	5,3

Манба: Молия вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

ланган хулоса ва таклифларимиз қуйидагилардан иборат:

– биринчидан, ижтимоий ҳимоянинг молиявий манбаларини мустаҳкамлаш, молиявий ёрдамнинг жамият аъзолари ўртасида одилона тақсимлаш механизмларини такомиллаштириш, ижтимоий ҳимоянинг манзили бўлишига эришиш, пировардида тўлақонли ишлаш ва яшаш шароитларини яратиш асосида ҳамюртларимизнинг турмуш фаровонлигини ошириш мақсадга мувофиқдир;

– иккинчидан, норасмий равишда ишловчи фуқаролар кексайган чоғларида пенсия олиш ҳуқуқини берувчи шартларга жавоб беролмай қоладилар, лекин ижтимоий ёрдам сўраб, барибир Жамғармага мурожаат қиладилар. Бу Жамғарманинг молиявий имкониятларини чеклайди. Шу боис иқтисодиёт-

нинг реал секторида ишловчиларнинг расман бандлигини ошириш лозим;

– учинчидан, аҳолининг демографик кўрсаткичлари ёмонлашуви, яъни қариб бориш жараёни натижасида меҳнатга қобилиятли аҳоли билан пенсия ёшидаги аҳоли ўртасидаги нисбат бузилаётгани боис давлат пенсия таъминотида муқобил пенсия тизимларини шакллантириш зарур;

– тўртинчидан, аёллар бандлигини таъминлашни рағбатлантириш орқали давлат гендер сийсатини амалга ошириш. Бу бир томондан халқаро миқёсдаги Мингйиллик ривожланиш дастурини бажариш учун имконият яратса, бошқа томондан давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармаларга тушумларни кўпайтириб, уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил, 6-сон, 70-модда; 20-сон, 354-модда (ўзгартириш ва қўшимчалар билан).

2. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузаси. 2016 йил 7 декабрь. www.uza.uz.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Кам таъминланган оилаларга ижтимоий нафақалар ва моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 йил, 8-сон, 101-модда.

4. Қ.Х.Абдурахмонов. Инсон тараққиёти. Дарслик. Тошкент, Иқтисодиёт, 2013 йил.

5. М.М.Мирзамахмудов. Мақсадли жамғармалардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш механизмини такомиллаштириш. Монография. Тошкент. “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, 2013 йил, 112-бет.

6. “Pensions at a glance” 2013. OECD and G20 indicators.

Аҳолини иш билан таъминлашнинг долзарб муаммолари

Ғайбулла ҚЎЧҚОРОВ,
Қарши давлат университети ўқитувчиси,
и.ф.н.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида миллий иқтисодиёт ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, инвестициялар таркибини такомиллаштириш йўли билан ҳудудлардаги иқтисодий муаммоларни ечиш каби масалалар қаторида ишсизликни камайтириш, ялпи бандликни таъминлаш ишларини амалга ошириш ҳам кечиктириб бўлмайдиган вазифа сифатида белгиланган.

Аннотация

Мақолада бугунги куннинг долзарб муаммоларидан бири бўлмиш аҳолини иш билан таъминлаш, бу борада кичик бизнеснинг тутган ўрни ҳамда ишсизларни касб-ҳунарга тайёрлашнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти таҳлил этилган.

В статье изучается одна из актуальных проблем сегодняшнего дня – обеспечение занятости, роль малого бизнеса в этом и социально-экономическое значение подготовки безработных к профессии.

The article examines one of the crucial problems currently, the problem of unemployment. It also analyses the role of small business in this regard and the socio-economic importance of preparing the unemployed for the professional work.

Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, бозор иқтисодиётининг самарали шарти кичик бизнес ва тадбиркорликни тараққий эттириш орқали ўз ечимини кутаётган долзарб масалаларни ҳал этишдан иборатдир. Дунё иқтисодиётида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши ортиб бормоқда. Маълумотларга кўра, Хитойда иш билан банд аҳолининг 81,4 фоизи, Японияда 70,8 фоизи, АҚШда 50,6 фоизи кичик бизнес улушига тўғри келмоқда.

Иш билан бандлик муносабатлари иқтисодий, демографик ва ижтимоий жараёнлар билан бево-сита боғлиқдир. Иш билан бандликнинг иқтисодий жиҳати, аввало, инсоннинг ўз меҳнати билан муно-сиб ҳаёт кечиришини таъминлаш, шу билан бирга, ижтимоий ишлаб чиқаришни ривожлантиришни ўзида акс эттиради. Аҳолининг самарадор бандли-ги эса жамиятнинг ҳар бир аъзоси муносиб даро-мадга эга бўлиб, зарурий ҳаёт кечириш имконига,

ижтимоий ишлаб чиқариш усулига хос равишда маълумот ва касб даражасига эга эканлиги билан белгиланади.

Иш билан бандликнинг самарадорлигини дав-лат тараққиётининг мафкураси акс эттирадиган кўрсаткичлар орқали ифодалаш мумкин. Булар, энг аввало, меҳнат ресурсларининг ижтимоий фойдали фаолиятда иштирокига асосланган тақсимлаш про-порцияларидан иборатдир. Улар меҳнат унумдор-лигининг ўсиш даражаси, аҳолининг ишга бўлган эҳтиёжлари қондирилиши ва тўлиқ бандликка эри-шиши каби кўрсаткичларда ифодаланади. Ижти-моий меҳнат унумдорлиги қанчалик юқори бўлса, жамиятда ходимларнинг даромадлари ва моддий шарт-шароитлар шунчалик юқори бўлади.

Иш билан бандлик самарадорлигининг ўзига хос хусусиятларидан яна бири меҳнатга қобили-ятли аҳолининг иш билан таъминланганлик дара-жасидир. Иқтисодий жиҳатдан бу кўрсаткич аҳо-

Калит сўзлар: бандлик, ишсизлик, бандлик муносабатлари, касб-ҳунарга қайта тайёрлаш.

лининг иш ва иш ўринларига бўлган эҳтиёжини ифодалайди.

Ишловчиларнинг мамлакат иқтисодиётининг тармоқлари бўйича тақсимланиши ҳам иш билан бандлик самарадорлигининг ажралмас жиҳатларидан бири саналади.

Иш билан бандлик самарадорлигининг сўнгги тўртинчи хусусияти ишловчиларнинг касб-малака гуруҳларига бўлинишидир. У иш билан банд аҳолининг касб-малака гуруҳлари бўйича тақсимланиши ҳамда малакали ходимларга бўлган эҳтиёж билан мутаносиблик даражасини акс эттиради.

Бозор иқтисодиёти шароитида ишсизларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш тўла ҳамда самарали иш билан таъминлашга кўмаклашувчи энг муҳим омиллардан биридир.

Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги қонуни 23-моддасига кўра, меҳнат органларида рўйхатга олинган ва ишсиз деб эътироф этилган шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш қуйидаги ҳолатларда амалга оширилиши мумкин:

- ишсиз шахс зарур касб малакасига эга бўлмаганлиги туфайли унга мақбул келадиган иш танлаш мумкин бўлмаса;

- ишсиз шахснинг касб кўникмаларига мос келадиган иш йўқлиги сабабли унинг касбини ўзгартириш зарур бўлса;

- ишсиз шахс аввалги касби бўйича иш бажариш қобилиятини йўқотган бўлса.

Бандликка кўмаклашиш марказларида иш изловчи сифатида рўйхатдан ўтганлар бепул касбий маслаҳат, тайёрлов ва қайта тайёрлов бўйича, шунингдек, иш жойи, лавозимлар, иш тартиби бўйича маълумот олиш ҳуқуқига эга.

Ишсиз фуқароларни касб-хунарга қайта тайёрлашни самарали ташкил этиш ҳамда меҳнат бозорида талаб юқори бўлган янги касб-хунарга ва мутахассисликларга эга бўлиши учун уларга тегишли шарт-шароитларни яратиш мақсадида мамлакатимизда бир қатор қонуности ҳужжатлари қабул қилинган. 1999 йил 24 апрелдаги Ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш тўғрисидаги низом, Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 13 сентябрдаги “Тошкент шаҳридаги касб-хунарга ўқитиш маркази фаолиятини таъминлашга доир қўшимча

чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2015 йил 15 майдаги “Корея Республикаси ҳукуматининг грантини жалб этган ҳолда Самарқанд шаҳрида касб-хунарга ўқитиш марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 10 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида ишсиз фуқароларни касб-хунарга ўқитиш марказларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 14 октябрдаги қарори билан тасдиқланган Ишсиз ва банд бўлмаган аҳолини касб-хунарга ўқитиш минтақавий марказларида ўқишга қабул қилиш, касб-хунарга ўқитиш тартиби тўғрисидаги низом, 2017-2020 йиллар даврида республика ҳудудларида ишсиз фуқароларни касб-хунарга ўқитиш марказларини босқичма-босқич ташкил этиш бўйича чора-тадбирлар дастури шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикасида ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш тизими таркибига қуйидагилар кирази:

- бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини оширишга доир масалалар билан шуғулланадиган тузилмавий бўлинмалари;

- ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, малакасини оширишнинг барча турлари ва шакллари бўйича касбий таълимни ташкил қиладиган ҳудудий меҳнат бўлинмаларининг жойлардаги ўқув марказлари;

- касб-хунарга коллежлари;

- корхона, муассаса, ташкилотларнинг ўқув бўлинмалари;

- малака ошириш ва қайта тайёрлаш тизимининг олий ва ўрта махсус ўқув юртлари қошидаги ўқув муассасалари;

- таълимни ташкил этиш хусусида рухсатномаси бўлган тижорат ва хўжалик ҳисобидаги ташкилотлар, уюшмалар;

- шогирдларга касб ўргатиш имкониятига эга бўлган “Хунароманд” уюшмасига аъзо тадбиркор – халқ усталарининг мактаблари.

Шунга қарамай, ишсизларни касбга тайёрлаш тизимида ҳам ечимини кутаётган долзарб муаммолар мавжуд. Аввало, уларни замонавий касб-хунарга ўқитиш ёки қайта ўқитиш масалаларига етарлича эътибор берилмаган. Натижада 2010-2017 йиллар давомида республикаимиз бўйича иш-

сизлар сони 11 фоиз ортган. Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг маълумотларига асосланиб айтиш мумкинки, ишсизларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш режа кўрсаткичларининг бажарилмаслиги, таянч касб-ҳунар коллежларида касбга тайёрлашни ташкил этишга етарли даражада эътибор қаратилмаганлиги мавжуд камчиликларнинг асосини ташкил этади. Уларни ҳал этиш учун баъзи масалаларга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Хусусан,

– ҳудудлар кесимида бўш иш ўринларини аниқлаш ва корхоналарнинг мутахассисларга бўлган эҳтиёжларини ўрганиш;

– касбга тайёрланаётган ёки қайта касбга ўргатилаётган фуқароларни иш билан таъминлашни кафолатлаш;

– замонавий касбларга йўналтириш ишсизликни камайтиришнинг асосий омилларидан бири бўлиб хизмат қилиши шубҳасиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.-Т., 2017 – 49-б.
3. Қ.Х.Абдурахмонов, Н.Т.Шоюсупова. “Аҳолининг иш билан бандлиги”. Ўқув қўлланма. Тошкент. 2011-йил. 44-45-бетлар.
4. Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотлари.

УЎТ: 331.5(575.1)

Тошкент шаҳри меҳнат бозорида аҳоли бандлигига кўмаклашувчи нодавлат бандлик хизматлари (рекрутинг)дан фойдаланиш имкониятлари

Ўзбекистоннинг ҳозирги инновацион ривожланиш тенденциялари шароитида меҳнат бозорини ҳам ислоҳ қилиш, илғор мамлакатлар тажрибаларини чуқур ўрганиш ва уларни миллий меҳнат бозоримиз хусусиятларидан келиб чиқиб, амалиётга татбиқ этиш долзарб вазифалардан биридир. Уни амалга ошириш учун аҳолини иш билан таъминлаш, бандликнинг янги ва эгилувчан шакллари ривожлантириш, аҳоли бандлигига кўмаклашувчи нодавлат ташкилотлар, жумладан, рекрутинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш, энг аввало, ҳуқуқий пойдеворини яратиш лозим.

Дилнур АБЗАМОВ,
ТДИУ ҳузуридаги Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари
илмий-тадқиқот маркази кичик илмий ходими.
Шоҳруҳ ҲАСАНОВ,
ТДИУ магистри.

Аннотация

Мақолада Тошкент шаҳридаги аҳолини иш билан таъминлашга кўмаклашувчи нодавлат бандлик хизматлари, жумладан, рекрутинг агентликлари фаолиятдан фойдаланиш имкониятлари ўрганилган.

В этой статье рассматриваются возможности для негосударственных служб занятости, в том числе рекрутинговых агентств, в городе Ташкенте.

This article examines the opportunities for non-state employment services, including recruiting agencies, in the city of Tashkent.

Зеро, юртимизда шу кунга қадар меҳнат ресурсларини иш билан банд қилишга (ишга жойлаштиришга) маълум ҳақ эвазига кўмаклашиб келаётган тузилмалар мавжуд бўлса-да, улар фаолиятининг ҳуқуқий асосини белгилаб берувчи алоҳида қонун йўқ эди. Мутахассислар фикрига кўра, рекрутинг агентлиги ўз зиммасига, Фуқаролик кодексининг 703-моддаси талабларига биноан, ашёвий шаклда бўлмаган хизматни бажариш (муайян ҳаракатларни қилиш ёки муайян фаолиятни

амалга ошириш), буюртмачи – иш берувчи ёки иш қидираётган шахс эса бу хизмат учун ҳақ тўлаш мажбуриятини олиши мумкин¹. Қолаверса, бултур қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифаларга мувофиқ, “Рекрутинг фаолияти тўғрисида”ги қонун лойиҳаси ишлаб чиқилиб, Қонунчилик палатасида дастлабки муҳокамадан ўтказилди². Жо-

¹ http://fkr.uz/blog/tdyi/rekruting-agentliklarining-me_nat-munosabatlaridagi-ishtiroki.html

² <http://www.uzslidep.uz/news-of-party/1365>

Калит сўзлар: нодавлат бандлик хизматлари, рекрутинг фаолияти, инновацион ёндашув, меҳнат бозори, меҳнат ресурси.

рий йилнинг 1 январидан эътиборан эса юртимиздаги нодавлат ташкилотларга фуқароларни республикамиз ҳудудида ишга жойлаштириш соҳасида пулли, хорижга ишга жойлаштириш фаолияти амалга ошириладиган ҳолларда Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги томонидан бериладиган лицензия асосида хизматлар кўрсатиш ҳуқуқини бериш назарда тутилди [2].

Рекрутинг агентликлари фаолиятини биринчи навбатда аҳолиси зич, шунингдек, ишчи кучига эҳтиёж юқори бўлган, инвестицион лойиҳалар асосида янги ишлаб чиқариш кучлари барпо этилаётган ҳудудларда йўлга қўйиш яхши самара беради. Масалан, Тошкент пойтахт шаҳар сифатида кенг имкониятларга эга, ундаги меҳнат бозори бошқа жойлардагига нисбатан анча ривожланган. Биз шуни назарда тутиб, шу ҳудудда аҳоли бандлигига қўмаклашувчи нодавлат рекрутинг хизматларидан фойдаланиш имкониятларини кўриб чиқамиз.

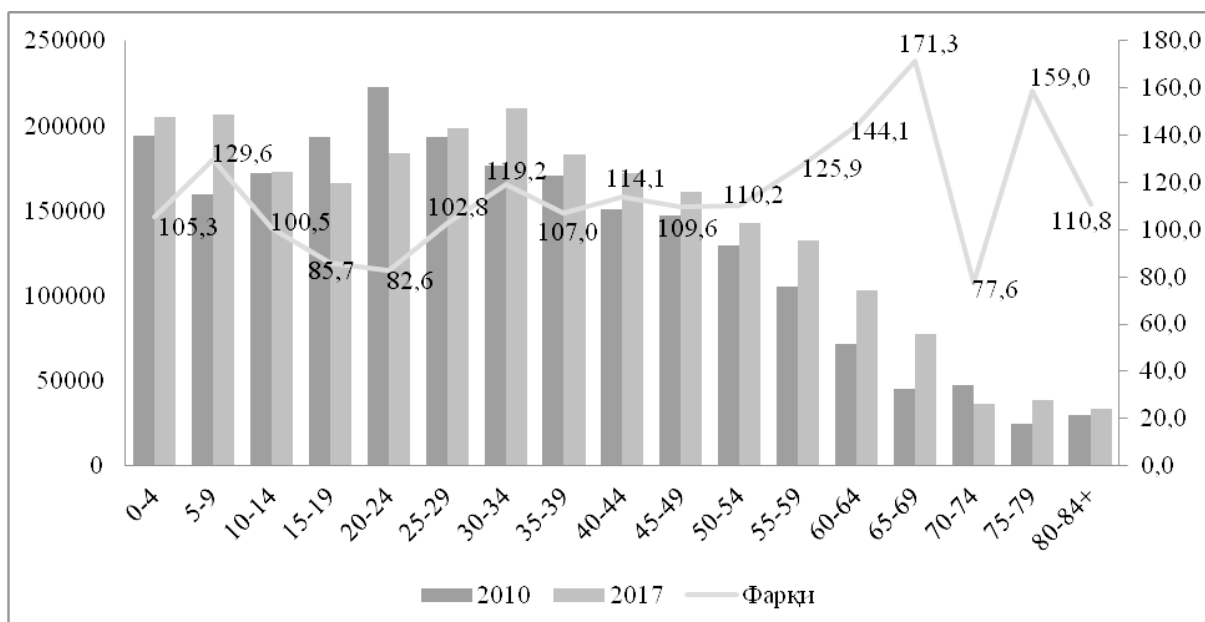
Рекрутинг хизматининг асосий мижозлари иш берувчилар, яъни корхона-ташкилотлар саналади. Мамлакатимиз миқёсида оладиган бўлсак, сўнгги пайтларда уларнинг катта улуши Тошкент шаҳрига тўғри келди. Жумладан, 2016 йили барча корхоналарнинг 19,3 фоизини, 2017 йили 21,5 фоизини, 2018 йилнинг дастлабки олти ойида 21,4 фоизини ташкил этди. Шунингдек, юртимизда хорижий сар-

моялар иштирокида фаолият юритаётган корхоналарнинг аксарияти пойтахтда жойлашган. Бунинг асосий сабаби бошқа ҳудудларга нисбатан Тошкентда ривожланган инфратузилма ташкил қилингани билан боғлиқдир³.

Статистик маълумотларда 2016 йили республикада мавжуд хорижий ва хорижий капитал иштирокидаги қўшма корхоналарнинг 66,8 фоизи, бултур 65,7 фоизи, жорий йилнинг дастлабки ярмида 64,2 фоизи пойтахтда жойлашгани қайд қилинган⁴.

Шу ўринда алоҳида эслатиб ўтиш жоизки, рекрутинг хизматларини кўпроқ ўзи фаолият юритаётган ҳудуддаги ишчи кучи (меҳнат ресурслари), уларнинг малакаси даражаси ва компетенциялари қизиқтиради. Буюртмачи корхоналар, аввало, юқори малакали ва бой тажрибага эга ходимларни топиб беришни сўрашади. Рекрутинг хизматининг қидирув манбаи эса Тошкент шаҳри меҳнат ресурслари таркибига кирувчи иқтисодий фаол аҳоли қатлами ҳисобланади. Пойтахт аҳолиси сонидagi ўзгаришлар меҳнат ресурсларига ва иқтисодий фаол аҳоли таркибига таъсир кўрсатади.

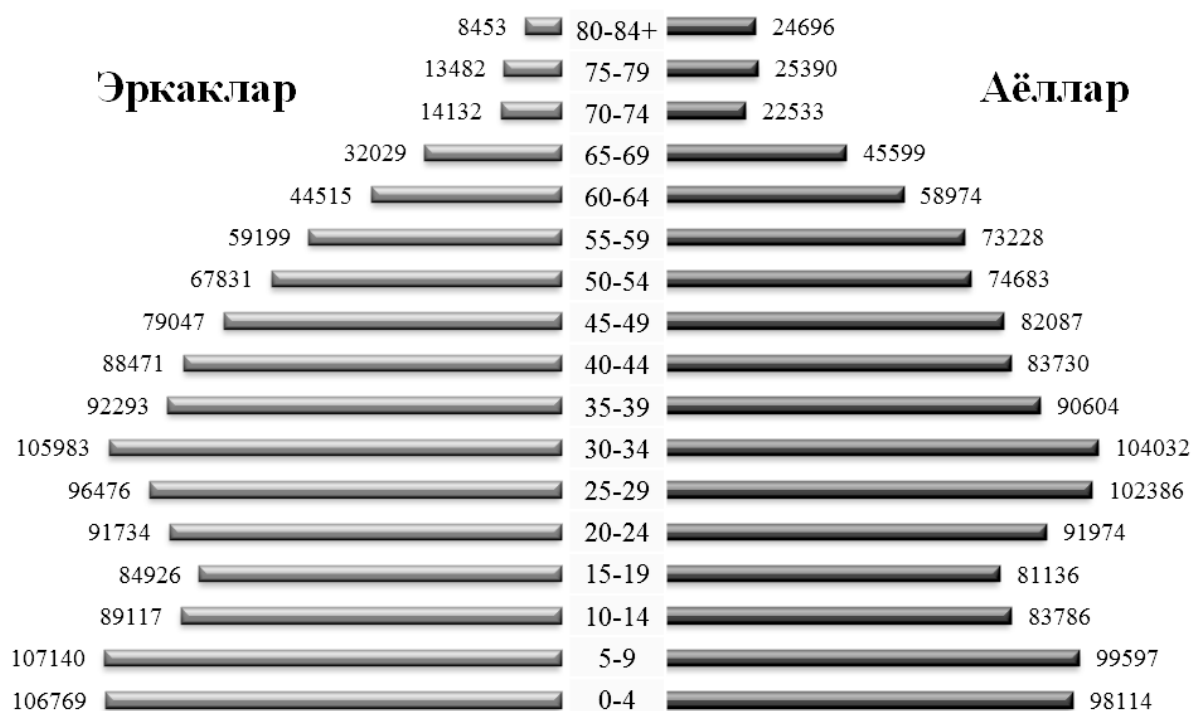
Аҳолининг ёш таркиби бўйича ўрганишларимиз натижалари 2010 йилгига нисбатан 2017 йилда пойтахтнинг жами аҳолиси (вақтинча яшайётганлари ва мигрантларни ҳисобга олмаганда) таркибида



1-чизма. Ёш гуруҳлари бўйича Тошкент шаҳри аҳолиси сони динамикаси.

³ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

⁴ <https://stat.uz/uz/438-biulleteny-uz/3382-press-reizlar2018>.



2-чизма. Тошкент шаҳри аҳолисининг ёш-жинс таркиби (2017 йилнинг 1 январь ҳолатига).

0-4 ёшдагилар салмоғи 5,3 фоизга, 5-9 ёш гуруҳида 29,6 фоизга, 10-14 ёш гуруҳида 0,5 фоизга, 25-29 ёш гуруҳида 2,8 фоизга, 30-34 ёш гуруҳида 19,2 фоизга, 35-39 ёш гуруҳида 7 фоизга, 40-44 ёш гуруҳида 14,1 фоизга, 45-49 ёш гуруҳида 9,6 фоизга, 50-54 ёш гуруҳида 10,2 фоизга, 55-59 ёш гуруҳида салкам 30 фоизга, 60-64 ёш гуруҳида 44,1 фоизга, 65-69 ёш гуруҳида 71,3 фоизга, 75-79 ёш гуруҳида 59 фоизга, 80 ёшдан ошганлар гуруҳида 11 фоизга кўпайганини, шунингдек, 15-19, 20-24 ва 70-74 ёш гуруҳларида мутаносиб равишда 14,3, 17,4 ва 22,4

фоизга камайганини кўрсатди (1-чизма).

Шаҳар аҳолисининг ёш ва жинс таркибига эътибор қаратсак, 24 ёшдан ошганлар орасида аёллар салмоғи, 1990 йилдан кейин, чунончи, 1993 йилдан сўнг туғилганлар, яъни 24 ёшгача бўлганлар таркибида эса эркеклар салмоғи юқори эканлиги маълум бўлади (2-чизма).

Пойтахтликлар таркибида меҳнатга лаёқатли ёшдан, аниқроғи, 16 ёшдан кичиклар жами аҳолига нисбатан 2013 йилда 24,7, 2017 йилда 25,4 фоизни ташкил этган. Демак, уларнинг улуши ўсган. Меҳнат-

1-жадвал.

Меҳнатга лаёқатли ёшга нисбатан жами аҳоли таркиби, минг киши (йил бошига, 1 январь)⁵

	2013		2014		2015		2016		2017	
	киши	%	киши	%	киши	%	киши	%	киши	%
Жами аҳоли	2340940	100	2352896	100	2371267	100	2393176	100	2424146	100
шундан:										
меҳнатга лаёқатли ёшдан кичиклар	577574	24,7	584063	24,8	592368	24,8	601554	25,1	615705	25,4
меҳнатга лаёқатли ёшдагилар	1600966	68,4	1602005	68,1	1605776	67,7	1611236	67,3	1621345	66,9
меҳнатга лаёқатли ёшдан катталар	162400	6,9	166828	7,1	173125	7,3	180386	7,5	187096	7,7

⁵ ТДИУ ҳузуридаги илмий-тадқиқот маркази 2018 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасига йўлаган №01/5-462-сонли хатга жавобан олинган статистик маълумотлар асосида шакллантирилган.

га лаёқатли кишилар, яъни 16-59 ёшдаги эркаклар, 16-54 ёшдаги аёллар барча аҳолининг асосий қисмини ташкил қилади. Уларнинг салмоғи 2013 йилда 68,4, ўтган йили 66,9 фоиз бўлиб, кўпайиш тенденциясини намоён этган. Меҳнатга лаёқатли ёшдан катталар – 60 ва ундан юқори ёшдаги эркаклар, 55 ва ундан катта ёшдаги аёллар сони ҳам жами аҳоли таркибида барқарор равишда ортиб бормоқда. Хусусан, 2013 йилда уларнинг ҳиссаси 6,9 фоиз бўлган бўлса, 2017 йилда 7,7 фоизга етган (1-жадвал).

2017 йил ҳолатига кўра, диёримиздаги жами меҳнат ресурсларининг 8,3 фоизи, иқтисодий фаол аҳолининг 8,7 фоизи, иш билан банд бўлганларнинг 8,8 фоизи Тошкентда яшаган. Давлат статистика қўмитаси маълумотларида келтирилишича, шаҳардаги меҳнат ресурслари 2013 йили 1537 минг, иқтисодий фаол аҳоли сони 1206,6 минг, иш билан банд бўлганлар сони эса 1165,3 минг кишини ташкил қилган. Бу кўрсаткичлар 2017 йилда мос равишда 0,5, 1,7 ва 0,55 фоизга ошиб, 1544,6 минг, 1226,8 минг ва 1171,4 минг кишига етган.

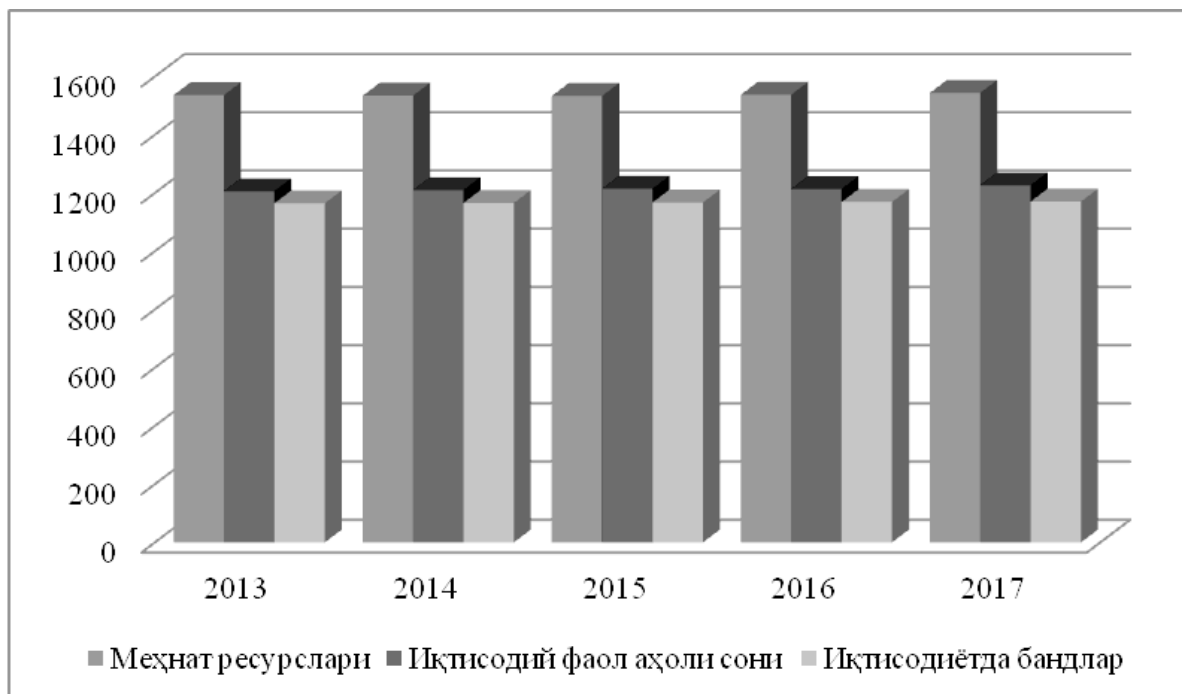
Фақат Тошкентда доимий яшовчи аҳоли таркибидаги меҳнат ресурсларига мазкур ҳудуднинг меҳнат бозори субъектлари бўлиб қолмай, уларнинг сонига вилоятлардан ва четдан келган меҳнат

мигрантлари, вақтинчалик мавсумий ишларда банд бўлган фуқаролар, шу ердаги олий ўқув юртларида таҳсил кўраётган талабалар ҳам инобатга олинади.

Пойтахтдаги ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг жорий ҳолати рақобатбардош янги иш ўринлари очиш, бандликнинг флексибилашган шакллари самарали қўллаш имконини беради.

Ривожланган мамлакатларда кенг фойдаланилаётган аҳоли бандлигига кўмаклашувчи нодавлат хизматларни, жумладан, рекрутинг фаолиятини Тошкентда ҳам оммалаштириш, бизнингча, меҳнат бозорида ижобий тенденция яратишга хизмат қилади. Интернет маълумотларига қараганда, ҳозир бу шаҳарда фаолият турларида рекрутинг хизматлари кўрсатилган Uzjobs.com, Superjob, Business status personal agency, Aurora human resources LLC, Global work resources LLC, HRC Personnel agency, Person hunters ТМ каби ўндан ортиқ корхона ишлаб турибди⁶.

Келгусида “Рекрутинг фаолияти тўғрисида”ги қонунни амалиётга жорий этиш, шунингдек, Халқаро Меҳнат Ташкилотининг 1997 йилги 181-сонли “Хусусий бандлик агентликлари” (Private Employment Agencies Convention)⁷ ҳақидаги Конвенциясини ратификация қилиш ҳам фойдадан холи бўлмайди.



3-чизма. Тошкент шаҳри аҳолисининг меҳнат ресурслари (2017 йил 1 январь ҳолатига).

⁶ <https://www.goldenpages.uz/rubrics/?Id=101263>

⁷ Халқаро Меҳнат Ташкилотининг расмий веб-сайти: www.ilo.org

Фикримизча, мамлакатимизда бандликка кўмаклашувчи нодават агентликлар ташкил этилиши ша-рофати ўлароқ, қуйидаги натижаларга эришилади:

- давлат иш билан бандлик органлари ва нодават агентликлар ўртасида рақобат пайдо бўлиб, меҳнат бозорига инновациялар кириб келади;

- рекрутинг агентликлари ўртасида ҳам ўзаро рақобат юзага келиб, меҳнат бозоридан кадрлар қидириш жараёнида фаол ва инновацион усуллар қўлланила бошлайди;

- корхона ва ташкилотларда кадрлар сиёсатиға ёндашувларда ўзгариш кузатилади. Ҳар бир раҳбар кимга ва нима учун пул тўлаётганини теран англаб етади ҳамда ишга максимал даражада энг юқори салоҳиятга эга мутахассисларни жалб этиш пайида бўлади;

- малакали кадрлар (мутахассислар) ва профес-сионализм (касбий етуклик) ҳар икки томоннинг (иш берувчи ва рекрутинг агентлигининг) аниқ мақсадига айланади.

Изданишларимиз натижаларига таяниб ай-тишимиз мумкинки, Тошкент шаҳри респу-бликамизнинг барча ҳудудларидан меҳнат мигрант-ларини ўзига жалб этувчи ва меҳнат бозорини инновацион ривожлантириш учун зарур инфра-тузилмага эга ҳудуд. Бу ерда бандликка кўмакла-шишга замонавий ёндашув уч томонлама ижобий характерга эга:

- биринчидан, янги тадбиркорлик фаолияти шаклланади;

- иккинчидан, давлат иш билан бандлик хизмати органларига рақобатчилар пайдо бўлиб, уларнинг ривожланишига туртки беради;

- учинчидан маҳаллий корхоналарда кадрлар сиёсатиға инновацион ёндашувлар жорий қилина-ди, мутахассислар малакаси ва профессионализм биринчи ўринга кўтарилади. Меҳнат бозорида рақобат кучайиб, бўш иш ўринларига даъвогарлик қилувчи потенциал меҳнат ресурслари ҳам ишга қа-бул қилиш этикетларини ўзлаштиради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБАЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. Расмий веб-сайти: www.stat.uz
2. ТДИУ ҳузуридаги илмий-тадқиқот маркази 2018 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикаси Давлат ста-тистика қўмитасига йўллаган 01/5-462-хатиға жавобан олинган статистик маълумотлар.
3. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг расмий веб-сайти: www.ilo.org
4. <https://stat.uz/uz/438-biulleteny-uz/3382-press-relizlar> 2018.
5. <https://www.goldenpages.uz/rubrics/?Id=101263>
6. http://fkr.uz/blog/tdyi/rekruting-agentliklarining-me_nat-munosabatlari-dagi-ishtiroki.html
7. <http://www.uzlidep.uz/news-of-party/1365>.

Маҳаллада оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун кластер механизмини жорий этиш

Бозорбой БЕРКИНОВ,
ТДИУ профессори, и.ф.д.
Гўзал ШАКИРОВА,
ТДИУ илмий ходими.
Ёқутой АБДУРАХИМОВА,
ТДИУ илмий ходими.

Мамлакатимизда қисқа давр ичида оилавий тадбиркорликни тартибга солиш ва унинг ривожланишини рағбатлантириш тизими шаклланди. Тизимнинг асосини оилалар ва уларнинг аъзоларига даромад келтирувчи ишлаб чиқариш, хизматлар кўрсатишда эркин фаолият юритиш ва уни қўллаб-қувватлаш ҳамда ҳимоялаш ҳуқуқини берувчи қонунчилик ҳужжатлари ташкил этади. Ушбу соҳадаги қонунчилик ҳужжатларини амалиётга киритилиши билан республикада кенг миқёсда оилавий тадбиркорликнинг турли шакллари фаолият юрита бошлади. Ҳукумат томонидан кўрилган таъсирчан чоралар туфайли ушбу соҳада аҳоли бандлиги ошди ва оила тадбиркорлигининг иқтисодий ўсишга қўшаётган ҳиссаси кўпайиб бормоқда.

Аннотация

Мақолада маҳалла фуқаролар йиғини (МФЙ) ҳудудда оилавий тадбиркорлик салоҳиятини ошириш ва уни ривожлантиришда кластер механизмини жорий этиш бўйича таклифлар билдирилган.

В статье даны предложения по повышению потенциала семейного предпринимательства на территории махаллинского схода граждан и внедрению кластерного механизма в его развитии.

The article provides proposals on creating cluster-based mechanisms to increase the family entrepreneurship in the Makhalla Neighborhood Communities.

Шу билан бирга, тадқиқотларимизнинг кўрсатишича, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун оилалар салоҳияти унга тўлиқ жалб этилмагани аниқланди. Оилалардаги меҳнат ресурслари, билимга эга мутахассислар, турли соҳаларда вақтинчалик бандлик ва шу каби бошқа оила активлари ҳали яқка тадбиркорлик, уй меҳнати ёки оилавий корхоналар ташкил этишда тўлиқ фойдаланилмапти. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июнда қабул қилинган “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга

ошириш тўғрисида”ги қарори муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у оилавий тадбиркорлик салоҳиятини иқтисодий ўсиш ва аҳоли бандлигини таъминлашга жалб этишда янги босқични бошлаб берди.

Мазкур қарорда белгилаб берилган ўта долзарб, шу билан бирга, юқори ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга бўлган вазифаларни ҳал этиш янгича ёндашувларни талаб қилади. Шундай ёндашувлардан бири маҳалла ҳудудда оила тадбиркорлигини ривожлантириш ва унинг салоҳиятини оширишда кластер механизмини жорий этиш ҳисобланади.

Калит сўзлар: оилавий тадбиркорлик, ҳар бир оила – тадбиркор, кластер, маҳалла фуқаролар йиғини, маслаҳат маркази, оилавий корхона.

Ҳозирги кунда мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларида ушбу механизмни кенг жорий этиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ҳамда бошқа қонунчилик ҳужжатлари қабул қилинган ва улар амалиётга жорий этилмоқда [1].

Иқтисодиёт тармоқлари ҳамда алоҳида ҳудудларда ишлаб чиқариш кооперациясига асосланган кластерли ёндашув иқтисодий самарали усул эканлиги тажрибада ўз исботини топган. Кластерли ривожланиш назариясининг асосчиси М.Портер ҳисобланади.

М.Портернинг фикрича, кластерлар давлат иқтисодиёти учун ички бозорни ривожлантириш нуқталари ҳисобланади, тобора кўп кластерларнинг ташкил этилиши натижасида мамлакатнинг халқаро рақобатбардошлиги ошади [2]. Таъкидлаш лозимки, ташкил этишнинг кластер шакли инновациянинг янги шаклини – “умумий инновацион маҳсулотни” яратишга хизмат қилади. Кластер иштирокчилари ўртасида барқарор алоқаларнинг ўрнатилиши ихтироларнинг инновацияга ўтишига, кейинги босқичда эса инновацияларнинг рақобат устунликларига айланишига ёрдам беради, инновацияга йўналтирилганлик – кластернинг энг муҳим фарқли белгиси ҳисобланади.

Ўзбекистонда олиб борилган кластер назарияси бўйича тадқиқотларда [3] кластер иштирокчилари бир ҳудуд доирасида тўпланувчи кластер корхоналаридан ташкил этилишига эътибор қаратилган. Ушбу муаллифлар тадқиқотларида саноат корхоналари ҳамда агрокластерларни шакллантириш ва улар фаолиятини ташкил қилиш бўйича таклифлар асослаб берилган. Шу билан бир қаторда, хорижий давлатларда ҳам ҳудуд иқтисодиёти тармоқларида турли мақсадларга йўналтирилган кластерлар ташкил қилиниб ишга туширилган.

Ҳозирги кунда Россия Федерациясида 177 та кластер мавжуд бўлиб, уларнинг 27 таси агросаноат, 4 та озиқ-овқат соҳасида фаолият кўрсатмоқда [4].

Ривожланган ғарб давлатлари (Германия, Франция, Буюк Британия, Италия, Япония, АҚШ ва бошқалар) тажрибаси шундан далолат берадики, минтақавий ҳамда минтақаларо кластерларни фаол ташкил этиш ва халқаро муносабатларни ривожлантириш бизнес ва академик (университет) муҳити ўртасидаги кооперация йўли билан амалга оширилолмоқда [5]. Хусусан, Францияда кластер-

лар локал (кичик) саноат гуруҳлари, университет ва тадқиқот институтлари ўртасида шерикчилик асосида ташкил этилмоқда. Кластер моделлари, шунингдек, ривожланаётган давлатларда, масалан, Ҳиндистон ва Бразилияда ҳам муваффақиятли қўлланилиб, уларда 400 дан зиёд кластер фаолият кўрсатмоқда.

Ушбу изоҳланган илмий асослар ҳамда амалий тажрибалар оилавий тадбиркорлик кластерларини ташкил этиш ва улар фаолиятини кластер механизми орқали юритиш мумкин эканлигини кўрсатади.

Оилавий тадбиркорлик кластери алоҳида ҳудудда (туман, шаҳар) жойлашган маҳалла фуқаролар йиғини ёки қишлоқ фуқаролар йиғини негизида ташкил этилади. Маҳаллада яшовчи оилалар (ёки қишлоқ фуқаролар йиғинида яшовчилар), улар гуруҳлари кластерда якка тадбиркор, уй меҳнати ёки оилавий корхона фаолиятини юритувчи шахслар сифатида асосий бўгин бўлиб иштирок этади. Маҳалла таркибига кирувчи тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга кўмаклашиш бўйича маслаҳат маркази (жамоатчилик тузилмаси) кластерга кирувчи барча томонлар ишларини мувофиқлаштирувчи ва ишлаб чиқариш (хизматлар кўрсатиш) кооперациясини ташкил қилиш ҳамда якка тадбиркорларга кўмак бериш ва маслаҳат ёрдами кўрсатиш вазифаларини бажаради [6].

Шуларни ҳисобга олиб маҳалла маслаҳат маркази қошида юридик шахс мақомига эга бўлган Ахборот-консалтинг марказини ташкил этиш мумкин. Бу ташкилот кластер ичида кооперация асосида ёки якка ҳолда янгидан оилавий тадбиркорлик фаолиятини амалга оширолмоқчи бўлган фуқароларга зарурий расмий ҳужжатларни тайёрлашда пуллик хизматлар кўрсатади.

Маслаҳат маркази қошидаги Ахборот-консалтинг маркази оилавий тадбиркорлик билан шуғулланаётган ва шуғулланмоқчи бўлган оилаларнинг тадбиркорлик лойиҳаларини танлаш, баҳолаш, уни амалга ошириш вазифаларини бажаришда ҳам хизматлар кўрсатади.

Биз тадқиқотлар ўтказган Тошкент шаҳар Шайхонтоҳур туманидаги “Хувайдо” маҳалла фуқаролар йиғини (МФЙ) 1962 йили ташкил этилган. Хонадонлар сони 423 та, уларда 635 та оила яшайди. Жами аҳолиси 3062 киши. Ўртача битта оилада 4,8 киши истиқомат қилади. Вояга етмаганлар ва ёшлар (30 ёшгача) 730 киши. Нафақадагилар 425 киши. Хусусий тадбиркорлар 47 кишини ташкил этади.

Маҳалла хонадонлари, уларда яшовчи аҳоли сони, ўзининг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти билан шаҳардаги йирик маҳаллалардан бири ҳисобланади. Бу ерда биз ўрганган 82 та оилада 500 нафардан зиёд аҳоли яшайди. Уларнинг 53 фоизи меҳнатга лаёқатли. Ишлайдиганларнинг 30 фоиздан ошиғи давлат ёки хусусий корхоналарда меҳнат қилади.

Маҳаллада оилавий тадбиркорликни ривожлантиришга катта эътибор қаратиб келинмоқда, ушбу соҳада бандлар жами ишлайдиганларнинг 34 фоизини ташкил этади. Президентимизнинг “Ҳар бир оила – тадбиркор” давлат дастури тўғрисида”ги қарори қабул қилиниши билан маҳаллада оила тадбиркорлигини бошламоқчи бўлган оилалар сони ошди.

Оилавий тадбиркорларга маҳалла бераётган ёрдамларни янада кенгайтириш зарур. Бунинг учун Маслаҳат марказига Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 15 февралдаги “Маҳалла институтининг янада самарали фаолият юритишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан фуқароларга бизнесни ташкил этиш, юритиш ва ривожлантириш, тадбиркорларга ёрдам бериш бўйича белгиланган вазифаларни бошқа ташкилотлар билан ҳамкорликда амалга ошириш мақсадида оилавий тадбиркорлик кластерини ташкил этиш мақсад-

га мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Маҳалла кластери ташкил этишга асос бўлувчи жиҳатларга қуйидагилар киради:

1. Маҳаллада аҳолининг оилавий тадбиркорликни ташкил этиши ва юритиши билан боғлиқ турли даражадаги муаммоларнинг мавжудлиги.

2. Маҳалла аҳолисини оилавий тадбиркорликка фаол даъват этувчи ва қўлаб-қувватловчи бошқариш тузилмаси ва механизмининг деярли ишламаслиги.

3. Маҳалла йиғини таркибидаги тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга қўмаклашиш бўйича Маслаҳат марказига Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 15 февралдаги “Маҳалла институтининг янада самарали фаолият юритишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан юклатилган вазифалар ижросини амалда таъминлаш зарурлиги.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги қарори билан ишбилармонлик тажрибасига эга тадбиркорларни маҳаллаларда янги бизнес фаолияти билан шуғулланишни бошлаган оилаларга бириктириш – кичик кластер ташкил этиш вазифаси белгиланганлиги.

Шуларни ҳисобга олганда оилавий тадбиркорлик кластери таркибига маҳалла ҳудудига кирувчи



1-чизма. Маҳалла оилавий тадбиркорлик кластери таркибий тузилиши

Манба: муаллифлар изланишлари натижасида тузилган.

оилалар, якка тадбиркорлар, оилавий корхоналар, шунингдек, уларга кўмак берувчи, қўллаб-қувватловчи тузилмалар кириши мумкин (1-чизма).

Оилавий тадбиркорлик салоҳиятини белгиловчи ресурс оиллари қуйидагилар ҳисобланади: оиланинг демографик ҳолати; оиланинг меҳнат ресурслари; оила аъзоларининг билим даражаси ва уларнинг оилавий тадбиркорликни бошқариш тажрибаси; оилавий тадбиркорликни қонунчилик – институционал нормалари ва шартлари.

Маҳаллада оилавий тадбиркорлик фаолияти кластерининг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланиши мумкин:

– маҳаллада оилавий тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва уни юритиш иштиёқида бўлганлар рўйхатини тузиш ҳамда истиқболда маҳаллада ушбу фаолият турларини ривожлантириш имкониятларини аниқлаш;

– маҳалла ёки туман ҳудудидан оилавий кор-

хоналарга ер ажратиб бериш ва улардан мақсадли фойдаланиш, янги иш жойларини барпо этиш жараёнларини таҳлил қилиб бориш;

– маҳалла ҳудудида оилавий корхоналар очиш, якка тадбиркорлик, касаначилик фаолиятини ташкил этиш бўйича лойиҳаларни асослаш, самарадорлигини баҳолаш ва уларга кредит маблағлари олишда амалий ёрдам бериш;

– шаҳар, туман ҳокимликлари, давлат ва нодавлат ташкилотлар, шунингдек, “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш ишларини мувофиқлаштириш бўйича ҳудудий ишчи гуруҳлар билан ўзаро алоқада бўлиш ҳамда юзага келган муаммоларни ҳамкорликда ҳал этиш ва бошқалар.

Кластер фаолияти (бошқаруви) харажатларини унга кирувчи оилавий тадбиркорлик корхоналари ажратмалари, хайрия пуллари, хорижий ҳамкорлар маблағлари ва бошқалар ҳисобидан қоплаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 15 сентябрдаги “Сирдарё вилоятида замонавий пахтачилик-тўқимачилик кластерини барпо этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 16 октябрдаги “Ёшлар тадбиркорлик кластерини ташкил этишга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.

2. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Международные отношения, 1993. - С.37.

3. Қодиров А., Ахмедиева А., Убайдуллаев Д. Кластер механизми. Agroiqtisodiyot, №1, 2017. 38-44б. Носирходжаева Д.С. Формирование стратегии развития промышленных предприятий на отраслевых рынках. Диссертационная работа на соискание ученой степени д.э.н. – Е.: ИЭ АН РУз, 2011, -С.26. Захидов Г.Э. Ўзбекистон енгил саноатида ишлаб чиқаришни кластер усулида ташкил этиш ва бошқариш самарадорлиги. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. ЎзР. БМА, 2017.-24 б.

4. М.П. Козлов. Региональные агропромышленные кластеры: методические аспекты формирования и развития в условиях инновационной экономики.// Экономика и социум, №2(21), 2016 г.-С.18-26. Козлов М.П. Кластерный подход как механизм активизации инновационного развития субъектов агропромышленного производства// Экономика, труд, управление в сельском хозяйстве. М., 2015, № 1(22), -С.24-28.

5. Щетинина И.В. Перспективы развития агропромышленных кластеров в России// Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. М., 2015, №3, -С.51-55.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 15 февралдаги “Маҳалла институтининг янада самарали фаолият юритишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.

Минтақаларда мактабгача таълим тизими шаклланиши ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари

Норим РАҲМОНОВ,
Мирзо Улугбек номидаги
Ўзбекистон Миллий
университети тадқиқотчиси.

Мактабгача таълим муассасаси (МТМ) давлат томонидан белгиланган меъёрларга ва ўзига қўйиладиган талабларга мувофиқ, болаларни тарбиялаш, ўқитиш, назорат қилиш, парваришлаш ва соғломлаштириш вазифалари билан шуғулланади. Бу иш бола 6-7 ёшга тўлгунга қадар давлат ва нодавлат МТМларда ҳамда оилаларда амалга оширилади.

Зеро, мазкур тизим таълим-тарбия соҳасининг асосий бўғинларидан бири ҳисобланади ва жамият ҳаётида беқиёс ўрин тутади. Шу боис унинг аҳамияти алоҳида эътиборга олинаиб, 2017 йили юртимизда Мактабгача таълим вазирлиги ташкил этилди. Натижада МТМлар фаолиятида туб ўзгаришлар рўй бера бошлади. Масалан, ҳозир уларда янги “Болалар боғчаси – бошланғич мактаб” мажмуи тармоғи жадал ривожланмоқда. Ёки

Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистондаги мактабгача таълим муассасаларининг жойлашиши ва ривожланишига тааллуқли статистик маълумотлар ҳамда уларда мавжуд муаммолар баён этилган. Бу муассасаларнинг, уларда тарбияланаётганларнинг ва ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болаларнинг сони динамикасидаги ўзгаришлар илмий жиҳатдан тадқиқ қилиниб, хулоса ва таклифлар билдирилган.

В статье рассматриваются статистические данные и конкретные проблемы, связанные с расположением и развитием дошкольных учебных заведений в Узбекистане. В частности, были изучены изменения динамики количества дошкольных образовательных учреждений, количества детей в них и количества детей на 100 мест в городских и сельских районах, сделаны выводы и рекомендации.

This article describes the statistical data and specific problems inherent to the location and development of pre-school education institutions in Uzbekistan. In particular, changes in the dynamics of the number of preschool educational institutions, the number of children in them and the number of children per 100 places in urban and rural areas have been scientifically studied, and conclusions and recommendations have been made.

айтайлик, илгор давлатлар тажрибасига таянилган ҳолда, катта ёшли тарбияланувчиларга “Алифбе” ўргатилмоқда.

2016 йили юртимиздаги МТМлар сони 5160 тага етди. Шундан 60,1 фоизи шаҳарларда, қолганлари қишлоқ жойларда фаолият юритди. Уларда 691 минг нафар ўғил-қизларимиз тарбияландилар. Бу кўрсаткичларни 2000 йилгига таққосласак, аксинча ҳолатни кузатамиз. Яъни, МТМларнинг 42 фоизи

Калит сўзлар: мактабгача таълим муассасалари, тарбия, тарбияланувчилар, болалар боғчаси, шаҳар жойлари, қишлоқ жойлари, минтақа, ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сони, вилоят.

шаҳарлар, 58 фоизи эса қишлоқлар улушига тўғри келганининг гувоҳи бўламиз¹.

2000-2016 йиллар оралиғида мактабгача таълим муассасалари сони 1566 та (24 фоиз)га қисқарди. Шу даврда улар шаҳарларда 9,5 фоизга кўпайди, қишлоқларда эса деярли 1,9 бараварга камайди. Бунга бир қанча ташкилот, корхона, муассаса ва хўжаликларнинг иқтисодий имкониятлари чеклангани туфайли МТМларнинг маълум қисми маҳаллий ҳокимиятлар тасарруфига ўтказилгани, давлат корхоналари хусусийлаштирилиши натижасида уларга қарашли болалар боғчалари ёпилгани, қолаверса, сўнгги пайтларда аҳоли сонининг йиллик ўсиши камайиб боргани сабабчи бўлди.

МТМлар камайиши мамлакатимизнинг барча минтақаларида кузатилади. Бу борада Навоий, Наманган, Бухоро, Хоразм, Фарғона, Сурхондарё ва Тошкент вилоятлари алоҳида ажралиб туради. Қол-

ган минтақалардаги қисқаришлар эса республиканинг ўртача кўрсаткичидан паст (1-жадвал).

2000-2016 йилларда МТМлар сони қисқарса-да (24 фоиз), уларда тарбияланувчилар сони 66,4 минг нафар (10,6 фоиз)га кўпайди. Табиийки, тизимдаги бу ўзгаришлар минтақаларда турлича кечди. Ушбу жараёни 5 йиллик тенденция билан ўрганадиган бўлсак, қуйидагилар маълум бўлади: 2000-2005 йилларда Жиззах (9,7 фоиз), Сурхондарё (8,6 фоиз) ва Хоразм (6,6 фоиз) вилоятларида тарбияланувчилар сони ортгани ҳолда, бошқа барча минтақаларда қисқарди. 2005-2010 йилларда эса фақат Тошкент шаҳрида (7 фоиз) ва Самарқанд вилоятида (3 фоиз) ижобий ҳолат кузатилди. Қолган минтақаларда тарбияланувчилар сони пасайиши давом этди. 2010-2016 йилларда, Қашқадарё, Навоий, Хоразм, Андижон, Наманган вилоятларини истисно қилганда, барча минтақаларда тарбияланувчилар сафи кенгайди.

1-жадвал.

Мактабгача таълим муассасаларининг ҳудудий жойлашиши

Ҳудудлар	МТМ* сони		МТМда тарбиялаётган болалар сони		МТМда ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сони	
	2000 йил	2016 йил	2000 йил	2016 йил	2000 йил	2016 йил
Ўзбекистон	6704	5138	624,6	691,0	74	96
Қорақалпоғистон Республикаси	389	317	30,8	40,9	65	85
Вилоятлар:						
Андижон	558	456	48,0	58,4	70	107
Бухоро	512	341	35,4	34,8	62	83
Жиззах	190	173	23,6	24,2	89	96
Қашқадарё	408	329	41,1	50,5	94	124
Навоий	239	129	24,9	22,4	87	95
Наманган	760	472	55,6	53,4	71	83
Самарқанд	660	568	48,4	72,0	59	109
Сурхондарё	380	294	25,7	29,0	57	85
Сирдарё	178	152	17,0	18,2	75	91
Тошкент	573	440	59,1	64,0	67	90
Фарғона	920	670	85,4	78,7	77	88
Хоразм	360	251	24,1	22,8	57	61
Тошкент ш.	577	546	105,5	121,7	103	115

* МТМ - мактабгача таълим муассасалари

Манба: Образование в Узбекистане 2002, 2005, 2017. Статистик тўпламлар.

¹ Манба: Образование в Узбекистане 2002, 2017. Статистик тўпламлар.

Республикаимизда 1-6 ёшли болаларни мактаб-гача таълим муассасалари билан қамраб олиниш даражаси 1991 йилда 35,1 фоизни, 2000 йилда эса 19,9 фоизни ташкил этганди. 2016 йилга келиб, 17,3 фоизга тушиб қолди. Бундай салбий ҳолат Фарғона, Навоий, Жиззах, Хоразм, Наманган, Бухоро, Сирдарё, Андижон, Сурхондарё ва Тошкент вилоятларида ҳам яққол кузатилади. Самарқанд ва Қашқадарё вилоятларида эса ушбу кўрсаткич 1,3-2,5 фоизга кўпайди. Нисбатан оз бўлса-да, Қорақалпоғистон Республикасида ва Тошкент шаҳрида ҳам ортди (2-жадвал). Минтақалараро дифференциация фарқи 6,2 мартани ташкил этди. Тошкент шаҳрини истисно қилганда, бу кўрсаткич 2,3 мартага тўғри келди.

2016 йили боғча ёшидаги болаларнинг фақатгина 17,3 фоизи МТМларга қамраб олинган, холос. МТМларда тарбия кўрган ва оиладан билим даргоҳига келган кичкинтойларнинг мактабга тайёргарлик даражаси ўртасида сезиларли даражада тафовут бор.

Статистик маълумотларга кўра, 2016 йили республика бўйича МТМларда ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сони 96 тани ташкил этди (1-жадвал). Бу кўрсаткич 2000 йилгига нисбатан 22 тага, 2005 йилгига нисбатан 25 тага, 2010 йилгига нисбатан 20 тага, 2015 йилгига нисбатан 9 тага кўпайди. Умуман олганда, 2005 йилдан кейинги даврда ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сони ортиб борди.

Минтақалар бўйича олганда, МТМларда ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сони Қашқадарё вилоятида 124 тани, Тошкент шаҳрида 115 тани, Самарқанд вилоятида 109 тани, Андижон вилоятида 107 тани ташкил этди. Навоий ва Жиззах вилоятларида республика ўртача кўрсаткичи атрофида бўлди. Қолган ҳудудларда эса ундан пастлиги аёнлашди.

2000-2016 йилларда МТМларда ҳар 100 ўринга тўғри келган болалар сони республика бўйича 22 тага ортгани ҳолда, Самарқанд вилоятида 59 тага, Андижон вилоятида 37 тага, Қашқадарё вилоятида 30 тага, Сурхондарё ва Тошкент вилоятларида мос равишда 28-23 тага тўғри келди. Қолган минтақаларда республика ўртача кўрсаткичидан бирмунча паст бўлгани кузатилади.

Умуман олганда, охириги вақтларда диёримизда ҳар 100 ўринга тўғри келадиган болалар сонидан ижобий ўзгаришлар сезилди. Қолаверса, Кадрлар

тайёрлаш миллий дастури жойларда изчил амалга оширилиши, ҳомийлар кўмагидан фойдаланиш эвазига МТМлар кўпайди.

Эндиликда ҳудудларда нодавлат мулкчилик шаклидаги МТМлар ҳам ривожланмоқда. 2016 йилда уларнинг жами сони 198 тани, ўринлари 16583 тани, тарбияланувчилари 12716 тани ташкил этди. 2012-2016 йилларда эса бундай МТМлар сони деярли 2,2 мартага, ўринлар сони 3 мартага, болалар сони 2,8 мартага кўпайди. Улар асосан Тошкент шаҳрида (89 та), Тошкент (33 та), Фарғона (25 та), Самарқанд (13 та), Наманган (11 та) вилоятларида яхши ривожланди. Қолган ҳудудларда эса бу борадаги ривожланиш сустлигича қолди.

Шубҳасиз, мактабгача таълим тизимидаги ишлар сифати ва самарадорлиги соҳа ходимларининг малакасига, билими ва маълумоти даражасига боғлиқ. 2016 йилда МТМларда 59,7 минг нафар педагог фарзандларимиз тарбияси билан шуғулланди. Бу кадрлар малакасини ошириш эса энг долзарб вазифалардан саналади. Чунки уларнинг 74,6 фоизи ўрта махсус педагогик маълумотга, 21,9 фоизи эса олий ёки тугалланмаган олий маълумотга эга. 2005-2016 йилларда тизимда маълумотли ходимлар улуши 2,2 фоизга ортиб, ўрта махсус маълумотлилар сони 1,9 фоизга қисқарди.

Дарвоқе, кейинги йилларда республикаимизда МТМларга малакали тарбиячи ва педагог кадрлар тайёрлаб бериш масаласига жиддий эътибор қаратилмоқда. Бу ишга Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги педагог ходимлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш институтлари жамоалари катта ҳисса қўшмоқда. Шунингдек, мактабгача таълимни ривожлантириш мақсадида бир қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Замонавий ўқув-услубий қўлланмалар яратилиб, талай болалар боғчаларида умумий тарбия дастуридан ташқари, хорижий тиллар, мусиқа, бадиий маданият асослари ўргатишмоқда. Ноанъанавий МТМлар ва улардаги гуруҳлар, хусусий боғчалар, махсус ва санаторий типидagi МТМлар кўпаймоқда.

Таълимнинг узвийлигига эришиш, зурриётларимизни мактабга олдиндан тайёрлаш учун “боғча – мактаб” мажмуалари очилди, мактаблар қошида тайёрлов синфлари, қўшимча тайёрлов марказларида эса шанбалик ва якшанбалик гуруҳлар, маҳалла боғчалари гуруҳлари ташкил этилди. Бироқ...

Минг афсуски, шунча интилишларга қарамай,

мактабгача таълим-тарбиянинг аҳволи қониқар-сизлигича қолмоқда. МТМлардан ва оилалардан келган болаларнинг мактабга тайёргарлиги даражаси ўртасида сезиларли тафовутлар мавжудлиги кузатишмоқда. Бу эса, МТМларга қатнамайдиган болаларни мактабга тайёрлаш учун маҳаллаларда жамоатчилик марказлари, мактаблар қошида тайёрлов гуруҳлари, “мактаб – боғча” мажмуалари ва бошқа турдаги ноанъанавий таълим муассасалари ташкил этишни такомиллаштириш фойдадан холи бўлмаслигини кўрсатмоқда. Бунда маҳалла, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро фондларнинг фаол иштирок этиши ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Биз мактабгача таълимни ривожлантириш учун қуйидаги ишлар амалга оширилиши лозим, деб ҳисоблаймиз:

- меҳнат бозори учун олий маълумотли тарбиячи ва педагог кадрларни устувор равишда тайёрлаш;
- мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини излаб топиш ва амалиётга татбиқ этиш;
- мактабгача таълим муассасаларига бормайдиган болаларни оилада тарбиялашни ташкилий, педагогик ва услубий жиҳатдан таъминлаш;
- мактабгача таълим муассасалари учун замона-

вий ўқув-услубий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни маҳаллий шароитда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш;

- мактабгача ёшдаги болаларни халқимизнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашга эътиборни кучайтириш ва бунинг учун зарур шарт-шароитларни муҳайё этиш;

- мактабгача таълим муассасаларининг барча турлари учун ўзига хос дастурларни танлаб олиш, ота-оналар учун мактабгача таълимнинг барча муассасалари бўйича малакали консультация хизмати кўрсатиш имкониятини яратиш ва ҳоказолар.

Хулоса ўрнида айтидиган бўлсак, мамлакатимизда мактабгача таълим тизимининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашга, яқин истиқболда барча ҳудудларда кўплаб янги боғчалар қуришга, таълим-тарбия сифати ва даражасини юқори босқичга кўтаришга катта эътибор қаратилмоқда. Бу тизим келажагимиз ворисларида билим олишга қизиқиш ҳиссини уйғотади ва уларнинг ҳар томонлама етук инсонлар бўлиб камол топиши учун мустаҳкам таълим тоши қўйилишига хизмат қилади.

Зеро, болаларимизга мактабгача таълим бериш уларни мурғаклигиданоқ мактабга ва келгуси ҳаётга тайёрлаш демакдир!

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлда қабул қилинган “Таълим тўғрисида” ги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. Тошкент, 1993 йил, № 6.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида” ги қонуни билан тасдиқланган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. Тошкент, 1997 йил, № 9.
3. Ш.М.Мирзиёев. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2016 йил, 56-бет.
4. Ш.М.Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2016 йил, 104-бет.
5. А.А.Ядгаров, Н.А.Худойбердиева. Таълим тизимида фаолликни ошириш ва уни бошқариш масалалари. Таълим, фан ва инновация. 2015 йил, 4-сон, 23-бет.
6. Образование в Узбекистане 2002-2017. Статистик тўпламлар.

Ҳаёт суғуртасини ривожлантиришда ходимлар малакасини оширишнинг ўрни

Давлатимизнинг
ривожланиш
истиқболларини
белгилаш ва ҳалқимиз
фаровонлигини
ошириш мақсадида
Ўзбекистон Республикаси
Президентининг 2017 йил
17 февралдаги фармони
билан Ўзбекистон
Республикасини янада
ривожлантириш бўйича
Ҳаракатлар стратегияси
тасдиқланди.

Хайрулла ҲАСАНОВ,
ТДИУнинг “Ўзбекистон ёшлар иттифоқи”
бошланғич ташкилоти раиси.
Динора БАРАТОВА,
ТДИУ “Молия ва солиқлар” кафедраси
мустақил тадқиқотчиси.

Аннотация

Ушбу мақолада суғурта бозори ходимлари малакасини ошириш орқали ҳаёт суғуртасини ривожлантириш йўллари баён этилган.

В этой статье описываются способы улучшения страхования жизни путем повышения квалификации персонала страхового рынка.

This paper focused on developing life insurance system by qualifying the insurance market personnel.

Ҳозирги вақтда жаҳон бозори конъюнктурасидаги кескин ўзгаришлар, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янги ёндашув ҳамда таъмоилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

Шуларни эътиборга олган ҳолда Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишда бир неча вазифалар белгиланиб олинди. Шулардан бири суғурта ва лизинг ҳамда бошқа молиявий хизматлар ҳажмини уларнинг янги турларини жорий қилиш ва сифатини ошириш ҳисобидан кенгайтириш, шунингдек, капитални жалб қилиш ҳамда молиявий институтлар ва аҳолининг эркин ресурсла-

рини жойлаштиришдаги муқобил манба сифатида фонд бозорини ривожлантиришдир [1].

Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб олинган вазифалардан келиб чиққан ҳолда суғурта фаолиятини ривожлантириш макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўсишига олиб келмоқда. Мамлакатимиз суғурта бозорида амалга оширилаётган изчил ислохотлар туфайли бу соҳа кейинги йилларда жадал ривожланмоқда.

2017 йил 31 декабрь ҳолатига кўра, Ўзбекистон Республикаси суғурта бозорида 27 суғурталовчи, шундан 23 таси умумий суғурта тармоғида ва 3 таси ҳаётни суғурта қилиш тармоғида, 3 суғурта брокери, 4 актуар ташкилоти, 24 асцистанс, ажастерлик ва сюрвейерлик компанияси фаолият кўрсатаётган бўлиб, суғурталовчилар ўз штатида 5,5 минг ходимга, шунингдек, 7,2 мингдан зиёд суғурта агентига эга [2].

Калит сўзлар: суғурта бозори, ҳаёт суғуртаси, умумий суғурта, суғурта агенти, жамғарма суғуртаси, суғурталанувчилар, суғурталовчилар.

Суғурталовчилар тақдим этган маълумотларга кўра, 2017 йилда суғурталовчилар томонидан 927.4 млрд. сўм суғурта мукофоти йиғилган бўлиб, 2016 йилга нисбатан ўсиш 33.9 фоизни ташкил этган. Суғурта тўловлари эса 269.9 млрд. сўмни ташкил қилиб, 2016 йилга нисбатан ўсиш 200.6 фоизни ташкил қилди. Буни қуйидаги жадвалда кўришимиз мумкин.

1-жадвал.

Ўзбекистонда тўпланаётган суғурта мукофотлари ва суғурта тўловларининг кўрсаткичлари*

Йиллар	Суғурта мукофотлари (млрд. сўм)	Ўзгариши (фоизда)	Суғурта тўловлари	Ўзгариши (фоизда)
2013	338,48	–	66,92	–
2014	439,1	29.7	75,3	12.5
2015	515,7	17.4	111,1	47.5
2016	692,6	34.3	130,5	17.4
2017	927.4	33.9	269.9	200.6

Юқоридаги жадвалда кўриниб турибдики, суғурта фаолияти йил сайин ривожланиб, суғурта мукофотлари кўрсаткичлари ҳам, суғурта тўловлари кўрсаткичлари ҳам ўсиб келмоқда. Шундай бўлса-да, суғурта фаолияти кўрсаткичларининг ЯИМдаги улуши жуда ҳам паст.

2-жадвал.

Ўзбекистонда тўпланаётган суғурта мукофотларининг ЯИМдаги ҳиссаси бўйича кўрсаткичлари*

Йиллар	ЯИМ (млрд. сўм)	Суғурта мукофотлари (млрд. сўм)	Суғурта мукофотларининг ЯИМдаги улуши	Ўсиш ёки камайиш
2013	120861,5	338,5	0,28	+0,02
2014	145846,4	439,1	0,30	+0,02
2015	171808,3	515,7	0,30	-
2016	199325,1	692,6	0,35	0,05

*Stat.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди¹

2-жадвалда кўриниб турибдики, ўтган сўнгги 5 йил давомида тўпланган суғурта мукофотларининг ЯИМдаги улуши 0,37 фоиздан ошмаган [3][4].

Чет мамлакатларда бу кўрсаткич 30-40 фоизгачани ташкил қилади. Ўзбекистон суғурта бозорининг ЯИМдаги улуши эса ҳатто 1 фоизга ҳам ет-

маган. Суғурта фаолиятида бу кўрсаткичга сабаб бўлаётган бир неча муаммолар мавжуд ва бу муаммоларни жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртаси орқали таҳлил қилиб кўрамиз.

Бу суғурта тури суғурта қилдирувчига суғурта ҳимояси ҳамда ўз ҳаётида маълум бир вақт ёки тадбирга (ҳодисага) мўлжаллаб, пул маблағларини тежаб ва тўплаб олиш имкониятини берувчи суғурта тури ҳисобланади..

Ушбу суғурта турининг диққатга сазовор тарафи шуки, бир йилдан ортиқ бўлган муддатга ҳаётни узоқ муддатли суғурталаш шартномаси тузилган тақдирда, суғурта қилдирувчи давлат томонидан ўрнатилган солиқ имтиёзларидан (ЎР Солиқ кодексининг 179-моддаси 28-банди) фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. Яъни ҳаётни узоқ муддатга суғурталаш шартномаси асосида суғурта бадали тўловларига суғурта қилдирувчининг тўлиқ ёки қисман йўналтирилган иш ҳақи ва бошқа қонуний даромадларига даромад солиғи солинмайди.

Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ҳисобига олинadиган сезиларли фойдадан ташқари, суғурта қилдирувчига (суғурталанган шахсга) тўланадиган суғурта товонига (суғурта компанияси тўлаб берадиган сумма) суғурта компанияси инвестицион портфелининг даромадлилик даражасидан келиб чиқиб ўрнатилган қўшимча бонус тўлаб берилади [4].

Суғурта хизматидан фойдаланаётган ва фойдаланиши мумкин бўлган аҳолининг аксарият қисми, суғурта ҳақида тўлиқ маълумотга эга эмас. Ҳолбуки, бу суғурта турига талабнинг ортиши суғурталанувчи ва суғурталанувчига молиявий ҳолатини яхшилашда ўзининг салмоқли хиссасини қўшади.

Юридик шахслар суғурта қилдириши учун, биринчи навбатда, уларга ишонч керак. Жисмоний шахсларга эса тўғри маълумот. Маълумотлар тўғри ва тўлиқ бўлиши уларни суғуртадан тўғри ва мақсадли фойдаланишга жалб қилади. Бу жараёни амалга ошириш учун суғурта бозорига малакали мутахассислар талаб этилади. Суғурта компанияларида фаолият юритаётган аксарият ҳодимлар суғурта ишининг мутахассиси эмас. Бир бўлим ходими иккинчи бўлим ходимининг фаолияти, амалга ошираётган ишлари ҳақида маълумотга эга эмас. Агентлар фаолиятида ҳам худди шундай муаммо мавжуд.

Нагизжада суғурталанмоқчи бўлган шахсга суғурта хизматлари тўғри ва тўлиқ етказилмаган-

¹ www.stat.uz Статистика қўмитаси маълумотлари.

лиги натижасида аҳоли тўлиқ маълумотга эга бўлмасдан суғуртага бўлган талабнинг пасайиши ва фаолиятга нисбатан ишонмаслик ҳолатлари юзага келмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, суғурта фаолиятини ривожланишда кенг қўламда тарғибот талаб этилади. Тарғибот қилиш учун эса ҳозирги инновацион технологиялар ривожланаётган даврда энг сўнгги усул ва методлардан

фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бу усул ва методларни қўллаш учун эса суғурта соҳасининг мутахассислари бўлган ёш кадрларнинг малакасини мунтазам равишда ошириш, уларни назорат қилиш ва доимий равишда махсус ташкил қилинган имтиҳонлардан ўтказиш зарур. Бу эса суғурта соҳасида фаолият юритаётган кадрларни мунтазам равишда ўз устида ишлашга, малакасини ошириб боришига ундайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид давлат дастурини ўрганиш бўйича илмий-услубий қўлланма. Тошкент-2017.
2. www.mf.uz. Ўзбекистон Молия вазирлиги маълумотлари.
3. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №6, ноябрь–декабрь, 2017 йил.
5. www.stat.uz Статистика қўмитаси маълумотлари.
4. Х.М.Шиннаев, И.К.Очилов, С.Е.Ширинов, И.Ғ.Кенжаев. Суғурта иши. Тафаккур бўстони. –Тошкент-2014.

Финансовый инструментарий привлечения иностранных инвестиций

Гулбахор КАРИМОВА,
независимый исследователь,
Ташкентский финансовый институт.

Термин «финансовый инструмент» считается довольно новым термином для стран СНГ и, в частности, для Узбекистана. Он нашел свое употребление и использование в экономической науке стран СНГ с началом перехода на рыночную экономику. До сих пор не существует однозначной трактовки данного термина, и существующие определения в основном принадлежат западным ученым-экономистам.

Аннотация

В данной статье рассматриваются некоторые дефиниции и классификация термина «финансовые инструменты» привлечения иностранных инвестиций. Автором предлагается иное определение данному термину. Рассматриваются и анализируются финансовые инструменты привлечения иностранных инвестиций в Республику Узбекистан.

Ushbu maqolada, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning «moliyaviy instrumentlari» atamasi ning ba'zi tavsiflari va tasnifi ko'ribchilgan. Muallif tomonidan ushbu atamaga o'zgacha ta'rif taklif qilingan. O'zbekiston Respublikasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning moliyaviy instrumentlari o'rganib chiqilgan va tahlil qilingan.

The article deals with the definitions and classifications of the term «Financial instruments» for attracting foreign investments. The author suggests a different definition for this term. It also analyzes financial instruments for attracting foreign investments to the Republic of Uzbekistan.

Многие определения термину «финансовые инструменты» сужают полный смысл данной категории. Так, например, в универсальном экономическом словаре А.М. Новикова финансовые инструменты определяются как валюта, ценные бумаги и депозиты¹.

Д.А. Шевчук под финансовыми инструментами понимает различные формы краткосрочного и долгосрочного инвестирования, торговля которыми осуществляется на финансовых рынках. К финансовым инструментам относятся денежные средства, ценные бумаги, опционы, форвардные контракты, фьючерсы и свопы.

Фрэнк Дж. Фабоцци отождествляет понятия «финансовый актив» и «финансовый инструмент» и объясняет, как право на требование денежных средств в будущем. Владелец финансового инструмента считается инвестором².

Основным источником, наиболее точно раскрывшим суть финансового инструмента, являются международные стандарты финансовой отчетности (МСФО). Согласно МСФО 32, «финансовый инструмент – это любой договор, при котором одновременно возникает финансовый актив у одной организации и финансовое обязательство

¹ Новиков А. М. Универсальный экономический словарь / А. М. Новиков. – М.: Наука, 1994. – 135 с.

² Ф. Фабоцци. Финансовые инструменты, пер. с англ. Е. Востриковой, Д. Ковалевского, М. Орлова. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с. – (Финансовая энциклопедия)

Ключевые слова: финансовый инструмент, иностранные инвестиции, ценные бумаги, операции лизинга, операции кредитования, операции страхования.

или долевого инструмент у другой»³.

Анализируя вышеприведенные определения, можно сказать, что существуют разные подходы к термину «финансовый инструмент». Финансовый инструмент объясняется как ценные бумаги, финансовый актив и финансовое обязательство, договор и контракт, а также как форма привлечения краткосрочных и долгосрочных инвестиций.

Так как в данной работе мы рассматриваем привлечение иностранных инвестиций в экономику страны, а не предприятия, мы предлагаем свое определение термину «финансовый инструмент».

Финансовый инструмент привлечения иностранных инвестиций – это любые средства привлечения иностранных инвестиций в экономику страны, с помощью которых привлекаются денежные средства иностранных инвесторов и появляются обязательства у принимающей страны.

Во многих случаях финансовые инструменты классифицируются в основном как первичные и производные или как долевого и долговые, поскольку изначально финансовые инструменты трактовались как ценные бумаги. Однако появление более новых видов финансовых активов, обязательств и операций с ними, а также развитие рынка капитала

обуславливают по-другому классифицировать финансовые инструменты.

В.В. Ковалев дает следующую классификацию⁴:

Е.Н. Подоляко в своей диссертационной работе «Совершенствование использования финансовых инструментов привлечения иностранных инвестиций в регион» предлагает более детальную классификацию финансовых инструментов, которая раскрывает суть данного термина⁵.

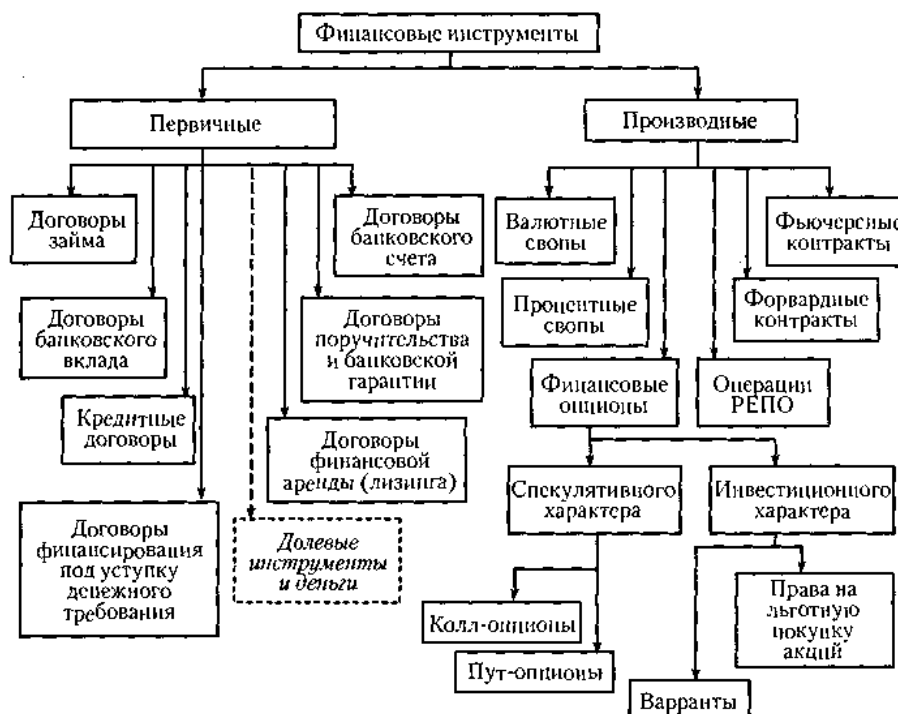
Е.Н. Подоляко в своей работе предлагает классификацию по генеральным признакам:

- налоговые средства;
- ценовые средства;
- правовые средства;
- финансовые операции, поддерживающие иностранные инвестиции;
- ценные бумаги.

Налоговые средства привлечения иностранных инвестиций включают

налоговые льготы и инвестиционный налоговый кредит.

Ценовые средства – это предоставление минимальных ставок по аренде земельных участков иностранным инвесторам и компенсация части процентной ставки по кредитам.



³ МСФО 32 (IAS 32) [HTTPS://FINOTCHET.RU/ARTICLES/150/](https://finotchet.ru/articles/150/)

⁴ Ковалев В.В., Иванов В.В., Лялин В.А., Инвестиции: Учебник. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 440 с.

⁵ Подоляко Е.Н. Совершенствование использования финансовых инструментов привлечения иностранных инвестиций в регион: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Елена Николаевна Подоляко. – Нижний Новгород, 2005. – 152 с.



Правовые средства – это гарантии государства для обеспечения сохранности и дальнейшего прироста капитала иностранных инвесторов, а также частичное участие государства в инвестировании.

Финансовые операции, поддерживающие иностранные инвестиции:

- операции кредитования;
- операции лизинга;
- операции страхования.

Ценные бумаги – это финансовые инструменты фондового рынка, с помощью которых привлекаются иностранные инвестиции в страну.

Вышеприведенная классификация максимально раскрывает суть финансового инструмента, включает новые виды финансовых инструментов и является более применимой для нашего исследования.

Далее рассмотрим более детально каждый из видов инструмента на примере Республики Узбекистан.

Налоговые средства включают налоговые льготы и инвестиционный налоговый кредит. В Республике Узбекистан налоговые льготы широко применяются в налоговой политике страны. Действует система налоговых льгот не только по отношению к иностранным инвесторам, но и местным инвесторам. Кроме того, действует специальная система налоговых льгот иностранным инвесторам, вкладывающим в свободно-индустриальные зоны Республики Узбекистан.

Ценовые средства – предоставление минимальных ставок по аренде земельных участков иностранным инвесторам и компенсация части процентной ставки по кредитам, не используются в Республике Узбекистан как инструменты привлечения иностранных инвестиций.

Правовые средства – это гарантии государства

и участие государства в финансировании инвестиций.

Гарантии государства

В данной работе мы рассмотрим гарантии Республики Узбекистан иностранным инвесторам. Основные гарантии Республики Узбекистан предоставляются специальным инвестиционным законодательством. Наряду с другими законами существует Закон Республики Узбекистан «О гарантиях и мерах защиты прав иностранных инвесторов» от 30 апреля 1998 г.

Данный закон устанавливает следующие гарантии:

1. Гарантии от дискриминации иностранных инвесторов. Государство гарантирует и защищает права иностранных инвесторов, не допускается дискриминация по отношению к иностранным инвесторам.

2. Гарантия сохранения действующего законодательства. Государство гарантирует сохранение действующего законодательства в течение 10 лет с момента инвестирования, если новое законодательство ухудшает условия инвестирования. Иностранный инвестор имеет право применять ту часть законодательства, которая, по его мнению, улучшает его условия инвестирования.

3. Дополнительные гарантии. Иностранным инвесторам также предоставляются дополнительные гарантии при инвестировании:

- в приоритетные отрасли, обеспечивающие устойчивый экономический рост, прогрессивные структурные изменения экономики страны;
- в приоритетные проекты, обеспечивающие укрепление и расширение экспортного потенциала республики, ее интеграцию в мирохозяйственные связи;

- во внедрение высоких современных технологий и развитие высокотехнологичных производств;
- в проекты в сфере малого предпринимательства, реализация которых направлена на переработку сырья и материалов, производство потребительских товаров и услуг, обеспечение занятости населения.

4. Гарантии от национализации и реквизиции. Данный закон гарантирует, что иностранные инвестиции и другие активы иностранных инвесторов не подлежат национализации. Иностранные инвестиции не подлежат реквизиции, за исключением случаев стихийных бедствий, аварий, эпидемий⁶.

5. Гарантии использования средств. Иностранный инвестор имеет право реинвестировать или использовать любым другим способом полученные доходы на территории Республики Узбекистан.

6. Гарантии перевода средств. Республика Узбекистан гарантирует свободный перевод денежных средств в иностранной валюте в Республику Узбекистан и из нее.

7. Гарантия возврата иностранных инвестиций. Иностранный инвестор имеет право прекратить деятельность в порядке, установленном законодательством. После прекращения деятельности инвестор вправе получить свои активы в денежной или натуральной форме.

8. Гарантия разрешения споров. Статья 10 данного закона гласит, что споры между сторонами разрешаются Хозяйственным судом Республики Узбекистан или посредством арбитража в соответствии с правилами и процедурами международных договоров.

Частичное участие государства в инвестировании. В Республике Узбекистан широко применяется участие государства в финансировании инвестиционного проекта, и это осуществляется в виде совместного финансирования инвестиционных проектов. Этот вид финансового инструмента одновременно является основным методом привлечения иностранных инвестиций в Республику Узбекистан.

Операции кредитования. Операции кредитования в данном случае включают кредитование кредитными организациями, а также выдачу кредита под гарантию правительства. В Республике Узбекистан кредитование осуществляется коммерческими банками. В настоящее время банковская

система Республики Узбекистан является двухуровневой: Центральный банк и коммерческие банки. По состоянию 2018 года в Узбекистане существует 28 коммерческих банков: 3 государственных, 12 акционерно-коммерческих, 5 банков с участием иностранного капитала, 8 частных банков, в совокупности имеют более 4100 филиалов и мини-банков.

Крупнейшими банками Республики Узбекистан являются Национальный банк внешнеэкономической деятельности РУз, государственно-акционерный коммерческий банк «Асака», государственно-коммерческий Народный банк РУз, открытый акционерно-коммерческий «Узпромстройбанк», «Кишлок курилиш банк», «Ипотека-банк», «Агробанк», «КДБ банк Узбекистан». Девять банков Узбекистана вошли в ежегодный рейтинг 200 крупнейших банков СНГ. Рейтинг основан на данных открытых источников – публичной финансовой отчетности банков.

Юридические лица Республики Узбекистан могут получить зарубежный кредит под гарантию правительства. В данном случае государство является гарантом возврата полной суммы и процентов кредита.

Операции лизинга. В Республике Узбекистан лизинговые операции появились 1993 году. Национальная авиакомпания «Узбекистон хаво йуллари» начала обновлять свой парк лайнеров и взяла в лизинг пассажирские самолеты. В Узбекистане лизинговые операции осуществляют лизинговые компании и коммерческие банки. Крупнейшие лизинговые компании – это АЛК «Узкишлокхужалик-машлизинг», АК ООО «O'zavtosanoat-Leasing», ГЛК «Узмелиомашлизинг», СП ЗАО «Узбек Лизинг Интернешнл А.О.», «Курилиш лизинг», а также среди банков лидеры рынка – Национальный банк внешнеэкономической деятельности РУз, ГАКБ «Асака», ОАКБ «Микрокредитбанк» и ГК «Халкбанк».

По состоянию на 2016 год зарегистрировано 126 финансовых институтов, занимающихся лизинговой деятельностью. По данным Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике, активно работали 79 организаций, включая 22 коммерческих банка. Остальные занимались мониторингом и погашением лизинговых платежей по проектам, заключенным в предыдущие годы.

Темп роста объема новых лизинговых операций

⁶ Закон Республики Узбекистан от 30.04.1998, № 622-І «О гарантиях и мерах защиты прав иностранных инвесторов».

по итогам первого полугодия 2016 года увеличился на 2%. Таким образом, за отчетный период объем новых лизинговых сделок составил 430,4 млрд. сумов, что на 77 млрд. сумов больше, чем в прошлом году.

Наиболее высокие темпы роста объема новых лизинговых операций традиционно продемонстрировали крупные игроки лизингового рынка, такие как АЛК «O'zqishloqxojalikmashlizing», АО «UzbekLeasingInternational А.О.», АК ООО «O'zavtosanoat-Lizing», ГЛК «O'zmeliomashlizing». Стоит отметить также стремительный рост компании ИП ООО «TaibaLeasing» в первом полугодии, которая заняла пятое место. На долю данных компаний приходится почти половина заключенных новых лизинговых сделок (47,5%).

Создана нормативно-правовая база о лизинге (Закон «О лизинге» от 14 апреля 1999 г.), которая устраняет преграды на пути развития лизинговых отношений в Узбекистане. Изменения и поправки в лизинговом законодательстве способствовали оживлению и развитию рынка. Государство всячески поддерживает, предоставляет льготы и преференции. Ниже приведем налоговые и таможенные преференции в Республике Узбекистан:

- снижение налогооблагаемой прибыли по налогу на прибыль на сумму средств, направляемых на возмещение стоимости объекта лизинга, в течение пяти лет⁷;
- освобождение от уплаты таможенных пошлин и НДС технологического оборудования, завозимого в лизинг⁸;
- при оформлении автотранспортного средства по окончании срока лизинга в собственность лизингополучателя сбор в Республиканский дорожный фонд не взимается (статья 325 Налогового кодекса Республики Узбекистан)⁹.

Операции страхования. Страхование является важной частью инвестиционной деятельности. Инвестиционный риск должен быть застрахован, поскольку капитал вкладывается сегодня, а поступления будут в будущем. Здесь существует неопределенность насчет будущей ситуации. В этой связи

для иностранных инвесторов следует застраховать не только коммерческие риски, но и политические и другие страновые риски.

В Республике Узбекистан иностранные инвесторы имеют право осуществлять страхование на добровольной основе. Эти положения закреплены в Законе Республики Узбекистан «Об иностранных инвестициях» от 30 апреля 1998 года (№609-I, статья 16). Страхование осуществляют страховые компании, законно действующие в Республике Узбекистан. Политические и другие страновые риски могут осуществляться международными страховыми компаниями.

Крупными страховыми компаниями в Республике Узбекистан являются государственно-акционерная страховая компания (ГАСК) «Узагросугурта», национальная компания экспортно-импортного страхования «Узбекинвест», ООО «Asia Insurance», ГАСК «Кафолат», ЗАО «Alfa Invest».

Ценные бумаги. Ценные бумаги являются основными инструментами привлечения иностранных инвестиций. В Республике Узбекистан рынок ценных бумаг требует дальнейшего развития. Прилагаются все усилия для достижения максимального эффекта в этой области. Была принята законодательная база для ценных бумаг. Первичный рынок ценных бумаг функционирует, но вторичный рынок находится в процессе формирования. Именно поэтому прямые инвестиции превышают портфельные инвестиции в Республике Узбекистан. В этой связи мы не будем рассматривать ценные бумаги как инструмент для привлечения иностранных инвестиций в экономику Республики Узбекистан.

Исходя из вышеперечисленного, в Республике Узбекистан используются следующие финансовые инструменты привлечения иностранных инвестиций.

Таким образом, финансовые инструменты имеют разные формы. В условиях Узбекистана их применение зависит от развития финансового, в том числе фондового, рынка. Пока приемлемой формой финансовых инструментов для привлечения иностранных инвестиций являются налоговые

⁷ Указ Президента Республики Узбекистан № УП-3860 от 14.03.2007 г. «О дополнительных мерах по стимулированию модернизации, технического и технологического перевооружения производства».

⁸ Постановление ГТК №01-02/8-44 от 15.02.2013 г.

⁹ Статья 325 Налогового кодекса Республики Узбекистан.

Официальный сайт компании Trastleasing (www.trastleasing.uz)

Таблица 1.

Финансовые инструменты привлечения иностранных инвестиций в Республику Узбекистан
Налоговые льготы
Гарантии государства
Частичное участие государства в инвестировании
Операции кредитования
Операции лизинга
Операции страхования

льготы, гарантии государства, частичное участие в акционерном капитале создаваемых предприятий, операции кредитования, операции лизинга, а также операции страхования. Дальнейшее развитие

финансового рынка будет стимулировать широкое использование первичных и производных финансовых инструментов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Налоговый кодекс Республики Узбекистан.
2. Закон Республики Узбекистан от 30.04.1998 № 622-I «О гарантиях и мерах защиты прав иностранных инвесторов».
3. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-3860 от 14.03.2007 г. «О дополнительных мерах по стимулированию модернизации, технического и технологического перевооружения производства».
4. Постановление ГТК № 01-02/8-44 от 15.02.2013 г. «Об утверждении перечня технологического оборудования, освобождаемого при ввозе на территорию Республики Узбекистан от импортной таможенной пошлины и налога на добавленную стоимость».
5. Ковалев В.В., Иванов В.В., Лялин В.А. Инвестиции: Учебник. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 440 с.
6. Новиков А. М. Универсальный экономический словарь / А. М. Новиков. – М.: Наука, 1994. – 135 с.
7. Подоляко Е.Н. Совершенствование использования финансовых инструментов привлечения иностранных инвестиций в регион: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Елена Николаевна Подоляко. – Нижний Новгород, 2005. – 152 с.
8. Ф. Фабоцци, финансовые инструменты, пер. с англ. Е. Востриковой, Д. Ковалевского, М. Орлова. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с. – (Финансовая энциклопедия).
9. МСФО 32 (IAS 32) <https://finotchet.ru/articles/150/>

УДК:336.67

Совершенствование ведения бухгалтерского учета на предприятиях нефтегазовой промышленности (АО «Узнефтепродукт»)

Сегодня в соответствии с УП РУз от 07.02.2017 г. №УП-4947 «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» осуществляется переход на новый уровень развития нефтегазовой отрасли Узбекистана, где наблюдаются значительные изменения, направленные на более интенсивное развитие рыночных отношений, привлечение иностранных инвестиций и увеличение экспортного потенциала страны. Вследствие этих изменений национальные стандарты бухгалтерского учета также нуждаются в совершенствовании, так как сегодня нефтегазовая отрасль, имеющая свою собственную продукцию переработки углеводородов, ориентирована на экспорт. В связи с этим появляется необходимость в ведении отчетности в соответствии с международными стандартами.

Маърифат ЯРКУЛОВА,
преподаватель отделения «Экономические дисциплины» филиала РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина в городе Ташкенте.
Ирина ТЕН,
студентка 3-го курса специальности «Экономика предприятий и организаций» филиала РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина в городе Ташкенте.

Аннотация

В данной статье раскрываются недостатки, связанные с ведением учета и составлением отчетности на предприятиях нефтегазовой промышленности. Предлагается новый подход в формировании конечного финансового результата и ведении учета и составлении отчетности по национальным и международным стандартам одновременно. Кроме того, предлагается новый подход в автоматизации процесса ведения учета и составления отчетности.

Мазкур мақолада нефть-газ саноат корхоналарида ҳисоб юритиши ва ҳисобот тузиши билан боғлиқ камчиликлар очиб берилган. Бир вақтнинг ўзида миллий ва халқаро стандартлар бўйича якуний молиявий натижалари шакллантириши ва ҳисоб юритиши ҳамда ҳисобот тузишига янгича ёндашув таклиф этилган. Бундан ташқари, ҳисоб юритиши ва ҳисобот тузиши жараёнида автоматлаштиришига янгича ёндашув ҳам тавсия этилган.

The current article deals with the failures in relation to the accounting process and making reports in the companies of oil and gas industry. It recommends the new approach in formulation of the final financial results as well as accounting and making reports by national and international standards simultaneously. Moreover, a new approach is offered in making the processes of accounting and making reports automotive.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, МСФО, конечный финансовый результат, консолидированная отчетность.

Хотелось бы отметить, что формирование отчетности по МСФО является одним из необходимых условий, которые открывают отечественным нефтегазовым организациям возможность приобщения к международным рынкам капитала. Также финансовая отчетность, сформированная согласно международным стандартам, отличается более высокой информативностью и полезностью для пользователей, использование международных стандартов позволяет значительно сократить время и ресурсы для разработки новых национальных правил учета и отчетности.

По результатам исследования бухгалтерского учёта в АО «Узнефтепродукт» было выяснено, что на самом предприятии ведение бухгалтерского учёта и составление отчетности по международным (МСФО) и национальным стандартам параллельно не ведется. АО «Узнефтепродукт» привлекает аудиторские компании для составления отчетности по международным стандартам (МСФО). Так как предприятие является акционерным обществом, аудиторские проверки являются обязательным условием. Чтобы удостовериться, сколько стоит составление отчетности, а именно трансформация в МСФО, форма 1 и форма 2 были показаны независимому аудитору на предварительную оценку. По его предварительной оценке, стоимость трансформации составит не менее 100 млн. сум. Вследствие чего предлагается ведение учета по международным стандартам на самом предприятии, без услуг аудиторских компаний.

Суть предложения состоит в том, чтобы ввести в существующий программный продукт «1С: бухгалтерия» дополнительный модуль по стандартам МСФО, который сможет, используя данные бухгалтерского учета, трансформировать их согласно международным стандартам, что будет способствовать экономии времени на ведение учета по двум стандартам, как национальным, так и международным. Существует несколько программных продуктов модулей, разработанных в качестве модуля к «1С: бухгалтерия», стоимость установки которых начинается от 2 тыс. долларов США, опираясь на российский опыт ведения учёта по двум стандартам.

Кроме того, одним из преимуществ данного внедрения является то, что рабочий план счетов по национальным стандартам можно адаптировать в соответствии с международными стандартами, а именно детализировать уже утвержденный план счетов.

Однако существуют дополнительные затраты, помимо установки дополнительного модуля для ведения параллельного учёта. Во-первых, необходима помощь программистов для настройки программы под национальные стандарты бухгалтерского учёта, во-вторых, дополнительные курсы повышения квалификации по ведению учёта по МСФО, а также консультация программистов по обучению кадров работе на новом программном продукте.

По таблице 1 видно, что общие расходы составили 40,4 млн. сумов, что говорит об экономии по-

Таблица 1.

Затраты на внедрение дополнительного модуля

№	Вид затрат	Стоимость, сум
1	Перепрограммирование модуля для ведения бухгалтерского учёта по МСФО	10 000 000
2	Установка модуля на предприятии + Консультация программистов по обучению кадров работе на новом программном продукте	25 000 000
3	Обучение главного бухгалтера и его заместителя ведению учета по МСФО в учебном центре при Национальной ассоциации бухгалтеров и аудиторов Узбекистана ¹	1 800 000
ИТОГО первоначальные затраты перед эксплуатацией		36 800 000
4	Ежемесячная информационная поддержка и информационное сопровождение консультантов	300 000 (3 600 000 в год)
ИТОГО затраты за 1-й год		40 400 000

Источник: Составлено автором на основе изучения цен на установку программных продуктов для осуществления хозяйственной деятельности в Республике Узбекистан.

¹ Цены указаны в соответствии с прайс-листом Национальной ассоциации бухгалтеров и аудиторов Узбекистана.

ловины средств, ежегодно используемых для оплаты услуг аудиторской компании.

Изучив опыт на рынке информационных технологий в России, где имеется опыт по использованию программных продуктов, были сделаны выводы о том, что дополнительный модуль не вызывает сложности в использовании и не требует больших затрат на обучение кадров. Параллельный учёт позволит в любой момент предоставить финансовую информацию, необходимую пользователям как по национальному, так и по международному стандартам.

В настоящее время внедрение дополнительного модуля может обойтись предприятию в 2 раза дешевле, чем единоразовое привлечение аудиторской компании для составления финансовой отчетности по МСФО. А также использование программного продукта может длиться несколько лет, с тем же успехом, что и «1С: бухгалтерия».

Еще один недостаток, выявленный при изучении учета на предприятии, – это ручное составление консолидированной финансовой отчетности. Для этого предлагается внедрение программного продукта «1С: консолидация». Процесс формирования консолидированной отчетности представляет собой сложную и трудоёмкую задачу, особенно при составлении ее вручную или при помощи Excel, если у предприятия сложная структура, например, если у предприятия несколько дочерних, зависимых компаний, входящих в его структуру. А также между компаниями, входящими в состав материнской компании, могут быть взаимные хозяйственные операции, результаты которых нужно исключать при подготовке консолидированной отчетности.

В результате ввод данных может осуществляться из программы «1С: бухгалтерия», позволяющей значительно снизить трудоемкость импорта, входного контроля и классификации полученных исходных данных.

Кроме того, программа «1С: консолидация 8 ПРОФ» позволяет вводить данные в удаленном режиме с использованием веб-интерфейса или механизма распределенных информационных баз. Использование указанных возможностей обеспечивает не только снижение трудоемкости ввода исходной финансовой информации, но и повышение ее качества и достоверности.

Стоимость установки и внедрения сможет обойтись предприятию не намного дороже, чем введение модуля по ведению учета по МСФО или же самого основного продукта «1С: бухгалтерия». Однако это сократит время на составление консолидированной отчетности.

Таким образом, можно сделать следующие выводы:

1. Дополнительный модуль по стандартам МСФО будет способствовать экономии времени на ведение учета по двум стандартам, как национальным, так и международным;
2. Внедрение дополнительного модуля в 2 раза дешевле, чем привлечение аудиторской компании для составления финансовой отчетности по МСФО каждый год;
3. «1С: консолидация» позволит значительно снизить трудоемкость процесса составления консолидированной отчетности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бабаев Ю.А. Бухгалтерский учет: Учебник / Ю.А. Бабаев. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 320 с.
2. Абдуллаев Р. Бухгалтерский учет и аудит: Учебное пособие для вузов / МВ и ССО РУз. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2010. – 436 с.
3. Блинов О.А., Новиков Ю.И. Теоретические основы международных стандартов финансовой отчетности: учебное пособие. – Омск: Изд-во ОмГАУ – 2006. – 68 с.
4. НСБУ^{№ 1}. Учетная политика и финансовая отчетность.

Biznes-Эксперт

ИҚТИСОДИЙ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ОЙЛИК НАШР

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

2018 йил, 10 (130)-сон.
2008 йил январдан чоп этилмоқда.
Муассис: “Бизнес-Daily Медиа” Ноширлик уйи МЧЖ.
Бош директор У.Н. Нусуров

Тахририят:
Бош муҳаррир — Б.У. Эгамкулов
Мусахҳиҳ — М. Мусулмонкулова
Дизайнер-саҳифаловчи — А.Ж. Нарманов

Тахририят манзили:
100000, Тошкент ш., Амир Темура кўчаси, 6.
Тел.: (+998 71) 259-21-96.
Факс: (+998 71) 259-21-97, 259-22-06.
E-mail: www.biznes-daily.uz

Журнал Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот агентлигида 2013 йил 12 апрелда қайта рўйхатга олинган.
0507-сонли гувоҳнома.

Журналнинг “Matbuot tarqatuvchi” АК
обуна каталогидagi юридик ва жисмоний
шахслар учун индекси — 1169.

Бичими 60X84 1/8 (4 б.т.). Адади 600.
Чоп этишга 8.11.2018 йилда рухсат этилди.
“VneshinvestProm» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
23-сонли буюртма. Манзил: Тошкент ш.,
Навоий кўчаси, 30-уй.

Бир ойда бир марта чиқади. Баҳоси келишилган нархда.
“Biznes-Эксперт” журналидан кўчириб босиш фақат тахририятнинг ёзма розилиги билан амалга оширилади.
Тахририят фикри муаллифлар фикрига мос келмаслиги мумкин.

Юборилган қўлёзмалар рецензия қилинмайди ва қайтариб берилмайди.
Мақолалардаги факт ва рақамларнинг ҳаққонийлигига муаллиф шахсан масъул.

Реклама мазмунига реклама берувчи жавобгар.

№ 10 (130), 2018 года.
Издается с января 2008 года.
Учредитель: ООО Издательский дом “Бизнес-Daily Медиа”.
Генеральный директор: У.Н. Нусуров.

Редакция:
Главный редактор — Б.У. Эгамкулов.
Корректор — М.Г. Супонова.
Дизайнер-верстальщик — А.Ж. Нарманов.

Адрес редакции:
100000, г. Ташкент, ул. Амира Темура, 6.
Тел.: (+998 71) 259-21-96.
Факс: (+998 71) 259-21-97, 259-22-06.
E-mail: www.biznes-daily.uz

Журнал перерегистрирован в Агентстве по печати и информации Республики Узбекистан 12 апреля 2013 года.
Регистрационное свидетельство № 0507.

Подписной индекс журнала в каталоге
АК “Matbuot tarqatuvchi” для юридических
и физических лиц — 1169.

Формат 60X84 1/8 (усл. печ. лист 4). Тираж 600.
Подписано в печать 8.11.2018 г.
Отпечатано в типографии
ООО «VneshinvestProm».
Заказ 23. Адрес: г. Ташкент, ул. Навои, 30.

Выходит один раз в месяц. Цена договорная.

Перепечатка материалов “Biznes-Эксперт” допускается только с письменного разрешения редакции.

Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов.

Присланные рукописи не рецензируются и не возвращаются.

Авторы несут персональную ответственность за достоверность фактов, содержащихся в публикациях.

Ответственность за содержание рекламы несет рекламодатель.

Бу ерда сизнинг рекламангиз бўлиши мумкин



РАҲБАРЛАР, ИҚТИСОДЧИЛАР, ИШБИЛАРМОНЛАР ВА ЁШ ОЛИМЛАР ДИҚҚАТИГА!

“Biznes-Эксперт” журналига йил давомида обуна бўлиш мумкин.

Нашрга обунани расмийлаштиргач,
Сиз ишончли эксперт ахборотиغا эга бўласиз.

Журналга “Ўзбекистон почтаси” АЖ, “Matbuot tarqatuvchi” АЖ
ва бошқа обуна агентликлари орқали обуна бўлиш мумкин.

Ундан ташқари Сиз обуна шартномасини тўғридан-тўғри
“Бизнес-Daily Медиа” Ноширлик уйи МЧЖ билан ҳам
расмийлаштиришингиз мумкин. Обуна индекси — 1169.

Қўшимча маълумотлар учун телефонлар: (99871) 259-21-96, 259-22-06.